

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSTANBUL ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

OSMANLI İSTANBUL'UNDA ZAMANI
BELİRLEMEK İÇİN KULLANILAN ARAÇLAR,
MEKÂNLAR VE İLGİLİ UZMANLAR

KAAN ÜÇSU

2501080049

Tez Danışmanı
Prof. Dr. AHMET KALA

İstanbul 2011

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **İSTANBUL ARAŞTIRMALARI** Anabilim Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **2501080049** numaralı **KAAN ÜÇSU'nun** hazırladığı "OSMANLI İSTANBULUNDA ZAMANI BELİRLEMEK İÇİN KULLANILAN ARAÇLAR, MEKANLAR VE İLGİLİ UZMANLAR" konulu **YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **18.07.2011 Pazartesi** günü saat **10.00'da** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin .....ne* **OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.AHMET KALA	Kabul	
PROF.DR.MUSTAFA KAÇAR	Kabul	
DOÇ.DR.YAŞAR BÜLBÜL	Kabul	
YRD.DOÇ.DR.ŞEVKET KAMİL AKAR	Kabul	
YRD.DOÇ.DR.ERCÜMENT BALCI	Kabul	

Adres: Besim Ömerpaşa Caddesi Kaptan-ı Derya Sokağı 34452 Beyazıt/İstanbul
Tel: 0212 440 00 00 / 14219-14220-14221-14222-14226-14227-14243
Fax: 0212 440 03 40 e-mail: sbe@istanbul.edu.tr

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI İSTANBULU'NDA ZAMANI BELİRLEMEK İÇİN KULLANILAN ARAÇLAR, MEKÂNLAR VE İLGİLİ UZMANLAR KAAN ÜÇSU

İnsanlar çağlar boyunca çeşitli sebeplerle zamanı ölçme ihtiyacı duymuşlardır. İslam'da zamanı ölçme ihtiyacı, temel olarak dinin gereklerini yerine getirebilme zorunluluğundan doğmuştur. Bu zorunluluk, Osmanlı döneminde, başkent İstanbul'da bu konuda birçok çalışmanın yapılmasını tetiklemiştir.

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı döneminde İstanbul'da zamanı belirlemek için kullanılan araçları, yapılan çalışmaları, bu konuda çalışan uzmanları ve zamanın belirlendiği mekânların değişimini incelemektir.

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE DEVICES, LOCATIONS AND AUTHORITIES WHICH WERE USED TO MEASURE TIME IN ISTANBUL DURING OTTOMAN PERIOD

KAAN ÜÇSU

Mankind had needed to measure time for ages with numerous purposes. The necessity of measuring time in Islamic Culture was mainly grown up for fulfilling religious responsibilities. During Ottoman period, because of this necessity, lots of studies had been made in the capital city Istanbul.

The aim of this dissertation is to study the changes and transformation of devices that had been used to measure time, authorities who had studied on this topic, researches that had been made and locations such as clock rooms and tower clocks in Istanbul during Ottoman period.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusuna karar verildiği günlerde, İstanbul'da “Zamanın Görünen Yüzü: Saatler” isimli bir sergi devam etmekteydi. Sergiyi ilk ziyaret ettiğim andan itibaren bu konu hakkında bir çalışma yapma fikri aklıma yerleşmişti.

Konu üzerine bir süre yaptığım okumalar sonrasında, birçok boyutu bulunan “zaman” ve “saatler” konusunda, İstanbul'da zamanın belirlenmesi için hangi çalışmaların yapıldığı, bu çalışmaların nerelerde ve kimler tarafından yapıldığı ve bunların İstanbul'da yaşadığı değişimi Osmanlı dönemi üzerinden incelemeye karar verdim.

Üç başlık altında incelediğim çalışmanın giriş bölümünde zaman ölçme fikrinin ne zaman ve neden çıktığını ve bunun için kullanılan araçların değişimini kısaca vermeye çalıştım.

Birinci bölümde, İstanbul'un Osmanlıların egemenliğine girmesinden itibaren, zaman için yapılmış çalışmaları ve bu çalışmaların yapıldığı kurumlarla, bu kurumlarda çalışanları anlattım.

İkinci bölümde, İslam'ın gereklerini yerine getirmek için dakik olarak bilinmesi gereken namaz saatleri ve kible tayininin belirlendiği mekânlar olan muvakkithanelerin Osmanlı İstanbulu'ndaki yolculuğunu ayakta kalan ve kaybolan muvakkithaneler üzerinden anlatmaya çalıştım.

Üçüncü bölümde ise İstanbulluların hayatına on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren girmeye başlayan Avrupa kökenli kule, cephe ve meydan saatlerinin, İstanbul'da ne anlamda var olduğunu ayakta kalan ve kaybolanlar üzerinden anlamaya ve aktarmaya çalıştım.

Çalışmalarımın başladığı ilk günden itibaren, tıkanıp, yol alamadığım, konuyu değiştirme girişimlerinde bulunduğum anlarda, geniş bakış açısıyla ufkumu açan danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Kala'ya, konu hakkındaki engin bilgisini tasarruf etmeden paylaşan hocam Prof. Dr. Mustafa Kaçar'a, yaşadığım talihsiz kazadan sonra çalışmalarımın sağlıklı devam etmesi için fedakârlık gösteren, annem, babam ve kardeşlerime, iyi bir çalışma olacağı konusunda sürekli telkinlerde bulunan Banu Kayır'a, dönem arkadaşlarıma, ihtiyacım olan kaynakları sabırla sağlamaya çalışan İstanbul Araştırmaları Enstitüsü çalışanlarına teşekkürlerimi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XII
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	XIII
KISALTMALAR.....	XVI
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM:

OSMANLI DÖNEMİ'NDE İSTANBUL'DA ZAMANI ÖLÇMEK İÇİN YAPILAN ÇALIŞMALAR

1.1. Müneccimbaşılik	9
1.1.1. Müneccimbaşıliğın Kuruluğu	10
1.1.2. Müneccimbaşıların Görevleri	11
1.1.2.1. Takvim Hazırlamak	11
1.1.2.2. Ahkâm-ı Sal, Ahkam Takvimi veya Tali-i Sal Takvimi Hazırlamak	12
1.1.2.3. İmsakiye Hazırlamak	12
1.1.2.4. Zayiçe Hazırlayarak Uğurlu Saatin Tespiti	12
1.1.3. Osmanlı'nınMüneccimbaşıları	13
1.2. Ali Kuşçu ve İlk Çalışmalar	18
1.2.1. İstanbul Öncesi Çalışmalar	18

1.2.2. Ali Kuşçu	19
1.2.3. Diğer Çalışmalar	22
1.3. Takiyüddin ve İstanbul Rasathanesi	25
1.3.1. Takiyüddin	25
1.3.2. İstanbul Rasathanesi	26
1.3.2.1. Rasathanenin Kuruluşu	26
1.3.2.2. Takiyüddin'in Çalışmaları	27
1.3.2.3. Takiyüddin'in Gözlem Saati	29
1.4. Mekteb-i Fenn-i Nücum	33
1.4.1. Mektebin Kuruluşu	34
1.4.2. Mektepteki Eğitim	35
1.4.3. Mektebin Kapanışı	36

2. BÖLÜM:

İSTANBUL'DA ZAMANI BELİRLEYEN MEKÂNLAR: MUVAKKİTHANELER

2.1. Muvakkithanelerin Ortaya Çıkışı	37
2.2. Muvakkitlerin Görevleri ve Nitelikleri	38
2.3. İstanbul'un Muvakkithaneleri	40
2.3.1. İstanbul Muvakkithanelerinin Genel Özellikleri	40
2.3.2. İstanbul'un Ayakta Kalan Muvakkithaneleri	41
2.3.2.1. Ayasofya Muvakkithanesi	42
2.3.2.2. Bâlâ Külliyesi Muvakkithanesi	43
2.3.2.3. Eyüp Sultan Külliyesi Muvakkithanesi	45
2.3.2.4. Koca Mustafa Paşa Külliyesi	46
2.3.2.5. Galata Mevlevihanesi Muvakkithanesi	47
2.3.2.6. Atik Ali Paşa Külliyesi Muvakkithanesi	48
2.3.2.7. Güzelce Kasım Paşa Cami Muvakkithanesi	49
2.3.2.8. Şehzade Külliyesi Muvakkithanesi	51
2.3.2.9. İskender Paşa Külliyesi Muvakkithanesi	52

2.3.2.10. Atik Valide Külliyesi Muvakkithanesi	53
2.3.2.11. Ramazan Efendi Cami Muvakkithanesi	55
2.3.2.12. Nişancı Mehmet Paşa Cami Muvakkithanesi	55
2.3.2.13. Yenikapı Mevlevihanesi Muvakkithanesi	56
2.3.2.14. Sultan V. Murat Sebili ve Muvakkithanesi	58
2.3.2.15. Osman Ağa Cami Muvakkithanesi	58
2.3.2.16. Sultan Ahmet Külliyesi Muvakkithanesi	59
2.3.2.17. Yeni Cami Külliyesi Muvakkithanesi	61
2.3.2.18. Yeni Valide Külliyesi Muvakkithanesi	64
2.3.2.19. Kadıköy İskele Cami Muvakkithanesi	65
2.3.2.20. Beylerbeyi Cami Muvakkithanesi	66
2.3.2.21. Laleli Külliyesi Muvakkithanesi	68
2.3.2.22. Emirgan Cami Muvakkithanesi	69
2.3.2.23. Teşvikiye Cami Muvakkithanesi	71
2.3.2.24. Mihrişah Valide Sultan Cami Muvakkithanesi	72
2.3.2.25. Selimiye Külliyesi Muvakkithanesi	73
2.3.2.26. Nusretiye Cami Muvakkithanesi	74
2.3.2.27. Arnavutköy Tefikiye Cami Muvakkithanesi	75
2.3.2.28. Sultan II. Mahmud Türbesi ve Muvakkithanesi	76
2.3.2.29. Bezmiâlem Valide Sultan Camii Muvakkithanesi	77
2.3.2.30. Suadiye Cami Muvakkithanesi	79
2.3.2.31. Beykoz Cami Muvakkithanesi	80
2.3.3. İstanbul'un Kaybolan Muvakkithaneleri	81

3. BÖLÜM

İSTANBUL'DA ZAMANI BELİRLEYEN YENİ MEKÂNLAR: KULE VE CEPHE SAATLERİ

3.1. Kule Saatlerinin Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekler	90
3.2. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İlk Kule Saatleri	95
3.3. İstanbul'daki Kule ve Cephe Saatleri	97

3.3.1. Günümüze Ulaşan Kule Saatleri	98
3.3.1.1. Tophane Saat Kulesi	98
3.3.1.2. Yıldız Sarayı Saat Kulesi	100
3.3.1.3. Dolmabahçe Saat Kulesi	102
3.3.1.4. Şişli Etfal Hastanesi Saat Kulesi	104
3.3.1.5. Büyükkada Saat Kulesi	107
3.3.1.6. Balıklı Rum Hastanesi Saat Kulesi	108
3.3.1.7. İstanbul Üniversitesi Kapısı Kule Saatleri	109
3.3.1.8. Haydarpaşa Garı Cephe Saatleri	112
3.3.1.9. Sirkeci Garı Kule Saatleri	113
3.3.1.10. Haydarpaşa Lisesi Kule Saatleri	114
3.3.1.11. Kasımpaşa Deniz Hastanesi Kule Saati	116
3.3.1.12. Boğaziçi Üniversitesi Albert Long Hall Binası Kule Saatleri.....	117
3.3.1.13. Çiçek Pasajı Cephe Saati	118
3.3.1.14. Beyoğlu Belediyesi Binası Cephe Saati	120
3.3.1.15. Panayia Evangelistria Kilisesi Kule Saati	121
3.3.1.16. Fener Rum Erkek Lisesi Cephe Saati	122
3.3.1.17. Ayios Konstantinos ve Ayia Eleni Kilisesi Kule Saati.....	123
3.3.1.18. Galatasaray Lisesi Cephe Saati	124
3.3.1.19. Saint Benoit Fransız Lisesi Cephe Saati	126
3.3.1.20. Saint Michel Lisesi Cephe Saati	128
3.3.1.21. Sainte Pulcherie Lisesi Cephe Saati	129
3.3.1.22. Özel Zapyon Rum Kız Lisesi Cephe Saati	130
3.3.2. Kaybolan Kule ve Cephe Saatleri	131
3.3.2.1. Eski Postane Binası Cephe Saati	131
3.3.2.2. Bakırköy Hastanesi Saat Kulesi	134
3.3.2.3. Galata Tıp Mektebi Saat Kulesi	135
3.3.2.4. Talimhane Saat Kulesi	136
3.3.2.5. Galata Kulesi Saat Kulesi.....	136
3.3.3. İstanbul'a Yapılması Planlanmış Kule Saatleri	138
3.3.3.1. Surp Kevork Kilisesi Kule Saati	138
3.3.3.2. Kumkapı Kule Saati	139

3.3.3.3. Sultanahmet Kule Saati	140
3.3.3.4. Kuruçeşme Kule Saati	140
SONUÇ	142
KAYNAKÇA	147

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Gözlem Saatinin El Çizimi.....	31
Şekil 2: Gözlem Saatinin Türkçe Bilgisayar Çizimi.....	31
Şekil 3: Gözlem Saatinin Çalışma Prensibi.....	32

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Fotoğraf 1: Ayasofya Muvakkithanesi	42
Fotoğraf 2: Bâlâ Muvakkithanesi	44
Fotoğraf 3: Eyüp Sultan Cami Muvakkithanesi	45
Fotoğraf 4: Koca Mustafa Paşa Cami Muvakkithanesi	47
Fotoğraf 5: Galata Mevlevihane Muvakkithanesi	48
Fotoğraf 6: Atik Ali Paşa Cami Muvakkithanesi	49
Fotoğraf 7: Güzelce Kasım Paşa Cami Muvakkithanesi	50
Fotoğraf 8: Şehzade Cami Muvakkithanesi Avludan Görünüş	51
Fotoğraf 9: Şehzade Cami Muvakkithanesi Caddeden Görünüş	51
Fotoğraf 10: İskender Paşa Cami Muvakkithanesi	53
Fotoğraf 11: Atik Valide Cami Muvakkithanesi	54
Fotoğraf 12: Ramazan Efendi Cami Muvakkithanesi	55
Fotoğraf 13: Nişancı Mehmet Paşa Cami Muvakkithanesi	56
Fotoğraf 14: Yenikapı Mevlevihane Muvakkithanesi	57
Fotoğraf 15: Sultan V. Murat Muvakkithanesi	58
Fotoğraf 16: Osman Ağa Cami Muvakkithanesi	58
Fotoğraf 17: Sultanahmet Cami Muvakkithanesi	60
Fotoğraf 18: Yeni Cami Muvakkithanesi	62
Fotoğraf 19: Yeni Valide Cami Muvakkithanesi	65
Fotoğraf 20: Kadıköy İskele Cami Muvakkithanesi	66
Fotoğraf 21: Beylerbeyi Cami Muvakkithanesi	67
Fotoğraf 22: Laleli Cami Muvakkithanesi	68

Fotoğraf 23: Emirgan Cami Muvakkithanesi	70
Fotoğraf 24: Teşvikiye Cami Muvakkithanesi	71
Fotoğraf 25: Mihrişah Valide Sultan Cami Muvakkithanesi	72
Fotoğraf 26: Selimiye Camii Muvakkithanesi	73
Fotoğraf 27: Nusretiye Cami Muvakkithanesi	74
Fotoğraf 28: Arnavutköy Tevfikiye Cami Muvakkithanesi.....	76
Fotoğraf 29: Sultan II. Mahmud Muvakkithanesi	77
Fotoğraf 30: Bezmiâlem Valide Sultan Cami Muvakkithanesi	78
Fotoğraf 31: Suadiye Cami Muvakkithanesi	79
Fotoğraf 32: Beykoz Cami Muvakkithanesi.....	80
Fotoğraf 33: Tophane Saat Kulesi.....	99
Fotoğraf 34: Yıldız Saat Kulesi.....	101
Fotoğraf 35: Dolmabahçe Saat Kulesi.....	104
Fotoğraf 36: Şişli Etfal Hastanesi Saat Kulesi.....	106
Fotoğraf 37: Büyükkada Saat Kulesi.....	107
Fotoğraf 38: Balıklı Rum Hastanesi Saat Kulesi.....	109
Fotoğraf 39: İstanbul Üniversitesi'nin Alafranga ve Alaturka Kule Saatleri.....	110
Fotoğraf 40: İstanbul Üniversitesi Kule Saatleri	111
Fotoğraf 41: Haydarpaşa Garı Cephe Saati.....	112
Fotoğraf 42: Sirkeci Garı.....	113
Fotoğraf 43: Sirkeci Garı Kule Saatleri.....	114
Fotoğraf 44: Haydarpaşa Lisesi Kule Saatleri.....	115
Fotoğraf 45: Haydarpaşa Lisesi Kule Saatleri Ayrıntı.....	116
Fotoğraf 46: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Kule Saati.....	117

Fotoğraf 47: Boğaziçi Üniversitesi Albert Long Hall Binası Kule Saatleri.....	118
Fotoğraf 48: Çiçek Pasajı Cephe Saati.....	119
Fotoğraf 49: Beyoğlu Belediye Binası Cephe Saati.....	121
Fotoğraf 50: Panayia Evangelistria Kilisesi Kule Saati.....	122
Fotoğraf 51: Fener Rum Lisesi Cephe Saati.....	123
Fotoğraf 52: Ayios Konstantinos Kilisesi Cephe Saati.....	124
Fotoğraf 53: Galatasaray Lisesi Cephe Saati.....	125
Fotoğraf 54: Saint Benoit Lisesi Cephe Saati.....	128
Fotoğraf 55: Saint Michel Lisesi Cephe Saati.....	129
Fotoğraf 56: Sainte Pulcherie Lisesi Cephe Saati.....	130
Fotoğraf 57: Zapyon Rum Lisesi Cephe Saati.....	131
Fotoğraf 58: Eski Postane Binası (1892)	133
Fotoğraf 59: İş Bankası Müzesi.....	133
Fotoğraf 60: Bakırköy Hastanesi Kule Saati.....	135

KISALTMALAR

A.e.	: Aynı Eser
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.g.t.	: Adı Geçen Tez
A}DVN.	: Sadaret Divan Kalemî Evrakı
A}MKT.	: Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı
A}MKT.NZD.	: Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Devâir Evrakı
A.y.	: Aynı Yer
B.C.A.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri
BEO.	: Bâb-ı Âlî Evrak Odası
B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
C.	: Cilt
C.BLD.	: Cevdet Belediye
C.SH.	: Cevdet Sıhhiye
Çev.	: Çeviren
DH.MKT.	: Dahiliye Mektubî Kalemî
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İ.BH.	: İrade Bahriye
İ.DH.	: İrade Dahiliye
İE.HAT.	: İbnülemin Hatt-ı Hümayun
İ.EV.	: İrade Evkaf
İ.HUS.	: İrade Hususi

- İ.MVL.** : İrade Meclis-i Vâlâ
- MF.MKT.** : Maarif Nezareti Mektubî Kalemi
- MVL.** : Meclis-i Vâlâ Evrâkı
- s.** : Sayfa
- ss.** : Sayfa Sayısı
- ŞD.** : Şûra-yı Devlet
- Yay.** :Yayınları
- Y.PRK.ASK.** : Yıldız Perakende Evrakı Askeri Mâruzatı
- Y.PRK.PT.** : Yıldız Perakende Posta ve Telgraf Nezareti Mâruzatı
- Y.PRK.ŞH.** : Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Mâruzatı

GİRİŞ

İnsanoğlu binlerce yıldır çeşitli amaçlarla zamanı belirleme ihtiyacı duymuştur. Bu ihtiyacın sebepleri kimi zaman dinsel, kimi zaman gündelik hayatın sistemli yürütülebilmesi olmuştur.

Zaman gök cisimlerinin gözlenmesi sonucunda ölçülebilmektedir. Doğal olarak bu uğraş astronominin konusuna girmektedir. İlkel kavimlerden itibaren astronomi bilimi konusunda çalışmalar olduğu bilinse de bu bilim dalının sistematik hale gelmesi Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda olmuştur.¹

Tarım çağına geçildiğinde insanların, tarım yapılacak mevsimlerin zamanını önceden bilmeye ihtiyaçları olmuştur. Bu durum bir takvim bilgisi geliştirme zorunluluğu ortaya çıkarmıştır. Bunun yanında Mısırlılar ve Mezopotamyalılar, dini amaçlarına ulaşabilmek için de zamanı ölçmeye ihtiyaç duymuşlardır.²

Zamanı belirlemek amacıyla kullanılan araçların ilkinin M.Ö 3500'lerde Yakınoğu'da geliştirilen gnomon olduğu düşünülmektedir.³ Gnomon, Yunanca kökenli bir sözcük olup, bilen, fark eden, hüküm veren anlamına gelmektedir. Eski Mısır ve sonrasındaki antik dönemde saat, gündüzleri, gnomon adı verilen işte bu çubuğun yere dikilerek; gölge uzunluğunun gözlenmesiyle belirlenmekteydi.⁴ Ancak gnomonlar zaman hakkında kabaca bir bilgi verebiliyorlardı. Büyük ihtimalle, ilk başlarda sadece takvimleri düzenlemek ve günün saatlerini göstermek amacıyla kullanılmaktaydı.⁵

Daha doğru bir ölçüm yapan güneş saatlerinin bilinen en eski örneği, M.Ö

---

¹ Aydın Sayılı, **Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını Sayı:47, 1991, s. 18.

² **A.e.**, s. 18-20.

³ Gerhard Dohrn Van Rossum, "Yaşanan Zaman Ölçülen Zaman," Çev. Mehmet Ali Tuğtan, **P Sanat Kültür Antika Dergisi**, No:28, İstanbul, Kış 2003, s. 10.

⁴ Ahmet Ziya Akbulut, **Güneş Saatleri Yapım Kılavuzu**, Haz. Atilla Bir, Mustafa Kaçar, Şinasi Acar, İstanbul, Biryıl Kültür Sanat Ltd., 2010, s. 28.

⁵ Rossum, **a.g.m.**, s. 10.

1500'lü yıllarda III. Thotemes zamanında yapılan ve bugün Berlin müzesinde sergilenen bir Mısır saatidir.⁶ Yeşil şistten yapılan bu saat, düz bir levha ve bu levhanın ucuna dikilen bir çubuktan oluşmaktaydı. Üstüne altı zaman dilimine ayrılmış bir ölçek kazılı olan bu levha, doğu-batı doğrultusunda yerleştirilip ucundaki çubuk sabahları doğu, öğleden sonraları ise batıya gelecek biçimde konumlandırılıyordu. Çubuğun levhadaki gölgesi saati bildiriyordu.⁷

Güneşi kullanarak zamanı ölçme fikri, daha sonraları Mısır ve Mezopotamyalılardan İyonya yolu ile Hellenler'e geçmiştir.⁸ Dünya üzerindeki konumu sebebiyle Güneş'in bol, gece ile gündüz arasındaki farkın az olduğu orta kuşak medeniyetleri olan Mısır ve Mezopotamyalılardan, Yunan ve Romalılara taşınan güneş saati yapımı, 9. yüzyılda yine orta kuşakta yaşayan Müslümanlara ulaşmıştır.⁹

İslamiyet'le birlikte oruç ve günde beş vakit namazın emredilmesiyle ibadetlerin tam vakitlerinde yapılması mecbur hale geldiğinden; Müslümanlar, öğle, ikinci ve şafak vakitlerinin başlangıç ve bitiş anlarını tespit etmeye çalışmışlardır. Diğer dinlerde bu denli yoğun olmayan hassasiyet ve yüzyıllardır taşınmış olan deneyimler sayesinde Müslümanlar daha hassas ve teferruatlı güneş saatleri yapabilmişlerdir. Bunların en eskisi, Kurtuba'da yaşayan İbnü's Saffar'a (öl. 1035) aittir. Bugün sadece yarısı bulunan bu güneş saati Kurtuba Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.¹⁰

Osmanlı döneminde İstanbul'da zamanı ölçmek için en çok kullanılan araç güneş saatleridir. Hemen hemen bütün selatin camilere yapılmış olan güneş saatlerinin günümüze ulaşmış pek çok örneği bulunmaktadır.

Güneş saatleri ile aynı zamanlarda ortaya çıkan ve zamanı ölçmek için

---

⁶ Nusret Çam, **Osmanlı Güneş Saatleri**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 4.

⁷ Rossum, **a.g.m.**, s. 10-12.

⁸ Kemal Özdemir, **Osmanlı'dan Günümüze Saatler**, İstanbul, Creative Yayıncılık, 1993, s. 13.

⁹ Nusret Çam, "İstanbul'un Güneş Saatleri," **İstanbul**, No:51, İstanbul, Ekim 2004, s. 73.

¹⁰ Çam, **a.g.e.**, s. 4.

kullanılan bir başka araç da su saatleridir. Güneş saatleri ile aynı zamanlarda Mısırlılar ve Mezopotamyalılarda kullanılmaya başlandığı düşünülen su saatlerinin günümüze ulaşan en eski örneği Karnak'ta yapılan kazılar sonucu ortaya çıkan MÖ 1400 yılına tarihlenen kesik koni şeklindeki su saatidir. Su saatleri güneşin olmadığı kapalı havalarda ve geceleyin zamanı ölçebilmek için icat edilmiş araçlardır.¹¹

Su saatleri de Hellen kültürüne Mısır ve Mezopotamya kültüründen geçmiştir. Hellenler, su saatlerine “su hırsız” manasına gelen *klepsydra* demektedirler. Hellenler su saatlerinin oldukça gelişmiş tiplerini üretmişlerdir. Mekanik saatin icadına öncülük eden otomat su saatlerinin de gelişmiş tiplerinin Hellenler tarafından yapıldığı bilinmektedir.¹²

Yedinci yüzyıldan itibaren, bilimsel gelişmelerde öncü olan İslam Medeniyeti de bu tarihlerde su saatlerini geliştirmekteydi. Dokuzuncu yüzyılda Bağdat'ta yaşamış, Halife Me'mun (813-833) döneminin en ünlü matematikçi, astronom ve fizikçileri olan Benu Musa (Musa Kardeşler) gelişmiş su saatleri yapmışlardır.¹³

On ikinci yüzyılın sonu ile on üçüncü yüzyılın başlarına gelindiğinde ise İslam âleminde su saatlerinin oldukça gelişmiş tiplerinin imal edildiğini görüyoruz. Bu saatleri yapan bilim adamı, insanlarda ve makinelerde, karşılıklı haberleşme, kontrol, denge kurma ve yönetme bilimi olarak tanımlanan sibernetik biliminin kurucusu kabul edilen Cezeri'dir. Osmanlı döneminde İstanbul'da kullanıldığı bilinen su saatlerinden günümüze bu dönemden bir örnek ulaşmamıştır.¹⁴

İnsanlar zaman ölçmek için geliştirilen güneş ve su saatlerinden başka araçlar da geliştirmişlerdir. Bu araçlara göre daha basit olanlarından birisi kum saatleridir. Su

---

¹¹ A. A Mills, "Newton's Water Clocks and the Fluid Mechanics of Clepsydrae", **Notes and records of the Royal Society of London**, Volume: 37, Issue: 1, London, 1982, s. 38.

¹² Barış Salman, "Saatin Eski Çağlardaki Teknolojisi: Güneş ve Su Saatleri", **Zamanın Görünen Yüzü: Saatler**, Ed. Selahattin Özpallabıyıklar, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 22.

¹³ Yavuz Unat, "Teknoloji Tarihinde Cezeri'nin Öncülleri", **Bilim ve Ütopya**, No:92, İstanbul, Ocak 2002, s. 17.

¹⁴ Abdulkim Koçin, "800 Yıllık Otomatik Makineler," **Bilim ve Teknik**, No:314, İstanbul, Ocak 1994, s. 69.

saati ilkesine dayalı olarak çalışan ve birbirine dar bir boğazla, koni biçimindeki iki cam kaptan oluşan kum saatlerinin ilk olarak ne zaman kullanıldığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak genel kanı on altıncı yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanıldığı yönündedir.

Kum saatleri, zaman ölçer dediğimiz saatlerin görevini yapmaktan uzaktırlar. Kum saatlerinde, saat ve saatin bölümleri gibi zaman kavramları yoktur.¹⁵ On altıncı yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanılan bu aletler zamanı ölçmek için değil, toplantı, ders, nöbet sürelerini hesaplamak gibi işlerde belirli bir sürenin başlangıç ve bitişi göstermek amacıyla kullanılırdı.¹⁶

Zamanı ölçmek için kullanılan bir başka saat türü de ateş saatleridir. Ateş saatlerine bazı kaynaklarda mum saatleri de denmektedir. Ateş saatleri, icat olunmuş en basit zaman ölçüm aleti sayılabilir.

Kral Alfred'in icat ettiği ateş saatinin ilk hali, eşit aralıklara bölünmüş bir mumdan oluşmaktadır. Mum yandıkça zamanın geçişi ölçülebilmekteydi.¹⁷ Bu oldukça basit, ancak güvenilirliği düşük olan ateş saatlerinin en gelişmiş tiplerini ise Cezeri yapmıştır. Kendisi, Kitâbü'l Hiyel isimli eserinin birinci kısım, sekizinci bölümünde dört adet mum saatinden bahsetmektedir.¹⁸

İnsanların zaman ölçmek için kullandığı en önemli araçlardan birisi de usturlaplardır. Eski Yunanca'da "yıldız" anlamına gelen "aster" ve "ölçmek, yakalamak, tutmak" anlamına gelen "lambanein" köklerinden ortaya çıkan ve "yıldız tutan" diye adlandırabileceğimiz usturlap,¹⁹ güneş ve yıldızların ufuk yüksekliğini ölçmek ve buna bağlı olarak zaman ölçümü yapmak, güneşin

---

¹⁵ Özdemir, a.g.e., s. 48.

¹⁶ Selda Arıt, "Saatin Öyküsü", **Bilim ve Teknik**, No: 353, Ankara, Nisan 1997, s. 54.

¹⁷ A.y.

¹⁸ Atilla Bir, Mustafa Kaçar, "Saat", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 35, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s. 324.

¹⁹ Cenk Durmuşkahya, **Binlerce Yıllık Astronomi Aleti: Usturlap**, 17 Şubat 2011, (Çevrimiçi) http://vizyon21yy.com/documan/egitim_ogretim/icatlar_buluslar/Usturlap.pdf

meridyenden geçişini izlemek, yön bulmak, iki yer arasındaki açıklığı ve yüksekliği ölçmek gibi birçok işi bir arada yapabilen bir astronomi aletidir.²⁰

Tahminen M.Ö ikinci yüzyılda icat edilmiş olan usturlaplar, esasen zaman ölçmek için geliştirilmiş araçlar değildir. Ancak bu amaçla da kullanıldıkları bilinmektedir. İslam medeniyetinde pek çok gelişmiş usturlap yapılmıştır ve İstanbul'daki müzelerde de birçok örneği bulunmaktadır.

Usturlaplar gibi temelde zaman ölçmek için icat edilmemiş, ancak bu amaçla da kullanılmış bir başka araç rubu tahtasıdır. Rubu tahtası, batılıların “Duvar Kuadrantı”, İslam bilim adamlarının da “Libne” dediği astronomi aletinden türetilmiş bir araçtır.²¹ İslam astronomları büyük ve sabit libneden sonra, günlük ihtiyaçlar için yeterli düzeyde olan küçük boyutlu rubu tahtasını üretmişlerdir.²² Rub, Arapça dört sayısına karşılık gelen *erba'a* sözcüğünden türetilmiş bir sözcük olup dörtte bir, çeyrek anlamındadır. Osmanlı Türkçesinde rubu olarak telaffuz edilir ve rubu tahtası anlamındaki rubu daire ismi de kullanılır.²³

Rubu tahtasının İslam'da kullanılışı ile ilgili en eski açıklamaya, onuncu yüzyılda yaşamış olan bilim adamı Abu abd Allah el-Kwarizmi'nin “Mefatih el-Ulum” adlı eserinde rastlanır. Bu eserde Kwarizmi usturlabı anlattığı kısma eklenen bir notta rubu tahtasından bahseder. Dörtte bir daire şeklinde olduğunu ve onunla yükseklik ve zaman tayini yapılabildiğini söyler. Rub'ul müceyyeb ve rub'ul mukantarar isminde iki yüzü bulunan rubu tahtalarının her iki yüzüyle de çeşitli zaman ölçümleri yapılabilmektedir. Bugünkü bilgisayarlar kadar işlevsel olan rubu tahtalarının en önemlilerini Osmanlılar yapmışlardır.²⁴

Osmanlı döneminde İstanbul'da zamanı ölçmek için kullanılan en son araç, mekanik saatlerdir. İlk defa Avrupa'da on üçüncü yüzyılın sonlarında ortaya çıkan

---

²⁰ Özdemir, **a.g.e.**, s. 37.

²¹ Muammer Dizer, **Rubu Tahtası**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1987, s. 1.

²² **A.e.**, s. 6.

²³ Ahmet Ziya Akbulut, **Rubu Tahtası Kullanım Kılavuzu**, Haz. Şinasi Acar, Atilla Bir, Mustafa Kaçar, İstanbul, Biryıl Kültür Sanat Ltd., 2010, s. 25.

²⁴ Dizer, **a.g.e.**, s. 7.

mekanik saatler, Osmanlılarda ilk defa yaklaşık iki yüz yıl sonra II. Mehmet döneminde görülmüştür. Ancak Osmanlılar mekanik saatlerle tanışır tanışmaz bu aletleri kullanmaya başlamamışlardır.

Uzun zaman boyunca doğru zaman ölçümü yapamayan bu aletleri kullanmak Osmanlılar için pek uygun değildi. İslam'ın gereklerini yerine getirmek için dakik ölçümlere ihtiyaç duyulması, bu saatlerin doğru ölçüm yaptıkları on sekizinci yüzyılın ortalarına kadar İstanbul'da yaygınlaşmasını engellemiştir. Bu tarihlerden sonra ise zaman ölçümünden sorumlu müneccimler ve muvakkitlerin işlerini oldukça kolaylaştırması, çok çabuk kabulüne olanak sağlamıştır.²⁵

İstanbul'a ilk gelişinden itibaren bir sanat eseri olarak genelde saraylılar tarafından edinilmiş mekanik saatlerden, bu koleksiyonlar sayesinde günümüze çok sayıda ulaşmıştır. Mekanik saatlerin doğru ölçüm yapmaya başladığı dönemlerden itibaren ise bunların camilerde, muvakkithanelerde, evlerde ve son olarak da halka açık yapıların cephelerinde, meydanlarda ve saati göstermesi için inşa edilen kulelerde yaygın olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Osmanlılar, devletin kuruluşundan yıkılmasına kadar zamanın belirlenmesi için iki çeşit saat kavramı kullanmışlardır. Bunlar alaturka saat ve alafranga saat kavramlarıdır.

Güneş'in dünya etrafında döndüğü süre, bir tam güne eşittir. Eski Mısır'da gündüz ve gece süreleri on ikişer eşit saate bölünmekteydi. Bu saat kavramına *mevsimsel saat*, *zamanî saat* veya *saat-i muavvece* ismi verilir. Osmanlılar da bu saat kavramına uygun olarak, gece ve gündüzleri on ikişer saate bölüyorlardı. Söz gelimi, *İstanbul'un yer aldığı 41 derece enleminde 22 Haziran'da en uzun gündüz süresi 16 saat 22 dakika, en kısa gece süresi 7 saat 38 dakika ve 22 Aralık'ta en kısa gündüz süresi 9 saat 27 dakika ve en uzun gece süresi 14 saat 33 dakikadır. Bu süreler 12'ye bölünürse yazın en uzun gündüz saatinin 1 saat 21,83 dakika ve en kısa gece saatinin*

---

²⁵ Otto Kurz, **Sultan İçin Bir Saat Yakınoğu'da Avrupa Saat ve Saatçileri**, Çev. Ali Özdamar, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005, s. 25.

38,17 dakika, kışın en kısa gündüz saatinin 47,25 dakika ve en uzun gece saatinin 1 saat 12,75 dakika olduğu görülür. 21 Mart ilkbahar ve 23 Eylül sonbahar gündönümü günlerinde ise, gece ve gündüz süreleri eşitlenir ve her biri 12 saat olur.²⁶

Mezopotamya'da ise günler eşit olarak on iki saate bölmekteydi. Herodotos (M.Ö. 490–425) Yunanlıların güneş saatini ve günün on ikiye bölünmesini Bâbillilerden öğrendiklerini söylemiştir. Helenistik dönemde (M.Ö. 330–30) ise, günümüzde ve özellikle 21 Mart ve 23 Eylül tarihlerinde mevsim saatlerinde olduğu gibi, gün yirmi dört eşit saate bölünmeye başlanmıştır. Bu tür saatlere *eşit saatler*, *müsavî saatler* veya *saat-i mu'tedile* ismi verilir. Ancak, günün öğleyin ya da gece yarısı başlatılması (*alafranga*, *zevâlî*) ile akşam Güneş batarken başlatılması (*alaturka*, *ezanî*) iki farklı uygulamayı ifade etmektedir.²⁷

Hicrî takvimde Ay ayları, Güneş'in battığı sırada Ay'ın ince bir *hilâl* şeklinde görülmesiyle başlar. Yeni ayla birlikte yeni bir gün başlar ve Güneş ufukta batarken üst kenarının ufuk çizgisine teğet olduğu an, saat 12.00 ya da 0.00 olarak kabul edilir. Yeni başlayan gece, geçmiş güne değil başlayan yeni güne ait sayılır. Güneş'in her gün farklı saatlerde batması sebebiyle bu sistemde, birbirini izleyen iki akşam arasındaki zaman farkı tam yirmi dört saate eşit değildir. İlkbahar aylarında biraz daha uzun, sonbahar aylarında ise biraz daha kısadır. Her gün Güneş'in battığı anda saatlerin 12.00 olarak kabul edildiği bu saat türüne *alaturka saat* adı verilir. Bu saat türünün bir diğer adı da *ezanî saatler*dir.²⁸ Osmanlılar devletin kuruluşundan itibaren alaturka saat sistemini kullanmışlardır. On dokuzuncu yüzyılda *alafranga* saate geçiş sağlanmaya çalışılmışsa da Osmanlılar devletin yıkılmasına kadar alaturka saati yaygın olarak kullanmışlardır.

Güneş merkezinin, o yerin bulunduğu boylam dairesinin tam üzerine geldiği an öğle zamanı olarak tanımlanır. Bu anı saat 12.00 olarak kabul eden saatlere ise öğle

²⁶ Akbulut, *Güneş Saatleri Yapım Kılavuzu*, s. 28.

²⁷ A. Necati Akgür, "Türk İslam Bilim Tarihi Saatler," *Türk Dünyası Araştırmaları*, No:89, İstanbul, Nisan 1994, s. 159.

²⁸ *A.e.*, s. 160.

bağlantılı *alafranga* ya da *zevâli* saatler denir. *Zevâl* sözcüğü *tam öğle vakti* anlamına gelmektedir.²⁹ Batı menşeli *alafranga* saatin Osmanlıların günlük hayatına girmesi on dokuzuncu yüzyılda olmuştur. Bu zamana kadar alaturka saat tek başına kullanılmış ve hayat buna göre düzenlenmiştir. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde Avrupa’da gerçekleşen yeniliklere uyum sağlamak, İstanbul’a yeni ulaşan telgraf, tren ve vapur seferlerini ve Avrupa ile artan ilişkileri düzenlemek amacıyla *alafranga* saate geçiş amaçlanmıştır. Bu çerçevede yapılmaya başlanan kule ve cephe saatleriyle halka *alafranga* saat benimsetilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yüzyıllardır İstanbul’da zamanı tayin eden muvakkithanelerde de saatlerden en az bir tanesi *alafranga* saati göstermeye başlamıştır.

Uzun yıllar alaturka ve *alafranga* saati beraber kullanan Osmanlılar, 1913 yılında yapılan “Uluslararası Saat Konferansı”na katılarak, burada alınan Greenwich’in başlangıç boylamı olarak sayılması kararını kabul ederek *alafranga* saate geçişi kabul etmiştir.³⁰ Ancak bu tarihten itibaren Osmanlıların alaturka saati derhal terk ettiğini söyleyemeyiz. Resmi işlerde *alafranga* saatin kullanılmasına karşın gündelik hayatta kabul görmesi oldukça geç olmuştur. Cumhuriyet döneminde, 1925 yılında çıkarılan bir yasayla *alafranga* saatin kullanımı resmileştirilmiştir.³¹

Bu çerçevede çalışmamızda Osmanlı İstanbulu’nda zaman ölçme faaliyetlerinin değişimini, zamanın belirlendiği mekânlar ve araçlar üzerinden inceleyerek, kule ve cephe saatlerinin, *alafranga* saate geçişte etkilerinin ne boyutta olduğunu ve günümüzdeki durumlarını, ayrıca yüzyıllarca zamanı belirleyen muvakkithanelerin değişimini ve günümüzdeki durumlarını anlatmaya çalışacağız.

---

²⁹ A.e., s. 161.

³⁰ Doğan Gündüz, “Osmanlı’nın Mekanik Saatle Buluşması,” *İstanbul*, No:51, İstanbul, Ekim 2004, s. 122.

³¹ Akbulut, *Güneş Saatleri Yapım Kılavuzu*, s. 29.

1. BÖLÜM:

OSMANLI DÖNEMİ'NDE İSTANBUL'DA ZAMANI ÖLÇMEK İÇİN YAPILAN ÇALIŞMALAR

1.1. Müneccimbaşılık

Müneccimbaşılık kurumu bir Osmanlı Devleti kurumudur. İlk defa Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkmıştır ve personelinin az sayıda olması, takvim, zayıç, imsakiye gibi belirli ve sınırlı işleri olması sebebiyle on dokuzuncu yüzyıla kadar bir değişiklik geçirmeden varlığını devam ettirmiştir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren ise bazı sebeplerle bir takım değişiklikler geçirmeye mecbur olmuştur. İslam bilim literatüründe, ilm-i ahkâm-ı nücûm, sınaat-i ahkâm-ı nücûm veya kısaca ilm-i nücûm, ahkâm-ı nücûm, ilm-i hey'et ve ilm-i eflâk diye adlandırılan ve on dokuzuncu yüzyıla kadar astronomi ve astrolojiyi birlikte barındıran bu ilimle uğraşanlara müneccim denmektedir.¹

Müneccimbaşılık, ilk defa Osmanlı Devleti'nde kurumsallaşmış olsa da, müneccimlik Osmanlı'dan çok önce vardı ve Osmanlı öncesi Türk ve İslam devletlerinin saraylarında müneccim bulunuyordu. Sadece İslam'ın ilk dönemlerinde, İslam inancının astrolojiye izin vermemesi sebebiyle müneccimlere rastlanmıyordu. Ancak Hz. Ömer, yeni tayin ettiği valilileri uğurlarken, onlara namaz vakitlerinin ve kıblenin tayini için yıldız ilmini iyi öğrenmelerini tembihliyordu.² Birinci Abbasi döneminde Arapça'ya çevrilen klasik eserler arasında, astronomi ve astroloji konusundaki eserler de yerlerini almışlardır. İslam medeniyetinin astronomi ve astrolojiyi tanımaya başladığı bu dönemde Abbasiler, müneccimlere fazlasıyla önem verir hale gelmişlerdir.³

İkinci Abbasi döneminde ise hükümdarlar, önemli işlerin birçoğunu

---

¹ Salim Aydüz, "Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, Haz. Feza Günergun, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3911, 1995, s. 159-163.

² A.e., s. 160.

³ A.e., s. 160-161.

müneccimlere danışır olmuşlardır. Bu dönemde Halife Me'mun (813-833) ilk İslam rasathanesini kurdurmuştur. Daha sonra Selçuklular ve İlhanlılar da rasathaneler kurmuş ve müneccimlere oldukça önem vermişlerdir. Bu dönemde kurulan en önemli rasathane ise Semerkant'ta, Uluğ Bey tarafından kurulan rasathane olmuştur.⁴ Bu rasathanede çok önemli âlimler çalışmışlar ve dönemin en müthiş zicini hazırlamışlardır.

Görüldüğü gibi Osmanlılardan önceki Türk ve İslam devletleri, çeşitli yerlerde, mükemmel aletlerin olduğu rasathaneler kurmuşlar ve astronomlara buralarda çalışma imkânı sunmuşlardır. Ancak bu rasathanelerin kurulma amaçları, astrolojiden çok astronomik çalışmalar yapılarak, yeni ve güvenilir ziclerin hazırlanmasını sağlamak olmuştur. Yıldızların günlük hayata etkilerinin olduğu inancı da önemli bir etken haline gelmiştir.

1.1.1. Müneccimbaşılığın Kuruluşu

Müneccimlerin Osmanlı Devleti'nde de erken dönemden itibaren bulunduğu bilinmektedir. Ancak müneccimbaşılığın kurumsallaşmasının tam olarak ne zaman gerçekleştiği bilinemez. Tahminler on beşinci yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıktığı yönündedir. Osmanlı'da müneccimlerin yaptıkları takvimlere ilk defa II. Murat (1421-1451) döneminde rastlanmıştır. Daha sonra Fatih Sultan Mehmet'in, İstanbul'u kuşattığı sırada, son hamleyi yapmadan önce müneccimlere danıştığı kaydedilmiştir.⁵

Fatih'ten sonra tahta geçen II. Beyazıt astronomiye önem vermiştir. Onun döneminde İstanbul'a gelen müneccimlerin sayısında ve İstanbul'da çalışma yapan müneccimlerin nücûm eserlerinde ve takvimlerinde artış gözlenmektedir. Saraya müneccim alındığına dair ulaşılabilen en eski belge II. Beyazıt dönemine aittir. 1537-1544 tarihleri arasında yazıldığı düşünülen, saraydaki "Cemaat-ı müşaherehoran"ın tamamını veya bir kısmını içeren defterin "Cemaat-ı münecciman" başlığı altında üç

---

⁴ A.e., s. 161-162.

⁵ A.e., s. 163-164.

müneccimin adı ve aldıkları ulûfeler belirtilmiştir Bu liste şu şekildedir:⁶

1- Seydi İbrahim bin Seyyid, müneccim, fî yevm 15 akça (Seyyid müneccim oğludur, Sultan Beyazıt zamanından berü ulûfeye mutasarrıftır)

2- İshak, müneccim, fî yevm 14 akça (Sultan Beyazıt zamanından berü ulûfeye mutasarrıftır)

3- Sinan, müneccim, fî yevm 10 akça (Saatçı Ömer oğludur).

Bu tarihlerde resmi bir kurum olarak gözüken müneccimbaşılık, II. Beyazıt döneminde Seydi İbrahim bin Seyyid ile başlamıştır. Seydi İbrahim Kanunî döneminin ortalarına kadar bu görevde bulunmuştur.⁷

1.1.2. Müneccimbaşların Görevleri

Padişah hocası, hekimbaşı ve cerrahbaşı gibi sarayın bîrun erkânından olan müneccimbaşların, takvim hazırlamak, ahkâm- sal, ahkâm takvimi veya tal-i sal takvimi hazırlamak, imsakiye hazırlama ve zayıçe hazırlayarak uğurlu günlerin tespit edilmesi görevleri bulunmaktadır.⁸

1.1.2.1. Takvim Hazırlamak

Takvim hazırlamak müneccimbaşların en önemli görevidir. Her sene nevrüzde yani 21 Mart gününde takvim çıkararak müneccimbaşlar, iki türlü takvim hazırlarlardı. Bunlardan birincisi, senenin ay ve günlerini gösteren rakam takvimidir. İkinci takvim türü ise yeni girilen senede meydana gelecek işler hakkında müneccimbaşının tahminler ile yapılması uygun olan veya olmayan işlerin yazıldığı ahkâm takvimidir.⁹

---

⁶ A.e., s. 164.

⁷ Salim Aydüz, "Müneccimbaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.32, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 2.

⁸ Aydüz, a.g.e., s.166.

⁹ A.e., s. 175-176.

1.1.2.2. Ahkâm-ı Sal, Ahkâm Takvimi veya Tali-i Sal Takvimi Hazırlamak

Müneccimbaşılar her sene padişah ve devlet ricali için rakam takviminden başka bir de ahkâm takvimi hazırlamaktaydılar. İlk zamanlar rakam takviminin içinde yer alan ahkâm takvimleri daha ileri tarihlerde ayrı bir risale olarak hazırlanmaya başlanmıştır. Müneccimbaşıların yaptığı bilinen ilk ahkâm takvimi, Müneccimbaşı Mehmed Çelebi'nin hicri 1026 senesi Ahkâm-i Sal'idir.¹⁰

Ahkâm takvimleri genel olarak üç kısımdan oluşmaktaydı. Birinci kısımda giriş ve dualar bulunur, devamında başta padişah ve vezirler olmak üzere tabaka tabaka kişilerin ve grupların ahkâmları yazılırdı. İkinci kısımda, takvimin hazırlandığı nevruzdan bir sonraki nevrufa kadar olan aylar yazılarak her ayın ahkâmı yazılırdı. Üçüncü kısımda ise o yılda gerçekleşecek Güneş ve Ay tutulması hakkında bilgi verilirdi.¹¹

1.1.2.3. İmsakiye Hazırlamak

Müneccimbaşılar, her sene Ramazan ayından önce imsakiye hazırlarlar ve Şaban ayının son on günü içinde önce sadrazama ve padişaha, sonra da ileri gelen devlet adamlarına sunarlardı.

1.1.2.4. Zayiçe Hazırlayarak Uğurlu Saatin Tespiti

Uğurlu saati hesaplamak için yapılan hesapların tümüne zayiçe denmektedir. Bu iş astrolojinin konusuna girmesine rağmen, astronomik hesapları da gerektirmektedir. Müneccimbaşılar yaptıkları çalışmalar sonucunda, Osmanlı'da *eşref saat*, *saat-i muhtar*, *vakt-i muhtar* ve *vakti sa'd* denen zamanı tespit ederler, yapılacak işlerin bu zamanlarda yapılmasını önerirlerdi. Osmanlılarda uğurlu saate göre yapılan kayda alınmış ilk işin, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u kuşattığı sırada, son

---

¹⁰ A.e., s. 179.

¹¹ A.y.

hamlesini müneccimlerin belirlediği saatte yapmasıdır.¹²

1.1.3. Osmanlı'nın Müneccimbaşları

Osmanlı'da görev yapmış müneccimbaşlarının listesine, müneccimbaşılık kurumunun kaldırılıp yerine başmuvakkitlik kurumunun kurulmasından sonra, 1952 yılına kadar başmuvakkitlik görevinde bulunmuş olan Ahmed Ziya Akbulut'un not defterinden ulaşabiliyoruz. Onun defterinde Osmanlı'da görev yapmış olan müneccimbaşılar 33 kişi olarak belirtilmiş ve isimleri de sıralanmıştır. Liste şöyledir:¹³

- 1- Mehmed Çelebi,
- 2- Müneccimbaşı şüid Hüseyin Efendi *el-ma'rûf sene 1071*,
- 3- Becâyîş-i Hasan Efendi “Küfri” *el-muhallas-ı Bahaî (fevt şüid 1071)*,
- 4- Müneccimek Mehmed Efendi “Şekîbî” *muhallas 1078*,
- 5- Dervîş Ali Efendi “Mevlevî”,
- 6- Arabzâde Mehmed Efendi 1079,
- 7- Edirneli Hacı İsmail Efendizâde Mehmed Efendi 1080,
- 8- Sâniyen Arabzâde Mehmed Efendi 1085,
- 9- Eyyubî Ahmed Efendi 1090,
- 10- Sâlisen Arabzâde Mehmed Efendi 1105,
- 11- Hüseyin Efendi (Edirne'den geldi) 1122,
- 12- Mustafa Efendi *ibn-i Dervîş Ahmed Efendi 1123*,
- 13- Mustafa Zekî Efendi 29 Zilhicce 1134,
- 14- Ahmed Efendi *ibn-i Hüseyin Efendi 29 Şevvâl 1146*,
- 15- Fethiyeli Sâni Halil Efendi 13 Şevvâl 1159 (*Vefâtı 15 Zilhicce 1186*),
- 16- Sâni Abdullah Efendi 1 Muharrem 1187 (*Fevt 13 Şa'bân 1194*),
- 17- Sâni Mehmed Abdullah Efendi 1194 (*Fevt 17 Zilka'de*),
- 18- Abdullah Efendizâde Mehmed Sâdık Efendi (*Yevm-i vefât*),

¹² Aydüz, **a.g.m.**, (2006), s. 3.

¹³ Ahmet Ziya Akbulut, **Güneş Saatleri Yapım Kılavuzu**, Haz. Atilla Bir, Mustafa Kaçar, Şinasi Acar, İstanbul, Biryıl Kültür Sanat Ltd., 2010, s. 25.

- 19- Nu'mân Efendi ez-tarîk-i kuzât 26 Zilhicce 1203,
20- Mehmed Sâdık Efendi bi-azl-i-Nu'mân Efendi 23 Rebi'ulâhir 1204 (Fevt 27 Zilka'de 1227),
21- Sâni Mehmed Râkım Efendi 10 Zilka'de 1227 (Fevt 29 Recep 1241),
22- Sâni Hüseyin Hüsnî Efendi selh-i Recep 1241 (Fevt 15 Şevvâl 1255),
23- Sâni Sa'dullah Efendi 1255 (Fevt 1266),
24- Osman Sâib Efendi 1265,
25- El-hâc Edhem Efendi 5 Şevval 1282 (Fevt 16 Rebi'ulevvel 1282),
26- El-hâc Mehmed Tâhir Efendi 1282 (Fevt 3 Şa'ban 1295)
27- Müneccimbaşı İbrahim Efendi (Şehzâde Cami muvakkiti),
28- Kâmil Efendi,
29- Nureddin Efendi,
30- Mustafa Âsım Bey,
31- Nâşit Bey,
32- Ârif Efendi,
33- Hüseyin Hilmî Efendi (Vefâtı 13 Eylöl 1340).

Ahmed Ziya Bey bu listenin sonuna, parantez içinde “müneccimbaşılık ilga edilmiş olmasından başmuvakkit unvânıyla Ahmed Ziya Efendi” yazmıştır.¹⁴

Ahmed Ziya Bey'in listesinde Takiyüddin'e yer verilmemiştir. Oysa Takiyüddin, İstanbul Rasathanesi'ni kurmadan önce Müneccimbaşı Mustafa Çelebi'nin ölümü üzerine müneccimbaşılığa tayin edilmiştir.¹⁵

Bu müneccimbaşılardan bazıları verdikleri eserlerle tanınmışlar ve halk tarafından sevilmişlerdir. Bunların bazılarından ve yaptıkları çalışmalardan bahsedeceğiz. On altıncı yüzyılın sonunda doğan Mehmed Çelebi adıyla tanınan, Mehmed bin Ali er-Rum'i'nin babası devşirmedir. Geç yaşlarda ilm-i nücumla uğraşmaya başlayan Mehmed Çelebi, önce Şehzâde Cami muvakkiti olmuş, daha

---

¹⁴ A.y.

¹⁵ Muammer Dizer, **Takiyüddin**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları 1000 Temel Eser Dizisi No: 148., 1990, s. 29.

sonra da müneccimbaşıliğa yükselmiştir.¹⁶

Klasik medrese lisanları olan Arapça ve Farsça dışında, Avrupa lisanlarından bazılarını da bilen Mehmed Çelebi, bu sayede Batı'da yazılan astronomi ve astroloji eserlerinden faydalanarak *Ahkâm-ı Sâl-i Âlem* isiminde bir kitap yazmıştır. On beş sene müneccimbaşılik görevinde bulunan Mehmed Çelebi, 1631 yılının Temmuz ayında vefat etmiştir.¹⁷

1631 yılında Selanik'te doğan Ahmed Dede, 1668 yılında Şekîbî Mehmed Efendi'nin yerine müneccimbaşı olmuştur. Müneccimbaşı olduktan sonra IV. Murat'ın huzurunda yetenekleri kanıtlamış ve büyük bir miktar parayla ödüllendirilmiştir. Daha sonraki yıllarda da padişahın musahibi olmuştur. *Ahkâm-ı Sultani* isimli bir eser yazan Ahmed Dede, bu eserinde devlet büyüklerinin yapması uygun olan işleri belirtmiştir ve ilm-i nücum hakkında da bazı bilgiler vermiştir.¹⁸

Esas adı Abdullah Mehmed bin Ahmed bin Mehmed bin Hasan Hüseyin Reîsü'l-Müneccimîn bin-Bâbi's Sâmî olan Müneccim Mehmed bin Ahmed, "Müneccimek" lakabıyla ünlü olmuştur. Fatih Cami'de muvakkitlik yapmış, Müneccim Hüseyin Efendi'nin idaresi altında, Girit Seferi'nin hareket saatini, Müneccim Hasan Küfrî ve Sadreddinzâde Efendi ile birlikte hazırlamıştır. Müneccimbaşıliğa Küfrî Hasan Çelebi'nin vefatından sonra 1660 yılında atanmıştır. Yedi sene müneccimbaşılik yaptıktan sonra vefat eden Müneccimek Mehmed bin Ahmed'in kabri, hayatta iken Emir Buhari mahallesinde inşa ettirdiği ahşap mektebin içindedir.¹⁹

"Şekîbî" mahlasıyla şiirler yazmış, dönemin ünlü şairleri arasına girmiştir. Bunun yanında astronomi hakkında da önemli eserler hazırlamıştır. Eserleri şunlardır, *Mecmûa-i Ahkâm-i Tâli'i Sâl 1072 yılı Takvimi, Takvim-i Nücûm Hesâbı*

---

¹⁶ Server Dayıoğlu, **Osmanlı'da Zamanı Belirleme Mekânları İstanbul Muvakkithaneleri**, İstanbul, Kültür A.Ş., 2010, s. 33.

¹⁷ Ahmet Ağırakça, "Müneccimbaşı Ahmed Dede", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.32, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 4-6.

¹⁸ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 35.

¹⁹ **A.y.**

*1075 Hicret Yılı Takvimi, Hicrî 1076 Yılı Takvimi, El-Makâletü's Sâlise fî Resmi Âlatı Zilliyeye, Tavzîhu'l-Âlât fî Besâit ve'l Kâinat.*²⁰

Müneccimbaşı Abdullah Efendi'nin oğlu olan Mehmed Sâdık Efendi, 19 Haziran 1742 yılında Cihangir'de doğmuştur ve Cihangirli lakabı ile anılmıştır. Bir süre Hasköy'deki Humbaracıyan ve Lağımçıyan Kışlası içinde bulunan Vâlîde Sultan Cami'de muvakkitlik yapmıştır.²¹

1782 yılında müneccimbaşı olan Mehmed Sâdık Efendi, yedi yıl bu görevi sürdürdükten sonra azledilmiştir. Ancak onun yerine atanan Numan Efendi'nin üç buçuk ay görevde kaldıktan sonra sürgün edilmesi üzerine tekrar müneccimbaşılığa getirilmiştir. Bursa Pâyesi alan Mehmed Sâdık Efendi, yaklaşık otuz yıl müneccimbaşılık görevinden sonra 12 Aralık 1812 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Karacaahmet Mezarlığı'ndadır.²²

Müneccimbaşı görevindeyken hazırladığı birçok takvimin yanında astoronomi alanında da önemli eserler hazırlamıştır. Eserleri şunlardır; *İhtirâsu'l-Cedveli'l-Kebir li-Sâlih el Mi'mârî, İhtilâfü mâbeyne'l-Ufkâ'l Hakikî ve'l-mer'î, Tahsilü'l-Kevâkibi's-Sebâti's-Seyyâre,*²³ *Zâyîçe-i Sâl ve Takvîm-i Hicrî 1221 Senesi, Tâli'i-Vilâdet-i Cihangirli Muhammed Sâdık Efendi, Cedâvilü Mikatiyye liarzı mâ, Tâli'i-Vilâdet-i Sultan Mahmûd Sâni.*²⁴

Asıl adı Hüseyin, mahlası Hilmî olan Hüseyin Hilmi, 1859 yılında Karlova'da doğmuş, Karlovalı ve Sultan Selim Cami'de muvakkitlik yapmıştır. İlk tahsilini Filibe'de yapmış, daha sonra İstanbul'a gelerek Fatih medreselerinde birçok eğitim almıştır. Müneccimbaşı Mustafa Âsım Efendi'den ilm-i nücüm dersleri aldıktan sonra 1898 yılında Sultan Selim Cami'ye muvakkit olmuştur.²⁵

²⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**, C.1, İstanbul, IRCICA, 1997, s. 304-305.

²¹ **A.e.**, C.2, s. 562.

²² **A.y.**

²³ **A.y.**

²⁴ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 36.

²⁵ İhsanoğlu, **a.g.e.**, C.2, s. 713.

1311-1312 yılının takvimini hazırlamış, hocası Mustafa Âsım Efendi'nin müneccimbaşı olmasından sonra takvim hazırlamaya ara vermiştir. Dersiâm olduğu Fatih Cami'de talebe yetiştirme ve diploma izni aldığı 1909 yılında müneccimbaşılığa getirilmiştir.²⁶

Müneccimbaşılığın kaldırıldığı 1924 yılına kadar bu görevde bulunmuş, Aksaray Horhor'da 13 Eylül 1924 yılında vefat etmiştir. Birçok kişiye astronomi konusunda ders veren Hüseyin Hilmi Efendi yaşadığı dönemin sonlarına doğru takvim yapma konusunda tek otorite olmuştur.²⁷

İstanbul'un son başmuvakkiti Ahmet Ziya Akbulut, 27 Haziran 1869 tarihinde Fatih Kızıtaşı'nda doğmuştur. Babası Hoca Kâmil Efendizâde Mustafa Rıza'dır. Asker kökenli olan Ahmet Ziya Bey, aynı zamanda matematikçi, hattat, ressam ve astronomdur. Hüseyin Hilmi Efendi'den ilm-i nücum dersleri almış, birçok önemli görevde bulunduktan sonra, 1924 yılında Hüseyin Hilmi Efendi'nin ölümüyle kaldırılan müneccimbaşılık kurumu yerine 1927 yılında kurulan başmuvakkitlik kurumunun başına getirilerek, "Başmuvakkit" ünvanını almıştır.²⁸

17 Nisan 1938 yılındaki ölümüne kadar başmuvakkit olarak görev yapan Ahmet Ziya Bey, birçok sanat ve bilim dalında eserler vermiştir. Bugün İstanbul Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nin bahçesinde sağ ve sol tarafta birer adet bulunan güneş saatlerini çizmiştir. Bunun yanında elli iki adet rubu tahtası çizmiştir. Bunlardan birisi de Amerika Birleşik Devletleri'nde düzenlenen Saint Louis sergisine gönderilmiş, ancak geri gelmemiştir. Çizdiği rubu tahtalarından bir kısmı Kandilli Rasathanesi'nde sergilenmektedir. Ahmet Ziya Bey yirmi beş civarında da kitap hazırlamıştır. Bunların bir kısmı oğlu tarafından Kandilli Rasathanesi'ne bağışlanmıştır.²⁹

---

²⁶ A.y.

²⁷ Dayıoğlu, a.g.e., s. 38.

²⁸ Şinasi Acar, "2009 Dünya Astronomi Yılı'nda Son Başmuvakkit: Ahmed Ziya Akbulut", **Yapı Dergisi**, No: 332, İstanbul, Temmuz 2009, s. 99-100.

²⁹ A.e., s. 101.

1.2. Ali Kuşçu ve İlk Çalışmalar

1.2.1. İstanbul Öncesi Çalışmalar

Osmanlı'da astronomi konusunda hazırlanan ilk eser, Ahmed-i Dâi' tarafından hazırlanmıştır.³⁰ Osmanlı'nın önemli şairlerinden olan, Çengname'nin de yazarı olan Ahmed-i Dâi'nin hazırladığı bu eser, Nasireddin Tûsi'nin Si Fasl (30 Kısım) adlı meşhur kitabının kısaltılmış Türkçe tercümesidir.³¹ On dördüncü yüzyılın sonu veya on beşinci yüzyılın başında *Muhtasar fi İlmi't Tencîm ve Ma'ârifeti't Takvîm* (Astronomi ve Takvim Konusunda Kısa Bilgiler) ismiyle tercüme edilen eser, Osmanlılarda bu konudaki ilk Türkçe çeviri olması ve Türkçe astronomi terimlerinin yapılması açısından önemlidir. Eserin içeriği de Osmanlı astronomi geleneğine öncülük etmiştir. *Bu eser, ebced hesabı ile başlamaktadır ve sırasıyla haftanın günleri, Arabî aylar, Rumî tarih, ayların adları ve gün sayıları, Farisî tarih ve aylarının adları, Selçuklu Sultanı Melikşah takvimi, gezegenler, takvim yıldızları, Güneş ve Ay'ın enlemi ve bunların astroloji ile ilgili tanımlarından oluşmaktadır.*³²

Osmanlı astronomi tarihinde önemli yeri olan bir başka âlim, Bursa'da doğan ve tam adı Musa Paşa bin Mahmut bin Mehmet Salâhaddin olan matematikçi ve astronom Kadızade-i Rumî'dir. 1337 yılında doğan Kadızade ilk eğitimini Bursa'da tamamladıktan sonra, bilgisini genişletmek için, kız kardeşinden başka kimseye haber vermeden, önce Horasan'a oradan da Türkistan'a gitmiştir. Uluğ Bey döneminde Semerkant'ta bulunan Kadızade, burada kurulmuş rasathanenin müdürü olan Giyaseddin Cemşit'in ölümü üzerine, rasathane müdürlüğüne ve Semerkant Medresesi başkanlığına getirilmiştir.³³

Kadızade'nin ilk eseri, Anadolu'da yazdığı ve Osmanlı medreselerinde ders

³⁰ Mustafa Kaçar, Şinasi Acar, Atilla Bir, **XVI. Yüzyıl Osmanlı Astronomu Takiyüddin'in Gözlem Araçları**, İstanbul, s. 3.

³¹ Günay Kut, "Ahmed-i Dâi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, s. 56.

³² Kaçar, Acar, Bir, **a.g.e.**, s. 3.

³³ A.Adnan Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1970, s. 14.

kitabı olarak okutulan, Muhammed bin Musa bin Ömer el-Çağminî'nin *el-Mûlahhas fi'l Hey'e* (Astronomiye İlişkin Özet Bilgiler) adlı kitabına yazdığı Arapça şerhtir. *Şerhü'l – Mûlahhas fi'l Hey'e* (Astronomiye İlişkin Özet Bilgilerin İncelenmesi) isimli bu eser, bir mukaddime ve iki makaleden oluşmaktadır. “Eflâk” (*Felekler: Dönemin anlayışına göre iç içe geçmiş halkalar ya da daireler şeklinde varsayılan evren*) adlı birinci makalesinin, “Heyet'ül-eflâk” (*Felekler Astronomisi*), “Harekât'ül-eflâk” (*Feleklerin hareketleri*), “Devâir'ül-eflâk” (*Feleklerin devirleri*), “Kısıyy'ül-eflâk” (*feleklerin yörüngeleri*) ve “Kevâkib-i Sâbite” (*Sabit yıldızlar*) başlıklı beş alt bölümü bulunmaktadır.³⁴

“Fî beyâni heye'ti'l-arz” (*Yeryüzü*) adlı ikinci makalesinin ise “Arza Dâir” (*enlem, boylam*), *ekvator*, “eşya-yı müfrede” (*toprak, hava, su ve ateş gibi tekil unsurlar*) başlıklı üç alt bölümü bulunmaktadır.³⁵

Kadıze Semerkant'ta rasathane müdürlüğü görevindeyken hazırlanmakta olan *Zic-i Gürgânî*'nin yani Uluğ Bey Zici'nin hazırlanmasına da büyük katkılarda bulunmuştur.³⁶

1.2.2. Ali Kuşçu

Ali Kuşçu, on beşinci yüzyılın başlarında Maverâünnehir'in bilmediğimiz bir bölgesinde dünyaya gelmiştir. Babası avcı kuşlardan Doğan beslediği için zamanın Doğancıbaşı anlamına gelen Kuşçi ismiyle tanınmış Mehmed'dir. Bu lakap esasen Uluğ Bey'in av sırasında doğanını daima kendisine vermesinden ortaya çıkmıştır.³⁷

Ali Kuşçu, öğrenimine Semerkant'ta dönemin en ünlü alimlerinden dersler alarak başlamıştır. Bursa'dan Semerkant'a giden ve orada ulaştığı yüksek ilmi seviye

³⁴ Kaçar, Acar, Bir, **a.g.e.**, s. 3-4.

³⁵ **A.e.**, s. 4.

³⁶ Adivar, **a.g.e.**, s. 15.

³⁷ Süheyl Ünver, **Türk Pozitif İlimler Tarihinden Bir Bahis Ali Kuşçi Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Monografileri, 1948, s. 13.

sonucunda Semerkant medresesine müdür yapılan Kadızadei Rumi'den matematik ve astronomi dersleri almıştır. Daha sonra da Kadızade'ye yardımcılık görevini yapmıştır.³⁸

Öğrenme isteği çok olan Ali Kuşçu Semerkant'ta aldığı eğitimlerden sonra, habersizce Kirman'a gitmiş ve orada Nasirüddin Tusi'nin Tecridül Kelâm adlı eserini incelemiştir. Daha sonra da orada bu esere şerh olarak yazdığı *Şerhi Tecrid* ile ismini duyurmuştur.³⁹

Semerkant'a döndükten sonra, Uluğ Bey'in büyük paralar harcayarak 1420 yılında kurduğu rasathanede de görev yapmıştır. Uluğ Bey'in Giyaseddin Çemşit'e verdiği Uluğ Bey Zici'nin tamamlanması işini, onun ve Kadızadei Rumi'nin ölümü üzerine başaran kişi olmuştur.⁴⁰

Uluğ Bey'in oğlunun ihanetiyle öldürülmesinden sonra Semerkant'tan ayrılan Ali Kuşçu, Tebriz'de Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından elçi olarak Fatih Sultan Mehmet'in yanına gönderilir. Ali Kuşçu'nun İstanbul'a gelişi Fatih'i çok sevindirir ve onun İstanbul'da kalmasını ister. Fatih'in bu isteğini kabul eden Ali Kuşçu, elçilik görevini tamamladıktan sonra geri döneceği sözünü vererek İstanbul'dan ayrılır. 1472 yılında da sözünü tutarak, yanında büyük bir kabileyle İstanbul'a gelir.⁴¹ İstanbul'a bu gelişinde Fatih Sultan Mehmet'e, kendisine ithaf ettiği, Arapça yazdığı ve Muhammediye ismini verdiği eserini sunmuştur.⁴²

İstanbul'a geldikten sonra 1473 yılında Fatih'le birlikte Uzunhasan seferine giden Ali Kuşçu, sefer sırasında da Arapça bir eser yazarak, zaferin gerçekleştiği zamanda Fethiye ismiyle Fatih'e sunmuştur.⁴³

Ali Kuşçu'nun, tam ismi *el-Fethiyye fî İlmi'l Hey'e'* olan bu eseri, Osmanlı

---

³⁸ A.y.

³⁹ A.e., s. 13-14.

⁴⁰ A.e., s. 14-15.

⁴¹ A.e., s. 16-17.

⁴² A.e., s. 9.

⁴³ A.e., s. 20.

medreselerinde en çok okutulan ikinci teorik eserdir. 1458 yılında Farsça telif edilmiş olan *Risâle der 'İlm-i Hey'e*'nin 11 Ağustos 1473 tarihinde bazı küçük değişiklikler yapılarak Arapça'ya tercüme edildiği bu eserde Ali Kuşçu, Nasireddin Tûsi'nin *Tezkire fi 'İlmi'l-Hey'e*'sinden büyük ölçüde etkilenmiştir.⁴⁴

Eserin giriş kısmında geometri ve tabiiyâta dair geniş bilgiler yer almaktadır. *“Gökcisimlerinin Heyeti”* adlı birinci makalede, sırasıyla dairelerin sayıları ve sıralanışları, büyük ve küçük dairelerin adları, dokuzuncu ve sekizinci dairenin heyeti ve hareketi, yedi gezegenin daireleri ve heyeti, gezegenlerin dairelerinin hareketleri, gezegenlerin düzensiz durumları, enlemde ve boylamda gezegenlerin durumları gibi konular ele alınmıştır.⁴⁵

Eserin ikinci makalesi, *“heyet-i arz”* (yerküre) hakkındadır. Bu makalede yerküre, hatt-ı istivâ (ekvator), afâk-ı mâile (ekliptik), afâk-ı mâilenin özellikleri, boylamı 90 derece olan bölgelerin özellikleri, metâli-i buruc (dönenceler), derecât-ı memerr-i şafak ve gurup (bir yıldızın doğuş veya batış noktalarının meridyen düzlemi üzerinde yaptığı açı), tarih, yıl ve ay, gölgeler ve son olarak da meridyenler ve kablentin yönü konuları hakkında bilgiler vermektedir.⁴⁶

Üçüncü makalede ise Farsça versiyonda olmayıp sadece el-Fethiyye'de bulunan ebat ve gökcisimlerinin ölçümleri konusuna ayrılmış ve Tûsi'nin Tezkiresi'ndeki gibi altı başlık altında incelenmiştir. Bunlar, *Yer mesahası* (jeodezi), *Ay'ın boyutunun ölçülmesi*, *Ay'ın yarıçapının ve Güneş'ten uzaklığının ölçülmesi*, *Güneş ve Ay'ın yarıçaplarının ölçülmesi*, *Güneş ve diğer “süfliyîn” (Ayaltı gökcisimleri) gezegenlerin boyutları ve son olarak da “ulviyîn” (Ayüstü gökcisimleri) ve sabit gezegenlerin boyutlarının ölçülmesidir.*⁴⁷

Sefer dönüşünde Ayasofya medresesine günde 200 akçe ile müderris olarak tayin edilen Ali Kuşçu'nun verdiği dersler fazlasıyla rağbet görmüştür. Hatta

---

⁴⁴ Kaçar, Acar, Bir, **a.g.e.**, s. 4.

⁴⁵ **A.y.**

⁴⁶ **A.y.**

⁴⁷ **A.e.**, s. 4-5.

dönemin âlimlerinden dahi derslere devam edenlerin olduğu bilinmektedir.⁴⁸

Ali Kuşçu'nun ölümünü ise torunu Mirim Çelebi'nin yazdığı kıtadan öğreniyoruz. Bu kıtanın tercümesi şöyledir:⁴⁹

İlim Göstericisi Mevlana Ali Kuşi
Cennet ravzası tarafına gitti zaman
Hicri 879 senesi idi
Şabanın ilk haftasının yedinci Cumartesi günü gitti.

16 Aralık 1474 tarihine denk gelen bu tarihte ölen Ali Kuşçu, Eyüp türbesi yakınlarına gömülmüştür.⁵⁰

Yukarıda bahsettiğimiz eserleri dışında Ali Kuşçu, Uluğ Bey Zici'ne de bir şerh yazmıştır. Salih Zeki Bey bu eserin onun en önemli yapıtı olduğunu söylemektedir.⁵¹

Birçok eser yazan ve ilmi çalışmalar yapan Ali Kuşçu, İstanbul'da bir tane de güneş saati çizmiştir. Ebu Behrâm Dınişkı'nın Atlas Minor'un tercümesinde bahsettiği saat, Fatih Külliyesi'nin Sıbyan Mektebi tarafına, Fatih Sultan Mehmet'in isteğiyle çizilmiştir. Evliya Çelebi'nin de bahsettiği bu saatin herhangi bir kalıntısı bulunamamıştır. Fatih Cami'de bunun dışında sağ minarenin kaidesinde bir güneş saati bulunmaktadır. Bu saatin üzerindeki rakamların Hint rakamları olduğu ve Türkiye'ye on üçüncü yüzyılda geldiği bilinmektedir. Rakamların eskiliği bu saatin Ali Kuşçu'ya ait olabileceğini gösterebilir, ancak bu konuda kesin bir bilgi yoktur.⁵²

1.2.3. Diğer Çalışmalar

Ali Kuşçu'dan sonra İstanbul'da astronomi ile ilgili çalışmalar yapan ilim adamı, Mirim Çelebi adıyla meşhur olan Mahmud bin Mehmed'tir. Kadızade-i Rumi

---

⁴⁸ Ünver, **a.g.e.**, s. 17-18.

⁴⁹ **A.e.**, s. 24.

⁵⁰ Adivar, **a.g.e.**, s. 41.

⁵¹ Ünver, **a.g.e.**, s. 39.

⁵² **A.e.**, s. 61-62.

ve Ali Kuşçu'nun torunu olan Mirim Çelebi, meşhur Hocazade'den ve Sinan Paşa'dan dersler almıştır. Matematik, astronomi ve usturlap hakkında eserler yazmıştır. Eserlerinden II. Beyazıt'ın emriyle Uluğ Bey Zici'ne şerh olarak Farsça yazdığı, *Düstur-ul amel ve tashih-ül-cedvel* isimli eseri oldukça önemli bir eserdir.⁵³

1525 yılında ölen Mirim Çelebi, I. Selim döneminde de padişah tarafından sevilip, takdir edilmiştir.⁵⁴ I. Selim, saltanat döneminde bütün Müslümanları bir bayrak altında toplamak amacıyla Doğu'ya seferler düzenlenmesini meşru kılabilmek için âlimlerle temas halindeydi. Ancak imparatorlukta baş gösteren mali sıkıntılar onun, bilimsel çalışmalar yerine, ticarete önem vermesini zorunlu kılmıştı.⁵⁵ Yine de bu dönemde Anadolu kazaskerliğine kadar yükselmiş olan Mirim Çelebi, I. Selim adına, Ali Kuşçu'nun Fethiyye'sine bir şerh yazabilmiştir.⁵⁶

I. Selim'in halefi Kanunî Sultan Süleyman döneminde ise astronomi konusunda biraz daha fazla çalışmalar yapılmıştır. Sinoplu bir ailenin üyesi olan Amiral Seydi Reis, Muhit ismiyle deniz astronomisi ve coğrafyası hakkında bir eser yazmıştır. Bu eser Arapça ve Farsça eserlerden bir derleme olsa da Seydi Ali Reis kendi deneyimlerini ve bilgilerini esere eklemiştir.⁵⁷

Seydi Ali Reis on bölümden oluşan bu eserinin beş bölümünde astronomi konusunu ele almıştır. *Eserin birinci bölümünde, yön bulma, azimut ve yıldızların yüksekliklerinin hesabı, ikinci bölümde, zaman hesabı, takvim, Güneş ve Ay'a bağlı tanımlanan yıllar, beşinci bölümde, denizcilikte önemli bazı yıldızların doğma ve batmaları ve adları, yedinci bölümde, meşhur liman ve adaların enlemleri, sekizinci bölümde astronomiye ait bilgiler ve bazı limanlar arasındaki uzaklıklar ele alınmıştır.*⁵⁸

Seydi Ali Reis'in Arapça ve Farsça eserlerden derlediği başka bir eseri de

---

⁵³ Adivar, **a.g.e.**, s. 54-55.

⁵⁴ **A.e.**, s. 55.

⁵⁵ Dizer, **a.g.e.**, s. 18.

⁵⁶ Adivar, **a.g.e.**, s. 55.

⁵⁷ Dizer, **a.g.e.**, s. 19.

⁵⁸ **A.e.**, s. 20.

Mir'at-ül Kainat'tır. Beş makale ve 120 bölümden oluşan eserde, astronomi aletlerinin tanımı ve kullanılışı, Güneş'in yüksekliği, yıldızların konumu, kible ve öğle zamanı tayini, rubu tahtasının yapımı ve kullanılışı, trigonometrik değerlerin bulunuşundan bahsedilmiştir.⁵⁹ Seydi Ali Reis, Halep'te bulunduğu sıralarda ise Ali Kuşçu'nun Arapça yazdığı Fethiye isimli eserini Hulasat-ül Hay'e ismiyle Türkçe'ye çevirmiştir. Eseri çevirirken, Çağminî'nin ve Kadızade-i Rumi'nin eserlerinden yararlanarak bazı eklemeler yapmıştır.⁶⁰ Gökleri sayarken, astronomi terimlerini katmış ve âlemin merkezinin yerin merkezi olduğunu ve ağır cisimlerin yerin merkezine doğru düştüklerini eklemiştir.⁶¹

Kanunî Sultan Süleyman döneminde yaşamış ve astronomi konusunda çalışmış önemli bilginlerden birisi de Mustafa bin Ali el-Muvakkit'tir. On altıncı yüzyılın başlarında İstanbul'da doğan ve uzun süre Sultan Selim Cami muvakkitliğini yapan Mustafa bin Ali el-Muvakkit, Selimî ismiyle anılmıştır. 1560 yılında müneccimbaşı olmasından sonra ise daha çok Müneccimbaşı Mustafa Çelebi olarak tanınmıştır.⁶²

Eserlerinin çoğu astronomi ile ilgili olan Ali el-Muvakkit, çoğu Türkçe ve birkaçı Arapça olmak üzere, zaman belirleme hakkında yirmi dört adet eser hazırlamıştır. Bunlara ek olarak altı adet eserin daha kendisine ait olduğu düşünülmektedir. İlk eserini Türkçe yazmıştır ve *Ferah Feza* isimli bu eserini Kanunî'nin sadrazamı İbrahim Paşa'ya ithaf etmiştir. Bu çalışmasında kendi icadı olan “rub-ı âfâkî” isimli aracın kullanılışından bahsetmektedir.⁶³

İkinci eseri olan *Meridyen Dairenin Hesaplanması* anlamına gelen *Hall-i Dâ'ire-i Mu'addili'n Nehâr'ı*, 27 Aralık 1531 yılında tamamlamış ve Ayas Paşa'ya ithaf etmiştir. Bu eserinde, İstanbul enlemine göre ekinoks dairesinin hesaplanmasını anlatmıştır.

---

⁵⁹ A.y.

⁶⁰ A.y.

⁶¹ Adivar, a.g.e., s. 79-80.

⁶² İhsan Fazlıoğlu, “Mustafa b. Ali el-Muvakkit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.31, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, s. 287-288.

⁶³ A.y.

1529 yılında yazdığı *Kifâyet-ül Vakt fi Ma'ârifeti'd Dâ'ir ve Fazlihî ve's Semt* isimli eserinde rubu tahtasının mukantarât yüzünden bahsetmektedir.⁶⁴

Rub'u Müceyyeb Aletinin Kullanım Risalesi ve Saat Yapımı Hakkında Risale anlamına gelen Arapça yazdığı, *Risâle fi'l Amâl bi'r-Rub'ül Müceyyeb* ve *Risâle fi Ma'ârifeti's-Sâ'at* isimli eserleri rubu tahtası, usturlap gibi araçları ve zaman belirleme konularını içermektedir.⁶⁵

1.3.Takiyüddin ve İstanbul Rasathanesi

1.3.1.Takiyüddin

Osmanlı döneminde İstanbul'da zaman konusunda yapılan çalışmaların en önemlisini, İstanbul'un ilk rasathanesinin de kurucusu olan Takiyüddin gerçekleştirmiştir. Onun eserleri döneminde bir ilk olma özelliğini taşımış ve yüzyıllar boyu bilim insanlarına kılavuzluk yapmıştır.

Şam'da “Sebaiyye” ve “Takbiye” medreselerinin müderrisi olan Mehmed bin Maruf Efendi'nin oğlu olan Takiyüddin 1521 yılında Şam'da doğmuştur. Doğum yeri ile ilgili olarak farklı fikirler ortaya atılmış olsa da *Reyhane'tü'r-Ruh fi Resmî Sa'at ala Müstevi-ül Sütuh* isimli eserinin sonunda kendi ismini, “*Seyyid Takiyüddin b. Muhammed b. Maruf b. Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Yusuf b. Ahmed b. Emir Nasirüddin Mengübars b. el-Emir Humar Tekin ül Esed ül Arabin ve Emirül Mücahidin*” belirtmesi Şam'da doğduğunu açıklamaktadır.⁶⁶

Önce Mısır'da ve daha sonra Şam'da tanınmış hocalardan, hadis, tefsir ve fıkıh dersleri alan Takiyüddin, Cami-i Beni Ümeyye'de Buhari okutmuş ve Mısır'da müderrislik görevine atanmıştır. Bundan bir süre sonra babası Maruf Efendi ile

⁶⁴ A.e., s. 5-6.

⁶⁵ A.e., s. 6.

⁶⁶ A.Süheyl Ünver, **İstanbul Rasathanesi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1966,

birlikte İstanbul'a gelen Takiyüddin, burada da dönemin meşhur âlimleri Çivizâde, Ebussuud, Ali Kuşçu'nun torunu Kutbuddinzâde olarak bilinen Muhammed ve Saçlı Emiri Efendilerin meclislerine devam etmiştir.⁶⁷

İstanbul'da müderrisliğe kadar yükselmesine rağmen Takiyüddin, Mısır'a dönerek oradaki medreselerde görev yapmıştır. İstanbul'a tekrar döndüğünde Vezir-i Azam Ali Paşa tarafından Edirnekapı'daki Ula Medresesi'ne 40 akçe ile müderris tayin edilmiştir. Ancak bunu kabul etmeyip tekrar Mısır'a dönmeyi tercih etmiştir.⁶⁸

Mısır'a bu dönüşünde Mısır kadısı olan Abdülkerim Efendi, Takiyüddin'e dedesi Ali Kuşçu, Giyaseddin Cemşid ve Kadızade-i Rumi'nin eserlerini verir ve onu astronomiye yöneltir. Bu konuda da kendini ilerleten Takiyüddin, 1570 yılında, II. Selim'in saltanatı döneminde İstanbul'a gelmiş ve Müneccimbaşı Mustafa Çelebi'nin 1571 yılının Haziran ayında ölmesinden sonra müneccimbaşılığa atanmıştır.⁶⁹

Takiyüddin bu gelişinden sonra bir daha İstanbul'u terk etmemiştir. İstanbul'da III. Murat döneminde bir rasathane kurarak, döneminin en önemli çalışmalarını burada gerçekleştirmiştir.

1.3.2. İstanbul Rasathanesi

1.3.2.1. Rasathanenin Kuruluşu

Takiyüddin İstanbul'a yerleşmeden önce, Uluğ Bey Zici'nin doğru sonuçlar vermediğini tespit etmişti. İstanbul'a geldikten sonra da yeni ve doğru bir zicini hazırlanması için rasathaneye ihtiyaç olduğunu biliyor ve bunu dile getiriyordu.

Bu konudaki ilk gözlem çalışmalarını 1574 yılında Galata Kulesi'nde veya

---

⁶⁷ A.e., s. 28.

⁶⁸ Dizer, a.g.e., s. 28.

⁶⁹ A.e., s. 29.

Tophane sırtlarında bir binada yapmıştır.⁷⁰ Bu arada daha önce rasathane kurulmayan İstanbul'da bir rasathane kurulması için nüfuzlu kişileri ve bilim adamlarını ikna etmek için de uğraşmaktaydı. Özellikle Yavuz Sultan Selim'in hocası Hasan Can'ın oğlu Saadettin Efendi'yle oldukça yakınlaşmıştı. Müneccimbaşı olduktan sonra kendini tamamen kanıtlayan Takiyüddin'e, Sokullu Mehmed Paşa ve Saadettin Efendi de destek sağlamıştı.⁷¹

Daha doğru ölçümler yapabilmek için yeni bir zic'in hazırlanması gerektiği konusunda Saadettin Efendi'yi ikna edince, Saadettin Efendi de III. Murat'a bu konuda bilgi vermiş ve rasathane kurulması için gerekli izinleri almıştır. Padişah, izin verdiği rasathanenin kurulması işine ve müdürlüğüne de Takiyüddin'i tayin etmiştir.⁷² Gerekli izinler alındıktan sonra padişahın fermanıyla inşasına başlanan İstanbul Rasathanesi'nin kuruluş tarihiyle ilgili resmi kayıtlar bulunmamaktadır. Yapının inşa tarihiyle ilgili bilgiler arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Rasathaneye ilgili en eski belge 6 Haziran 1575 tarihine aittir ve binadaki odaların yeterli olmadığı için yenilerinin yapılması emredilmektedir. Bu durum, inşaatın 1575 yılında devam ettiğini göstermektedir.⁷³

1.3.2.2. Takiyüddin'in Çalışmaları

Takiyüddin'in rasathanesinde çalışanlar hakkındaki bilgileri III. Murat'ı Şehinşahnamesi'nden öğreniyoruz. Bu eserde yazılanlara göre, rasathanede çalışan resmi uzmanların sayısı on beştir. Bu uzmanlara yardımcı olması için görevlendirilmiş çalışanların olduğu da bilinmektedir.⁷⁴

Takiyüddin de *Sidretü Müntehe'l-Efkâr* (Düşüncelerin Ulaştığı Yedi Kat Gökyüzü) adlı Zic'inde İstanbul'daki gözlem faaliyetlerine on beş yardımcısı ile

---

⁷⁰ Kaçar, Acar, Bir, **a.g.e.**, s. 7.

⁷¹ Dizer, **a.g.e.**, s. 35.

⁷² **A.e.**, s. 36.

⁷³ **A.e.**, s. 41.

⁷⁴ Ünver, **a.g.e.**, (1966), s. 49.

birlikte 1573 yılında başladığını belirtmektedir.⁷⁵

Buna göre Takiyüddin'in İstanbul'daki gözlem çalışmalarına 1573 yılında başladığı ve Şehinşahname'de rasathanede görevlendirildiği bahsedilen on beş uzmanın da ilk gözlem çalışmalarına başladığı zaman yardımcılığını yapan uzmanlar olabileceği söylenebilir.

Takiyüddin'in astronomi konusundaki ilk önemli eseri, *Sidretü Müntehe'l-Efkâr fî Melekûti'l Feleki'd Devvâr* ismini taşımaktadır. Bu eseri, Uluğ Bey Zici'nin düzeltilmesi amacıyla, Mısır ve İstanbul'da yaptığı gözlemler sonucu hazırlamıştır. *Takiyüddin eserin ilk kırk sayfasında trigonometrik hesapları incelemiştir. Sonra astronomik saatler ve gök daireleri gibi konuları ele almıştır. Eserin sonraki bölümlerinde ise gözlem araçları ve yöntemlerinin açıklanması, Ay ve Güneş hareketlerinin gözlemleri ile altmışlık tabana göre hesap edilmiş sinüs ve diğer trigonometrik fonksiyonların incelenmesi gelir. Sonsözü bulunmayan eserin tamamlanmadığı düşünülmektedir.*⁷⁶

Takiyüddin'in astronomi konusunda ikinci önemli eseri *Ceridetü'd-Dürer ve Haridetü'l Fiker* isimlidir. Bu eserde incelenen konular arasında, başta yıldızların ve gezegenlerin gökyüzündeki konumlarının belirlenmesi, namaz vakitlerinin belirlenmesi ile ilgili ilm-i mikat, usturlap, rubu tahtası gibi aletlerin çizimi, güneş saatleri, takvimler, Güneş ve Ay tutulması, zicler, İstanbul boylamına göre yapılan gözlemler ve tablolar yer almaktadır.⁷⁷

Astronomi konusunda yazdığı eserlerin yanında Takiyüddin, mekanik alanında da iki eser hazırlamıştır. Bu eserlerden en önemlisi, 1558 yılında Nablus'ta yazdığı, mekanik saatleri İslam ve Osmanlı dünyasında ilk olarak ele alan *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Vad'i'l-Bengâmâti'd-Devriyye* isiminde olanıdır. *Mekanik Saatler Konstrüksiyonuna Dair En Parlak Yıldızlar* anlamına gelen eserinde

---

⁷⁵ Kaçar, Acar, Bir, **a.g.e.**, s. 11.

⁷⁶ **A.e.**, s. 13.

⁷⁷ **A.e.**, s. 14.

Takiyüddin, mekanik saatlerden, bunların çeşitlerinden ve şekillerinden bahsetmekte ve her birini ele alıp incelemektedir.

İslam âleminde mekanik saatler hakkında yazılmış ilk eser olma özelliğini taşıyan bu eser giriş, iki makale ve sonuçtan oluşmaktadır. Eserin giriş kısmında Takiyüddin, çarklı saatler yapmak anlamına gelen Bengâmât biliminin tanımından ve onunla ilişkili şeylerden bahsetmektedir. Giriş kısmının ardından gelen birinci makale ağırlıkla çalışan saatler hakkındadır ve beş bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde ağırlıkla çalışan saatlerin hareket çarkının prensipleri anlatılmıştır. İkinci bölüm, saatlerin uyarıcı sistemlerinin yerleştirilmesi hakkındadır. Üçüncü bölüm, ayla, günlerin adlarıyla, ayın geçen günlerinin sayısı, derecenin ve diğer miktarların hesaplarıyla ilgili işlemler hakkındadır. Dördüncü bölüm, dereceler ve diğer ayrıntıları gösteren sistemlerin yerleştirilmesi hakkındadır. Beşinci bölüm ise dakikliği ve doğruluğu denenmiş ve konstrüksiyonu yapılmış mekanik saatlerin nitelikleri hakkındadır. Eserin ikinci makalesi zemberekli saatler hakkındadır. Sonuç kısmında ise mekanik saat yapacak kişilerin sahip olması gereken niteliklerden bahsedilmektedir.⁷⁸

Takiyüddin'in bir başka eseri rasathanede kullandığı gözlem araçlarını anlattığı *Âlât-ı Rasadiyye li Zic-i Şehinşâhiyye* isimli olanıdır. Takiyüddin tarafından 1579-1580 yıllarında kaleme alınan eser, rasathanede kullanılan araçlar hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir.⁷⁹

Takiyüddin'in bu eserde, resimleriyle birlikte dokuz adet alet sırasıyla şunlardır:

1- Gökyüzündeki burçların ve yıldızların enlem ve boylamları ile yerlerini belirlemeye yarayan “Çok Halkalı” anlamına gelen Zât-ül halak.

2- Güneş'in eğimi ve yıldızların öğle düzleminden geçişlerini gözlemlemeye yarayan “Duvar Kadranı” anlamına gelen Libne.

---

⁷⁸ Sevim Tekeli, **16'ncı Asırda Osmanlılar'da Saat ve Takiyüddin'in “Mekanik Saat Konstrüksiyonuna Dair En Parlak Yıldızlar” Adlı Eseri**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s. 43.

⁷⁹ Kaçar, Acar, Bir, **a.g.e.**, s. vii.

3- Merkür ve Venüs'ün hareketlerini gözlemlemek, yıldızların yükseklik ve güney açılarını ölçmek için kullanılan Zât-üs semt ve-l irtifâ.

4- Ay'ın uzaklık açısı ve gezegenlerin başucu açılarının ölçüldüğü, “İki Bölümlü” anlamına gelen Zât-üş şu'beteyn.

5- Yıldızların ufuktan yüksekliklerinin ve başucu açısının ölçülmesini sağlayan, “Cetvelli Çeyrek Kadran” anlamına gelen Rub'ı mıstarî.

6- İki gezegen arasındaki yükseklik ve uzaklık açısının ölçülmesi için kullanılan “İki Delikli” anlamına gelen Zât-üs sukbeteyn.

7- Sonbahar ve ilkbahar gündönümlerinin ölçülüp, incelenmesini sağlayan, “Çok Kirişli” anlamına gelen Zât-ül evtar.

8- Venüs'ün incelenmesi ve yarıçapının ölçülmesi için kullanılan “Üç Boyutlu Sekstant” anlamına gelen Müşebbehe bi-l-menâtık.

9- Gözlemlerin daha doğru yapılabilmesi için yapılmış olan “Gözlem Saati” anlamına gelen Bengâm-ı rasadî.

Bizim burada konu itibariyle ilgilendiğimiz alet, eserde dokuzuncu sırada anlatılan Bengâm-ı rasadîdir. Bu aleti ayrı bir başlıkta incelemeye çalışacağız.

1.3.2.3. Takiyüddin'in Gözlem Saati

Takiyüddin, Batlamyus'un “Gerçek zamanı saptamaya muktedir olsaydım, bütün ölçmeyi yapabilirdim,” dediğini, bu amacını da su ve kum saatleriyle gerçekleştirmeye çalışıp başarısız olduğunu bilmektedir. Kendisi, Batlamyus'un bu öngörüsü üzerine astronomik bir ölçüm saati düzenlemiş ve Batlamyus'un amacını gerçekleştirmiştir.⁸⁰

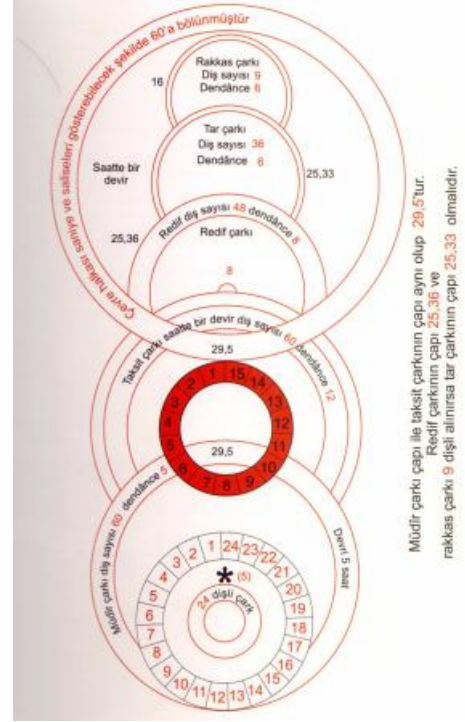
---

⁸⁰ A.e., s. 48.

Şekil 1: Gözlem Saatinin El Çizimi

Şekil 2: Gözlem Saatinin Türkçe Bilgisayar Çizimi

Kaynak: XVI. Yüzyıl Osmanlı Astronomu Takiyüddin'in Gözlem Araçları, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Bu saati yaparken, öncelikle bir büyük tekerleği ele alıp onu *ölçüm çevre halkası* diye adlandırarak dairesini 60 taksimata ayırmıştır. Bunların her biri 1 dakikaya karşılık gelip, bunların her biri de 60 saniyeye bölünmüştür. Böylece gerçek zaman ölçümü elde edilebilmiştir.⁸¹ Takiyüddin'in bu saati, Batlamyus'un, kum ve su saatlerinden yararlandığı, ancak amacına ulaşamadığı gözlem saatinin mekanik bir örneğidir.

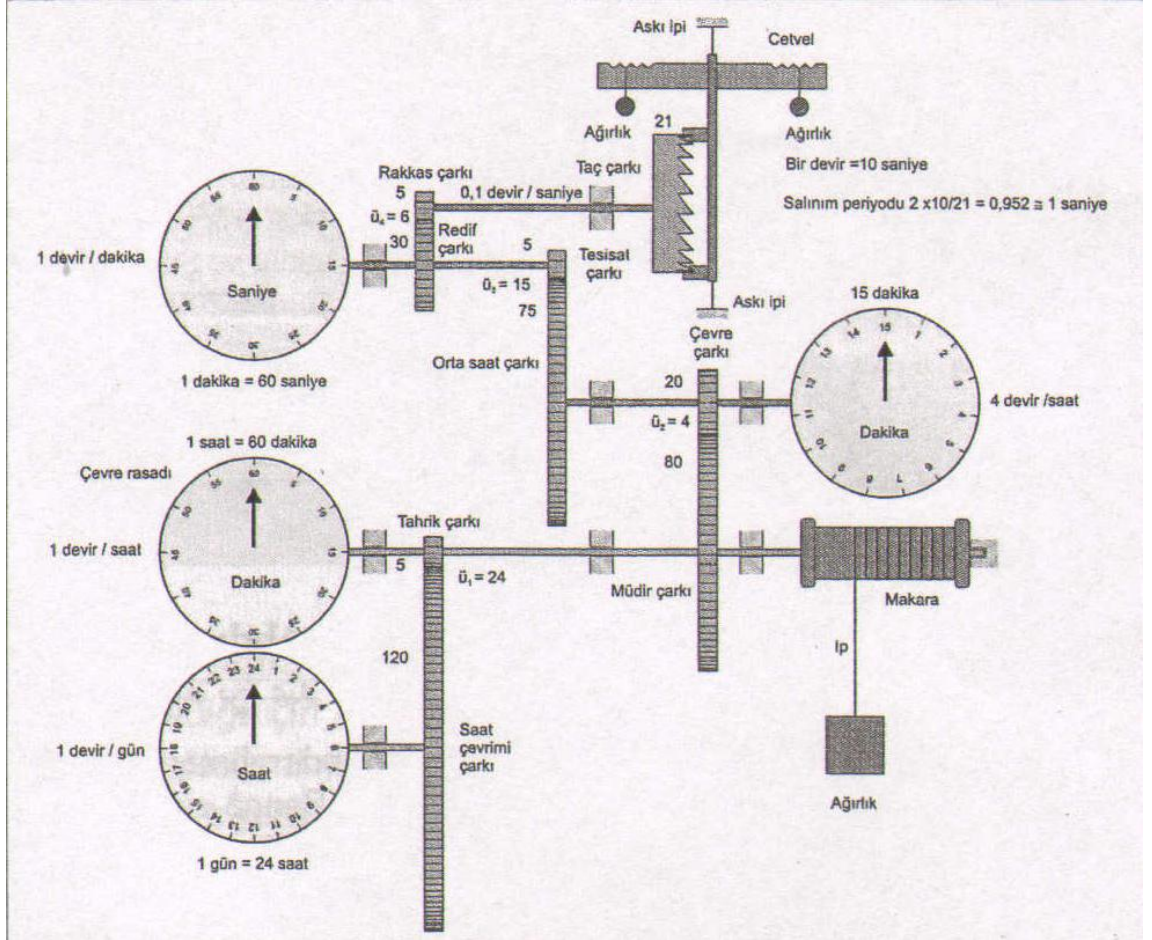
Takiyüddin'in kitabında anlattığı gözlem saatinde ölçüm çevre halkası adını verdiği, üzerinde dakika/saniye taksimatı bulunan ve saatte bir tur dönen bir ekran bulunur. Bu ekranı tahrik eden bir dizi çark mevcuttur. En üstte yer alan rakkas çarkı diğer çarkların hepsinden küçüktür. Onu biraz daha büyük bir dönüş hızıyla (1 devir/dakika) redif çarkı izler. Sonra, öncekilerden biraz daha büyük olan aracı çark gelir. Bu üç çarkın altında bulunan çark dizisi, öncekilerden daha büyük üç kademedir oluşur. Üsttekine taksit çarkı, ortadakine saat almaya yarayan çark, onun

⁸¹ A.y.

altındaki derece çevresi çarkı denir. Hepsinin altında yer alan ve üç çarktan oluşan beşinci çarkın ilki yöneten çark, ikincisi 24 saati gösteren bir ekrana bağlı saat çevresi çarkı, en alttaki ise 5 dişlidir ve çark eksenine bağlıdır.⁸²

Şekil 3: Gözlem Saatinin Çalışma Prensibi

Kaynak: XVI. Yüzyıl Osmanlı Astronomu Takiyüddin'in Gözlem Araçları, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Saatin çalışma prensibi ise şöyledir; *saat çevresi çarkının mili günde bir devir yapar ve bu mile bağlı bir gösterge, çevresi yirmi dörde ayrılmış bir ekranda günün saatlerini gösterir. Tahrik mili saatte bir devir yapar ve bu mile bağlı bir gösterge, çevresi 60'a ayrılmış bir ekranda bir saatin dakikalarını gösterir. Orta saat çarkı mili saatte dört devir yapar ve bu mile bağlı bir gösterge, çevresi 15'e ayrılmış bir ekranda bir çeyrek saatin dakikalarını gösterir. En sonunda da redif çarkı mili*

⁸² A.e., s. 49-50.

*dakikada bir devir yapar ve bu mile bağlı bir gösterge, çevresi 60'a ayrılmış bir ekranda bir saatin saniyelerini gösterir.*⁸³

1.4. Mekteb-i Fenn-i Nücum

İstanbul'da on dokuzuncu yüzyılda, astronomi çalışmalarının daha ileri seviyeye ulaşması ve muvakkithanelere görevli yetiştirmek için Mekteb-i Fenn-i Nücum isimli bir okul açılmıştır. Okulun bunun dışında, “Mekteb-i Fenn-i Ncmiye”, “Mekteb-i Fnn-i Ncm”, “Mekteb-i Fnn-i Ncmiye”, “Mekteb-i Mneccimin”, “Tencimhne” ve “Mneccimhne” isimleri de bulunmaktadır.⁸⁴

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'da başlayan Avrupa tarzı okulların kurulması, Tanzimat'ın ilanı ile artarak devam etmiştir. Bu okulların bir çoğu Fransız okullarının modelini uygulamışlardır. Mektebin kurucularından Hüseyin Hüsnü Efendi'nin de Paris'te yaptığı astronomi çalışmaları, okulun Fransız modeli olma ihtimalini arttırmaktadır.⁸⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nda sadece astronomi eğitimi vermek için açılmış tek okul olan Mekteb-i Fenn-i Nücum, mr çok uzun olmasa da önemli işleri başarmış ve iyi öğrenciler yetiştirmiş bir okuldur.⁸⁶

Yeri hakkında bilgi bulunmayan mektebin derslerinin genel olarak mneccimbaşıların hanelerinde yapıldığı düşünülmektedir. Bununla beraber Seyyid Sadullah Efendi, okulu beraber kurduğu Hüseyin Hüsnü Efendi'nin ölümü üzerine padişah tarafından ona hediye edilen sahilhanenin mektep derslerinin yapılması ve kendisinin ikamet etmesi için tahsis edilmesini talep etmiştir. Sadullah Efendi'nin bu talebi olumsuz karşılansa da Tıbbiye binasında öğrencilere bir derslik verilmesine karar verilmiştir. Ancak mektebin bu binada ders yapıp yapmadığı hakkında bilgi sahibi değiliz.⁸⁷

---

⁸³ A.e., s. 52.

⁸⁴ Salim Aydüz, “Mekteb-i Fenn-i Nücum”, **Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim : Milletlerarası Kongresi Tebliğleri**, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999, s. 335.

⁸⁵ A.e., s. 335-336.

⁸⁶ A.e., s. 335.

⁸⁷ A.e., s. 339.

1.4.1. Mektebin Kuruluşu

Mektebin kurulduğu tarih tam olarak bilinmemektedir. Bu konuda fikir sahibi olmamızı sağlayan kaynak, 22 Eylül 1840 tarihli bir arşiv belgesidir. Bu belgede mektebin bir sene önce açıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, bize okulun kurulmasında Tanzimat fermanının bir etkisi olup olmadığı konusunda da net bir fikir vermemektedir.⁸⁸

Tahminen 1839 yılında kurulmuş olan mektebin kurucuları, Müneccimbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi ve Müneccimbaşı Seyyid Mehmed (Ekmeleddin İhsanoğlu Ahmed olarak kaydetmiştir.) Sadullah Efendi'dir.⁸⁹ Müneccimbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi, bir başka müneccimbaşı Abdullah Efendi'nin yeğenidir. İstanbul'da eğitim gördükten sonra, kısa süreliğine Arap ülkelerine gitmiştir. Dönüşünden sonra II. Mahmut döneminde önce münneccim-i sâni, 1825 yılında müneccimbaşı ve 1838 yılında da Selanik kadısı olmuştur. Aynı yıl bir de Mekke-i Mükerreme ve Haremeyn-i Muhteremeyn payesini almıştır. Bunlar üzerine II Mahmut, Mustafazâde Bekir Bey'in sahilhanesini iki yüz bin kuruşa satın alarak kendisine hediye etmiştir.⁹⁰

Klasik astronomiye olan hakimiyeti dışında, Paris'te ziclerin kullanılması ve hazırlanması hakkında yaptığı çalışmalar sayesinde önemli sonuçlara varmıştır. Uluğ Bey Zici yerine tercüme edilen Cassini Zici'nin de yeterli dakikliğe sahip olmadığını tespit ederek, Fransız astronom Joseph-Jerome Lalande'in hazırladığı zici 1814 yılında Arapça'ya, 1826 yılından önce de genişleterek Türkçe'ye çevirmiştir.⁹¹ 1832 yılında da padişaha bu zic'in kullanılmasını teklif etmiş ve padişah emriyle bu zic takvim hesaplarında kullanılmaya başlanmıştır.⁹²

Bunun dışında başka astronomi eserleri ve takvimleri de bulunan Hüseyin

---

⁸⁸ A.e., s. 340.

⁸⁹ A.e., s. 336.

⁹⁰ İhsanoğlu, a.g.e., C.2, s. 581.

⁹¹ A.e., s. 582.

⁹² Aydüz, a.g.m., (1999), s. 336-337.

Hüsnü Efendi, bu okulun ilk müdürü olmuş ve 1840 yılında ölmüştür.

Hüseyin Hüsnü Efendi'nin ölümünden sonra mektebin müdürü olan Seyyid Mehmed Sadullah Efendi, Celvetiye tarikatının kurucularından meşhur şair Aziz Mahmud Hüdâyî'nin torunudur. Beylerbeyi Cami'de hatip olduğu sırada, Durakpaşazâde İbrahim Bey'in vefatı üzerine müneccim-i sâni olmuştur. 1840 yılında da Hüseyin Hüsnü Efendi'nin ölümü üzerine İstanbul Müderrisliği rütbesiyle beraber müneccimbaşılığa tayin edilmiştir.⁹³

Sadullah Efendi, Hüsnü Efendi'nin de ölmesiyle Mekteb-i Fenn-i Nücum'un eğitimi ve öğrencilerin yetişmesi için çok çabalamıştır. Hüsnü Efendi'nin ölmesinden sonra, ona hediye edilen sahilhanenin mektebe ve kendisine ev olarak verilmesi için çok uğraşmıştır. Bu uğraşları sonuç vermese de öğrenciler için Tıbbiye binasında bir derslik açılmasına karar verilmiştir. 1848 yılında hayatını kaybeden Sadullah Efendi astronomi eseri yazmış ve bazı takvimler hazırlamıştır.⁹⁴

1.4.2. Mektepteki Eğitim

Öğrencilerinin klasik medrese mezunlarından seçildiği mektepte, takvim yapmayı, Ramazan ayında imsakiye hazırlamayı ve zamanın tayini ile ilgili astronomi dersleri ve namaz vakitlerini tayin etmeyi sağlayan ilm-i mikat dersleri verilmekteydi.

Salı ve Cuma günleri hariç olmak üzere haftada beş gün eğitim veren mektebe ilk yılında dört öğrenci gelmiştir. Bunlar; Ahmed Eşref Efendi, Ahmed Muhsin Efendi, Hasan Efendi ve Mehmed Efendi'dir. 1842 yılında ise daha önce dört olan öğrenci sayısının altıya çıktığı görülmektedir.⁹⁵

Mektebin öğrencilerinden Ahmed Eşref, daha sonra müneccimbaşı olacak

---

⁹³ A.e., s. 338.

⁹⁴ A.e., s. 339.

⁹⁵ A.e., s. 344.

olan Tarsusîzâde Osman Kamil Efendi'ye astoronomi dersleri vermiştir. Mektepten mezun olduktan sonra ise yaptığı takvimleri sebebiyle İstanbul Müderrisliği'ne atanmıştır.⁹⁶

Mektebin en çok eser veren öğrencisi ise Ahmed Muhsin Efendi'dir. Müneccimbaşı Seyyid Sadullah Efendi'nin oğlu olan Ahmed Muhsin, babası müneccimbaşı olunca, müneccim-i sâni olmak istemiş, ancak hekimbaşı bu göreve başkasını atamıştır. Babasının ölümünden sonra ise müneccim-i sâninin müneccimbaşı olması üzerine, kendisi de bu göreve getirilmiştir. Ahmed Muhsin Efendi de yaptığı takvimler sayesinde İstanbul Müderrisi olmuştur. Bunun dışında tarihlerin çevrilmesi konusunda ve başka konularda eserleri bulunmaktadır.⁹⁷

Ayrıca mektebin öğrencilerine ve müneccimbaşına ödenmesi için aylık 5500 kuruş ödeneği bulunmaktaydı.⁹⁸ Mektebin öğrencilerine bu paradan her ay iki yüzer kuruş verilmekteydi. Bu ödeneğin mektep kapanana kadar her ay verildiği bilinmektedir. Bunun yanında müneccimbaşı, müneccim-i sani ve öğrenciler derslerde yaptıkları takvimleri zaman zaman padişaha sunarak, karşılığında mükâfatlandırılmışlardır.⁹⁹

1.4.3. Mektebin Kapanışı

Mektebin ne zaman kapatıldığını tam olarak bilemiyoruz. Mektep ile ilgili en geç tarihli belge 11 Mart 1843 tarihli'dir. Bu belgeden mektepte eğitimin devam ettiği anlaşılmaktadır. Müneccimbaşı Tarsusîzâde Osman Kamil de kendi yazdığı hal tercümesinde mektebin 1845 yılından önce ilga edildiğini belirtmektedir.¹⁰⁰

---

⁹⁶ A.e., s. 342.

⁹⁷ A.e., s. 342-343.

⁹⁸ Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C.1-2., İstanbul, Eser Kültür Yayınları, 1977, s. 190.

⁹⁹ Aydı, a.g.m., (1995), s. 191.

¹⁰⁰ Aydı, a.g.m., (1999), s. 345.

2. BÖLÜM:

İSTANBUL'DA ZAMANI BELİRLEYEN MEKÂNLAR: MUVAKKİTHANELER

2.1. Muvakkithanelerin Ortaya Çıkışı

İslam inancında namaz vakitlerinin güneşe göre hassas bir şekilde belirlenmesi ve kıble yönünün dakik olarak tayini ihtiyacı, muvakkitliğin daha Emeviler döneminde ortaya çıkmasına yol açmıştır. İlk muvakkithane, Şam'daki Emeviyye Cami'de kurulmuştur. Ancak muvakkitliğin bir kurum haline gelmesi, on üçüncü yüzyılın sonlarında Kahire'de olmuştur. Muvakkit tabiri de ilk defa bu tarihlerde ortaya çıkmıştır. Muvakkithane kurumu on dördüncü yüzyılda Suriye'de daha da yaygınlaşmıştır. Mikâti tabiriyle de anılan Mısır ve Suriye muvakkitleri çeşitli şehirlere göre namaz vakitlerini gösteren tablolar hazırlamış ve İlm-i Mikât denilen yeni bir ilmin öncüsü olmuşlardır. Bu sahada Hasan bin Ali el-Merrâküî, İbnü-ş Şâtır ve Şemseddin el-Halîlî önde gelen isimlerdir. Bu âlimler Kahire ve Şam'ın yanında, başta İstanbul olmak üzere birçok şehir için namaz vakitlerini gösteren tablolar hazırlamışlardır.¹

Kuruluşunun ilk yıllarında Osmanlı'da da ilm-i mikat konusunda Kahire ve Şam ekollerinin etkisi görülmüştür.² İstanbul'un alınmasına kadar bazı yerleşim merkezlerinde muvakkithane inşa ettikleri bilinen Osmanlıların bu eserleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. İstanbul'da inşa edilen ilk muvakkithane ise 1470 yılında yapılan Fatih Cami'nin avlusundaki Fatih Cami Muvakkithanesi'dir. İstanbul'da kurulan bu ilk muvakkithanede, on akçe yevmiye ile bir muvakkit çalışmaktaydı. Bu muvakkithaneden sonra, önce Beyazıt Cami Muvakkithanesi, daha sonra Sultan Selim Cami Muvakkithanesi inşa edilmişlerdir.³ Bu muvakkithaneler İstanbul'un

---

¹ Salim Aydüz, "Muvakkithane", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 31, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s. 413.

² A.y.

³ Salim Aydüz, "Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, Haz. Feza Günergun, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 3911, 1995, s. 188.

tarihi boyunca en ünlü muvakkithaneleri olmuşlardır.

2.2. Muvakkitlerin Görevleri ve Nitelikleri

Belirttiğimiz gibi muvakkitlik kavramı, Emeviler döneminde henüz muvakkithaneler kurum haline gelmeden önce ortaya çıkmıştı. Muvakkit, güneş, ay ve yıldızlar aracılığıyla zamanın, özellikle namaz saatlerinin belirlenmesi ilmi olan ilm-i mikatı, camilerde müezzinlere namaz vakitlerini bildirmek amacıyla ifa eden kişidir. Bu ilmi bilimsel çalışmaları için ifa eden kişilere ise mikatı denilmektedir.⁴

Osmanlı'da muvakkitlik, vakıfların imamet, hitabet, müezzinlik gibi cihat-ı ilmiyye denilen kısmındandı ve müneccimbaşılığa bağlıydı.⁵ Muvakkitlik babadan oğula geçerdi. Ancak babanın yerine geçecek bir oğlu olmadığı halde veya yerine birini tayin etmeden vefat etmesi durumunda müneccimbaşının huzurunda imtihanı kazanan birisi tayin edilirdi.⁶ Vakti tayin eden kişiler olan muvakkitlerde aranacak şartlar ise kurumun bağlı bulunduğu vakfın vakfiyesinde belirtilirdi.⁷ Genel olarak bu şartlar;

- 1- İbadet vakitlerinin zamanını doğru belirleyebilmek yani ilm-i mikat konusunda bilgili olmak,
- 2- İrtifa alma fennini yani yükseklik ölçümünü iyi bilmek, namaz vaktinin tayinini güneş saati, rub'u tahtası, usturlap gibi aletlerle yapabilmek,
- 3- Muvakkithaneye vakıf sahiplerince bağışlanan saatlerin ayarlarını ve gerektiğinde tamirlerini de yapabilmek,
- 4- Ezan vakitlerini müezzinlere doğru olarak bildirmektir.⁸

---

⁴ Mustafa Helvacı, Salim Aydüz, "İlm-i Mikât", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 22, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, s. 133.

⁵ Aydüz, **a.g.m.**, (1995), s. 189.

⁶ **A.y.**

⁷ Aydüz, **a.g.m.**, (2006), s. 414.

⁸ Süheyl Ünver, "Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler", **Atatürk Konferansları 1971-1972**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1975, s. 255.

Müneccimbaşı tarafından sınava tabi tutulan muvakkitlerden bu özelliklere sahip olan ve sınavda başarılı olanlar, sadrazama hitaben yazdıkları dilekçede kişisel yeteneklerini, sınavı kazandığını ve hangi muvakkithanenin ne durumla boş olduğunu belirtirdi. Divan, boş muvakkithanenin son durumu hakkında Evkaf Muhasebesi'nde araştırma yapar ve sonucu bir yazı ile bildirirdi. Müneccimbaşının adayın sınavı kazandığına dair ilamı ve Divan'dan alınan tahkikat yazısından sonra muvakkitlik adayına hangi şartla, ne kadar yevmiye ile çalışacağını belirten bir yazı ile birlikte beratı verilirdi.⁹

Muvakkitlere, vakfiyelerde belirtildiği üzere on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar on akçe yevmiye ve ayrıca yüz kuruş ev kirası verilmekteydi. Bu yüzyılın ortalarından sonra yevmiyeleri aynı kalırken, ev kirası için verilen miktar iki yüz kuruşa çıkarılmıştır.¹⁰ Muvakkithanelerde sembolik miktarların yevmiye olarak verilmesi, buralarda çalışanları ek kazanç için çalışmaya yöneltmiştir.¹¹ Mekanik saatlerin yaygınlaşması sebebiyle iş yoğunluğu azalan muvakkitler de bu durumda mekanik saatlerin ayarlarını ve tamirlerini yaparak kendilerine ek kazanç sağlayabilmişlerdir. Hatta bazıları saat dahi imal etmiştir.¹²

Bunun dışında muvakkitler, isteyenlere astronomi, astroloji ve takvim yapma konusunda teorik ve pratik dersler verirlerdi.¹³ Bu dersler arasında, mekanik saat ve güneş saati gibi basit astronomi ve vakit tayini ile ilgili aletlerin yapımı da öğretilirdi.¹⁴

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra, geniş astronomi bilgisine sahip olan ve astronomik ziçleri kullanmasını bilen bazı muvakkitler zaman zaman takvimler de yapmışlardır. Ancak takvim hazırlama işinin müneccimbaşılardan

---

⁹ Server Dayıoğlu, **Osmanlı'da Zamanı Belirleme Mekânları İstanbul Muvakkithaneleri**, İstanbul, Kültür A.Ş., 2010, s. 28.

¹⁰ Aydüz, **a.g.m.**, (1995), s. 189.

¹¹ Ünver, **a.g.m.**, s. 255.

¹² Salim Aydüz, "İstanbul'da Zamanın Nabzını Tutan Mekânlar Muvakkithaneler", **İstanbul**, İstanbul, No:51, Ekim 2004, s. 93-94.

¹³ Ünver, **a.g.m.**, s. 228.

¹⁴ Aydüz, **a.g.m.**, (2004), s. 94.

tekeline olması bazen problemlerin yaşanmasına sebep olabiliyordu.¹⁵ Her yıl 21 Mart tarihinde sadrazam huzurunda yapılan takvim sunma işi için müneccimbaşılara atıyye verilmesi bu durumun temel sebebidir. Takvim atıyyesi olarak on altıncı yüzyılda bazen 1000, bazen de 1500 ve 2000 akçe veriliyor olması müneccimbaşılardan bu işi neden muvakkithanelere bırakmadığını rahatça anlamamıza yardımcı olmaktadır.¹⁶

2.3. İstanbul'un Muvakkithaneleri

İstanbul'da 1470 yılında Fatih Cami'ye yapılan ilk muvakkithaneden sonra, Osmanlı İmparatorluğu çökene kadar birçok muvakkithane yapılmıştır. Bu muvakkithanelerin çoğu on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda yapılmışlardır.

İstanbul'da yapılan muvakkithanelerin sayısı yüze yakın olarak tahmin edilse de,¹⁷ Süheyl Ünver'in tespit ettiği muvakkithaneler 69 adettir.¹⁸ Bu muvakkithanelerin 31 tanesi günümüze ulaşmışken, 38 adet muvakkithane kaybolmuştur. Kaybolan muvakkithanelerin bazıları hakkında bilgi sahibi olmamıza rağmen bazı muvakkithanelerin sadece var olduğunu bilmekteyiz.

Bu bölümde İstanbul'daki muvakkithanelerin genel özelliklerini ve İstanbul'un kaybolan ve günümüze ulaşan muvakkithanelerini inceleyeceğiz.

2.3.1. İstanbul Muvakkithanelerinin Genel Özellikleri

İstanbul'daki muvakkithaneler camilerin girişinin sağ veya sol tarafında yer alan, bir cephesi yola bakan ve çoğunlukla tek katlı yapılardır. İki katlı olan muvakkithanelerin ikinci katları, sıbyan mektebi ve kütüphane gibi yine bir vakıf müessesesi tarafından kullanılmıştır. İki katlı yapılarda, ilk katlar, halkla bağlantılı olması gerektiği için, her zaman muvakkithaneler tarafından kullanılmıştır. Ayrıca bu

---

¹⁵ A.y.

¹⁶ Ayduz, a.g.m., (1995), s. 168.

¹⁷ Ayduz, a.g.m., (2004), s. 94.

¹⁸ Ünver, a.g.m., s. 221-223.

yapıların cephelerinde yapının içindeki saatlerin görülmesi amacıyla büyük yapılmış pencereler bulunmaktadır.¹⁹

Son derece sade yapılar olan muvakkithanelerin bazılarında tarih kitabesi yer almaktadır. Birkaç tanesinde yapıldığı dönemin mimari üslubuna uygun süslemeler eklenmiş olsa da bunlar abartılı şeyler değildir.²⁰

Çoğunluğu on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda yapılan muvakkithaneler, barok, rokoko ve ampir üslubunda inşa edilmişlerdir.²¹ On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren kule ve cephe saatlerinin yapılmaya başlamasıyla beraber muvakkithaneler, eski önemlerini yitirmeye başlamışlardır. Yine de 1924 yılında müneccimbaşılığın kaldırılması ve ardından “Başmuvakkitlik” müessesinin kurulduğu yıllarda görevlerini yapmaya devam etmişlerdir. 20 Eylül 1952 tarihinde bu kurumun da ilga edilmesinden sonra muvakkithaneler için sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. İçindeki eşyaların ve saatlerin bir kısmının Vakıflar idaresince depolara kaldırılması, bir kısmının ise dağılarak kaybolması önemli bir kültürel mirası zarara uğratmıştır. Çoğu terk edilen muvakkithanelerin bir kısmı cami görevlilerince kullanılmaya başlanmış, bir kısmı da büfe gibi işletmelere kiraya verilmiştir.

2.3.2. İstanbul'un Ayakta Kalan Muvakkithaneleri

İstanbul'da ayakta kalan muvakkithanelerin sayısı 31'dir. Bu muvakkithanelerin birçoğu on dokuzuncu yüzyılda yapılmış, çoğu tek katlı, sade mimariye sahip yapılardır. Bu muvakkithaneleri incelerken, yapıldıkları tarihleri, yapı karakterlerini, muvakkitlerini, yapılarda bulunan saatler ve diğer araçları, günümüzde ne amaçla kullanıldıklarını anlatacağız.

---

¹⁹ Server Dayıoğlu, “Muvakkithaneler”, **Zamanın Görünen Yüzü: Saatler**, Ed. Selahattin Özpallabıyıklar, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 128.

²⁰ A.y.

²¹ A.y.

2.3.2.1. Ayasofya Muvakkithanesi

Fatih ilçesinde, Sultanahmet meydanında bulunan Ayasofya, Bizans tarihinin en büyük eseridir. Daha önce pagan dönemi mabetlerinden birinin bulunduğu sanılan alanda inşa edilmiştir. İlk yapıldığında Büyük Kilise olarak adlandırılan Ayasofya'ya ancak beşinci yüzyılda sadece Sapphia denilmeye başlanmıştır. Hıristiyan üçlemesinin ikinci unsuru olan Kutsal Hikmet'e adandığından Ayia Sofia olarak tanınmıştır.

Ayasofya'nın ilk açılışı 360 yılında yapıldı. 404 yılında meydana gelen ayaklanmada kısmen yanan Ayasofya, onarıldıktan sonra 415 yılında hizmete açıldı. Ahşaptan olduğu tahmin edilen bu İkinci Ayasofya da 13 Ocak 532 yılında başlayan Nika Ayaklanması'nda yandı. Ayaklanmadan hemen sonra inşaatına başlanan Ayasofya, bugün gördüğümüz yapıdır.²²

Ayasofya Muvakkithanesi'nin yapımına, 1849 yılında Fossati'nin Ayasofya'yı tamiri sırasında başlanmıştır.²³ Muvakkithaneyi de mimar Fossati inşa etmiştir. İnşaatın 1852 yılında devam ettiği görülmektedir.²⁴ Muvakkithane ilk çizildiği planda inşa edilmemiştir. İnşa edilen yapı, plana göre daha sadedir.

Fotoğraf 1: Ayasofya Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

²² Semavi Eyice, "Ayasofya", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, s. 459.

²³ B.O.A., **A}MKT.NZD.**, 36/98, 16 Ş 1267, (17 Haziran 1851).

²⁴ B.O.A., **İ.MVL.**, 314/13152, 6 Z 1270, (30 Ağustos 1854).

Muvakkithane avlu giriş kapısının sağ tarafına inşa edilmiştir. Kare planlı olarak kesme taştan yapılan muvakkithaneye avlu tarafındaki kapıdan girilmektedir. Diğer üç cephenin her birinde üçer adet yuvarlak kemerli pencereler bulunmaktadır.²⁵ Muvakkithanenin içinde sekiz sütundan oluşan bir sütun çemberi dolanmaktadır. Bu sütunlar üstte kemerlerle birleştirilmiştir. Kemerlere dayanan sekizgen kasnak üzerine küçük bir kubbe oturtulmuştur. Kubbenin kasnağının dört bir yanına da birer yuvarlak kemerli pencere açılmıştır. Kubbenin tam altına isabet eden kısımda yuvarlak bir mermer tabla bulunmaktadır. Saatlerin üzerine konulduğu tabla, saatlerin sarsıntıdan etkilenerek ayarlarının bozulmaması için yapılmıştır.²⁶

Ayasofya'da görev yapan iki muvakkit hakkında bilgimiz vardır. Bunlardan birincisi, 1489-1491 tarihli muhasebe defterine kayıtlı, günlük 13 akçe alan Muvakkit Alaaddin'dir. İkincisi ise 1849 yılına ait bir arşiv belgesinde adı geçen Hacı Yusuf Efendi'dir.²⁷

Muvakkithanede aynalı ve çerçeveli Londra yapımı iki saatin bulunduğunu ve daha sonra Ayasofya'nın içine taşındığını Süheyl Ünver aktarmıştır.²⁸ Caminin müzeye dönüştürülmesi esnasında muvakkithanede bulunan yazı levhaları ile saatleri dağıtılmış, yapının müze bürosu haline gelmesinden sonra mimari ifadesini bozan tadilat ve eklemeler yapılmıştır.²⁹

2.3.2.2. Bâlâ Külliyesi Muvakkithanesi

Fatih ilçesinde, Silivrikapı'da bulunan külliye, İstanbul'un alınması sırasında önemli hizmetler vermiş Topçubaşı Bâlâ Süleyman Ağa tarafından yaptırılmıştır. Savaş sırasında yapılmaya başlanan, ilk yapıldığında dört duvarlı, ahşap çatılı olan yapı, Hadikat'ul Cevami'nin yazıldığı tarih olan 1768 yılında mescit olarak

---

²⁵ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 58.

²⁶ **A.y.**

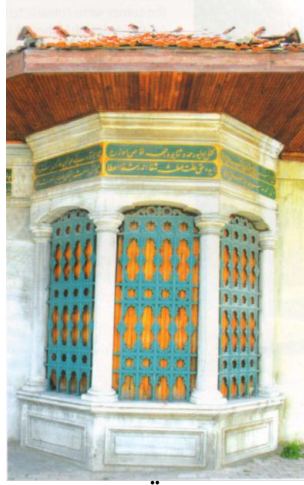
²⁷ B.O.A., **A}MKT.NZD.**, 31/22, 29 Ca 1267, (2 Nisan 1851).

²⁸ Ünver, **a.g.m.**, s. 236.

²⁹ Semavi Eyice, "Ayasofya Muvakkithanesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, s. 461.

anılmaktadır.³⁰ 1891-1892 yıllarında, II. Abdülhamid'in analığı Perestu Kadınefendi, babası Şey Ali Efendi'nin ruhu için külliyyeye sebil, çeşme ve muvakkithaneden oluşan toplu bir yapı inşa ettirmiştir.³¹

Fotoğraf 2: Bâlâ Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Muvakkithanenin sebil ile birlikte yer aldığı yapının kitabesini Ali Rıza Üsküdarî yazmıştır ve muvakkithane ile ilgili olan kısmında yazmaktadır:³²

Sebil ile muvakkithane zeyn etmiş cenahaynın
Bu himmet eylemez mi Zül'-cenahayn olduğun ima

Bu toplu yapının ortasında çeşme, sol tarafında sebil, sağ tarafında da muvakkithane bulunmaktadır. Dikdörtgen yapılı muvakkithanenin ön cephesi üçlü şekilde dışarı çıkarılmıştır. Bu üç cephede birer adet hafif yuvarlak kemerli pencereler yer almaktadır.

Süheyl Ünver 1975 yılında muvakkithaneye ait iki adet saatin camide bulunduğunu söylemiştir.³³ Ancak bugün camide bu saatlere rastlamadık. Muvakkithane ise günümüzde terk edilmiş durumdadır.

³⁰ Muhiddin Hattatoğlu, “İstanbul Silivrikapı’da Topçubaşı Balâ Süleyman Ağa Mimari Manzumesi”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 4, Ankara, 1958, s. 183- 184.

³¹ M. Baha Tanman, “Balâ Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 6.

³² Hattatoğlu, **a.g.m.**, s. 191.

³³ Ünver, **a.g.m.**, s. 237.

2.3.2.3. Eyüp Sultan Külliyesi Muvakkithanesi

Eyüp ilçesinde, merkezde bulunan Eyüp Sultan Külliyesi, ilk olarak II. Mehmet döneminde, 1458-1459 yılında yaptırılmıştır.³⁴ Eyüp Sultan Külliyesi'nde bulunan cami, İstanbul'un ilk selatin camisidir. Yüzyıllar içerisinde birçok tamirat ve düzenleme geçiren külliye camisi, 1766 yılında İstanbul'da meydana gelen deprem sonrasında büyük zarar görmüştür. Deprem sonrası yapılan onarımların camiyi sağlamlaştırılamaması sebebiyle, III. Selim'in emriyle tamamen yıktırılmış ve yeniden yapımına başlanmıştır. Bu inşaat 16 Ekim 1800 yılında tamamlanmıştır ve cami günümüze ulaşan haline kavuşmuştur.³⁵

Caminin muvakkithanesi de bu son tamir esnasında inşa edilmiştir. Muvakkithane, caminin avlusuna giriş sağlayan, kemerli, kitabeli kapı ile hünkâr mahfeline çıkış sağlayan rampanın arasında yer alan üçgen planlı bir yapıdır. Muvakkithanenin avluya açılan kapısında, Kadir Suresi'nin son ayeti olan “*Selamin hiye hatta matla-ı fecr*” yazılıdır. Bu ayet, “*O, tan yeri ağarana kadar bir selâmettir.*” anlamına gelmektedir.³⁶

Fotoğraf 3: Eyüp Sultan Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

³⁴ Tahsin Öz, **İstanbul Camileri I-II**, C.1., Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997, s. 53.

³⁵ M. Baha Tanman, “Eyüp Sultan Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 238.

³⁶ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 72.

Muvakkithanede tarih kitabesinden başka bir de saat hakkında levha asılıydı. Günümüze ulaşmayan bu levhayı Süheyl Ünver görüp, bize aktarmıştır. Levhada şunlar yazmaktadır:³⁷

Sâ'atin mu'cize-i Hazret-i Yusuf idüğün
Zamm-i Âhâdîle darbından işit leyl ü nehâr
İsm-i Yusuf sad ü pençâh ü şeş oldukta şumâr
Sâ'ate bak nice geçmez o hisâb üzre çalar

Muvakkithane günümüzde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınlarının satıldığı bir satış ofisi olarak kullanılmaktadır.

2.3.2.4. Koca Mustafa Paşa Külliyesi

Fatih ilçesinde, Kocamustafapaşa semtinde bulunan külliye, Ayios Andreas Manastırı'nın camiye çevrilmesiyle oluşmaya başlamıştır. Koca Mustafa Paşa Cami'nin kitabesinden öğrendiğimize göre manastır, II. Bayezid döneminde 1486 yılında Koca Mustafa Paşa tarafından camiye çevrilmiştir.³⁸

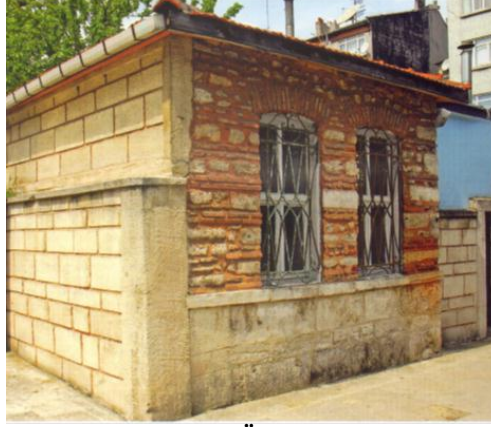
Külliye ilk tesisi sırasında, cami, medrese, mektep, imaret, zaviye ve çifte hamamdan oluşmuştur. Külliye'nin muvakkithanesi daha ileri bir tarihte eklenmiştir. Veliyüddin Efendi'nin eseri olan muvakkithanenin yapıldığı tarih bilinmemektedir.³⁹ Şekerci Kapısı'ndan camiye girişte sağ tarafta yer alan dikdörtgen yapılı muvakkithanenin, iki adet avluya bakan, iki adet arka bahçeye bakan dikdörtgen pencereleri bulunmaktadır.

³⁷ A.Süheyl Ünver, "İstanbul Muvakkithanelerine Ne Gibi Levhalar Asılırdı?", **Türk Halk Bilgisi Haberleri Mecmuası**, 125. Sayıdan Ayrışım, 1947, s. 1.

³⁸ Semavi Eyice, M. Baha Tanman, "Koca Mustafa Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 30.

³⁹ Nazif Velikâhyaoglu, **Sümbüliye Tarikatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2000, s. 155.

Fotoğraf 4: Koca Mustafa Paşa Cami Muvakkithane

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Muvakkit Seyyid Mehmed Nesib Efendi, 1868 yılında kayınpederinden boşalan muvakkitlik görevine getirilmiştir.⁴⁰ Muvakkithanenin saatlerinin ise camiye taşındığı söylenmektedir,⁴¹ ancak günümüzde camide herhangi bir saate rastlayamadık. Muvakkithane de günümüzde caminin deposu olarak kullanılmaktadır.

2.3.2.5. Galata Mevlevihanesi Muvakkithanesi

Beyoğlu ilçesinde, Şahkulu Mahallesi'nde, Galip Dede Caddesi'nde bulunan Galata Mevlevihanesi, 1491 yılında, II. Bayezid dönemi beylerbeylerinden İskender Paşa tarafından, Bizans döneminde St. Theodore Manastırı'nın bulunduğu alana yaptırılmıştır. Kulekapı Mevlevihanesi ve Galip Dede Dergâhı olarak da bilinen mevlevihane, İstanbul'da inşa edilen ilk Mevlevîhanedir.⁴²

Mevlevihanenin bahçesine 1818 yılında Halet Said Efendi, kendi adını taşıyan kütüphane, sebil, türbe ve muvakkithane yaptırmıştır. İki katlı olarak tasarlanan bu yapının üst katı kütüphane, alt katı sebil ve muvakkithane olarak kullanılmıştır.⁴³ Yapının cephesinde sebil ve muvakkithane için uygun, oldukça büyük dikdörtgen pencereler bulunmaktadır.

⁴⁰ B.O.A., C.BLD., 67/3306, 18 L 1284, (12 Şubat 1868).

⁴¹ Ünver, a.g.m., (1975), s. 245.

⁴² Handan Dizdarzade, İstanbul Mevlevihaneleri, İstanbul, Kültür A.Ş., 2010, s. 186.

⁴³ Dayıoğlu, a.g.e., s. 74-75.

Fotoğraf 5: Galata Mevlevihane Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Muvakkithanenin içinde saatlerin yerleştirildiği mermerler hala durmaktadır. Galata Mevlevihanesi günümüzde, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti projeleri kapsamında restorasyon görmektedir. Bu çerçevede kısa zaman öncesine kadar hediyelik eşya satış yeri olarak kullanılan muvakkithane de restore edilmektedir.

2.3.2.6. Atik Ali Paşa Cami Muvakkithanesi

Fatih ilçesinde, Çemberlitaş'ta Yeniçeriler Caddesi üzerinde bulunan Atik Ali Paşa Külliyesi, aslen Bosnalı olup “Hadım”, “Tavaşi”, “Şehit”, “Eski” lakapları ile anılan ve iki defa sadrazam olup, 1511 tarihinde Şah Kulu olayında şehit olan Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır.⁴⁴

Caminin kitabesinden inşa tarihi 1496 olarak okunmaktadır.⁴⁵ Külliye'nin vakfiyesi ise 1509 tarihlidir. Bu vakfiyeye göre külliye, cami, medrese, imaret, hankâh yani tekke ve kervansaraydan oluşmaktadır.⁴⁶

⁴⁴ İ. Aydın Yüksel, “Atik Ali Paşa Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, s. 404.

⁴⁵ Öz, **a.g.e.**, C.1., s. 24.

⁴⁶ Yüksel, **a.g.m.**, s. 403-404.

Fotoğraf 6: Atik Ali Paşa Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Külliyenin ilk halinde bir muvakkithane olmadığı görülmektedir. Muvakkithane daha sonra inşa edilmiştir ve bugün ayakta olmayan hankâhın bulunduğu yere yapıldığı görüşü bulunmaktadır.⁴⁷ İki katlı kare bir yapı olan muvakkithane, Yeniçeri Caddesi'nden girilen avlu kapısının solunda Sıbyan mektebinin yanında yer almaktadır. Muvakkithanenin yapılış tarihini, 1899 yılına tarihli kitabesinden öğrenebiliyoruz. Üç mısralı bu kitabe Kani'nindir ve Hattat Hüsnü tarafından yazılmıştır. Kitabede şöyle yazmaktadır: ⁴⁸

Ehli İmane ki farz olmada beş vakit namaz,
Mutlaka vaktini bilmek gerekir insane,
Biz de bir hayr olarak sayeyi sultanide çalışıp işte getirdik bu yeri meydana,
Dedi tarihine cevher-i yekta Kani revnak ara bu mahal içre muvakkithane.

Muvakkithane bugün ilk yapıldığı halde değildir. Ancak aslına sadık kalınarak, dış ölçüleri değiştirilmeden tekrar inşa edilmiştir ve giriş kitabesi tekrar yerine konulmuştur.⁴⁹ İçine oda, mutfak gibi bölümler yapılan muvakkithane bugün cami görevlileri tarafınan lojman olarak kullanılmaktadır.

2.3.2.7. Güzelce Kasım Paşa Cami Muvakkithanesi

Beyoğlu ilçesinde, Kasımpaşa'da, Bahriye Caddesi üzerinde bulunan cami, Kanunî Sultan Süleyman döneminde, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyi Vezir Güzelce

⁴⁷ A.e., s. 405.

⁴⁸ Dayıoğlu, a.g.e., s. 55.

⁴⁹ A.y.

Kasım Paşa tarafından Mimar Sinan'a 1540 yılında yaptırılmıştır. Sinan'ın yaptığı ilk yapının bütün malzemesi ahşaptandır. Bu cami 1721 yılında yandıktan sonra onarılmış, ancak on dokuzuncu yüzyılda tekrar yanmıştır. Bunun üzerine dönemin padişahı Abdülaziz aynı yere, 1860'lı yıllarda kubbeli ve çift minareli bir cami inşa ettirmiştir. Yapı bugünkü haline ise II. Abdülhamid döneminde, 1891 yılında yapılan yenilemeler sırasında ulaşmıştır.⁵⁰

Camiye 1870 yılında, şadırvan ve hünkâr mahfeli ile muvakkithane eklenmiştir.⁵¹ Muvakkithane ile türbe aynı yapı içerisinde, mihrabın arka tarafında yer almaktadır. Dikdörtgen yapılı ve diğer muvakkithanelere göre daha büyük boyutta olan bu muvakkithanenin, avluya bakan üç, yola bakan dört ve kapı yanında bir adet olmak üzere sekiz adet sivri kemerli penceresi vardır.

Fotoğraf 7: Güzelce Kasım Paşa Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Günümüzde kütüphane olarak kullanılan muvakkithanenin dış cephesinde, Süheyl Ünver'in bulduğu bir fotoğraftan, yoldan geçenlerin görebilmesi için bir saat asılı olduğunu öğreniyoruz.⁵²

⁵⁰ Ergün Eğin, “Güzelce Kasım Paşa Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s.461.

⁵¹ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 80.

⁵² Ünver, **a.g.m.**, (1975), s. 244.

2.3.2.8. Şehzade Cami Muvakkithanesi

Fatih ilçesinde, Şehzadebaşı'nda bulunan külliye, Kanunî Sultan Süleyman'ın kendisinden sonra tahta çıkmasını dilediği şehzadesi Mehmet'in anısına adanmıştır. Mimar Sinan'ın ilk defa selatin cami inşa ettiği külliye, Şehzade Mehmet'in ölümünden önce mi yoksa sonra mı inşa edilmeye başlandığı tartışmalıdır. Külliye'nin bitiş tarihi ise kitabesinde 1548 olarak görülmektedir.⁵³

Cami, medrese, tabhane, ahır, imaret, mektep ve Şehzade Mehmet'in türbesi ile beraber inşa edilen külliye muvakkithane daha sonra eklenmiştir.⁵⁴ Cami avlusunda “Muvakkithane Kapısı”ndan girişte sağ tarafta bulunan muvakkithane, dikdörtgen bir oda şeklindedir. Cadde tarafına bakan cepheye yoldan geçenlerin saatleri rahatlıkla görebilmeleri için dikdörtgen iki adet büyük pencere açılmıştır.

Fotoğraf 8: Şehzade Cami Muvakkithanesi
Avludan Görünüş

Fotoğraf 9: Şehzade Cami Muvakkithanesi
Caddeden Görünüş

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Muvakkithane'nin ne zaman yapıldığı hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Süheyl Ünver'in bu muvakkithaneye ait 1795 yılına tarihli bir güneş saati hakkında verdiği bilgi, elimizdeki en eski tarihtir.⁵⁵

Muvakkithanede görev yapan üç muvakkit hakkında bilgi sahibiyiz. Bunlardan birincisi, babası Şehzade Cami Muvakkiti Mahmut Efendi'nin ölümü

⁵³ Doğan Kuban, “Şehzade Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 152.

⁵⁴ A.y.

⁵⁵ Ünver, a.g.m., (1975), s. 251.

üzerine kendisine bağlanan maaşın yeterli olmadığını belirtip, zam isteyen Ömer Salim için gereğinin yapılmasını buyuran belgeden öğrendiğimiz Mahmut Efendi.⁵⁶ Hakkında bilgi sahibi olduğumuz ikinci muvakkit, muvakkithanenin camiye taşınan saatlerinden birini yapan Derviş Yahya Muvakkiti Ebul Feth'tir.⁵⁷ Şehzade Cami'de görev yaptığını bildiğimiz üçüncü muvakkit ise daha sonra müneccimbaşı olacak olan Mehmet Çelebi'dir.⁵⁸ Muvakkithane günümüzde Fatih Müftülüğü tarafından Dini Hizmetler ve İrşat Bürosu olarak kullanılmaktadır.

2.3.2.9. İskender Paşa Cami Muvakkithanesi

Beykoz ilçesinde, Kanlıca İskelesi'nin önündeki küçük meydana bulunan külliye, Kanunî Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinde devletin üst kademelerinde bulunan, Magosa Fatih Gazi İskender Paşa tarafından 1559-1560 yıllarında yaptırılmıştır.⁵⁹

Caminin sahile bakan tarafında İskender Paşa türbesinin hemen yanında bulunan muvakkithane, Maliye, Hariciye Nazırlıkları ve Meclis-i Vâlâ görevlerinde bulunan Rıfat Paşa tarafından yaptırılmıştır.⁶⁰ Kitabesinde yazan "*Eser-i Rıfat Paşa 1266*" ibaresinden muvakkithanenin 1851 yılında yaptırıldığını öğrenebiliyoruz.

---

⁵⁶ B.O.A., **DH.MKT.**, 1326/70, 19 Ş 1296, (18 Ağustos 1879).

⁵⁷ Ünver, **a.g.m.**, (1975), s. 252.

⁵⁸ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 104.

⁵⁹ M. Baha Tanman, "İskender Paşa Külliyesi," **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s.207.

⁶⁰ Abdürrahim Cabir Vada, **Boğaziçi Konuşuyor ve Kanlıca Tarihçesi**, İstanbul, Kitabevi, 2004, s. 69.

Fotoğraf 10: İskender Paşa Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Altıgen yapılı muvakkithanenin sahile bakan üç cephesinde birer pencere bulunmaktadır. Cami tarafında yer alan giriş kapısının üstüne muvakkithanenin kitabesi yerleştirilmiştir. Süheyl Ünver, 1975 yılında muvakkithanede “Edward Prior London” markalı, oldukça hassas bir saat olduğundan bahsetmiştir.⁶¹ Ancak günümüzde camide ve muvakkithanede böyle bir saat bulunmamaktadır.

Birinci Dünya Savaşı boyunca ekmek dağıtım merkezi olarak kullanılmış olan muvakkithane,⁶² günümüzde camiye ait bir depo olarak kullanılmaktadır.

2.3.2.10. Atik Valide Cami Muvakkithanesi

Atik Valide Külliyesi, bugün Üsküdar Toptaşı'nda, Valideiatik Mahallesi'nde bulunmaktadır. III. Murat'ın annesi Nurbanu Valide Sultan tarafından 1570- 1579 yılları arasında yaptırılan külliye, ilk inşa edildiğinde, cami, medrese, tekke, sıbyan mektebi, darülhadis, darülkurra, imaret, darüşşifa ve hamamdan oluşmuştur. Külliyenin mimarı, Mimar Sinan'dır.⁶³

Atik Valide Cami'nin muvakkithanesinin yapılış tarihi bilinmemektedir.

⁶¹ Ünver, **a.g.m.**, (1975), s. 243.

⁶² Vada, **a.g.e.**, s. 70.

⁶³ M. Baha Tanman, “Atik Valide Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, s.407.

Kitabesi bulunmayan muvakkithanenin izine, 1582 tarihli Nurbanu Valide Sultan vakfiyesinde rastlamaktayız. Vakfiyeye göre, namaz vakitlerini belirleyip müezzine bildirmek üzere buraya bir muvakkit atanacağı ve kendisine günlük 7 dirhem ödeneceği yazmaktadır.⁶⁴ Ancak bugün ayakta olan muvakkithanenin bu tarihlerde yapılmış olması mümkün görünmüyor. Günümüze ulaşan yapının, mimari karakteri açısından on dokuzuncu yüzyılda inşa edildiği tahmin edilmektedir.⁶⁵

Fotoğraf 11: Atik Valide Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Cami avlusunun güneydoğu köşesinde bulunan muvakkithane, kare planlı tek katlı ve iki odadan ibarettir. Muvakkithanenin günümüzde toplantı salonu ve kütüphane gibi farklı amaçlarla kullanılan, sokağa iki pencereyle açılan köşe odası, muvakkithanenin saatlerinin ve aletlerinin bulunduğu esas kısmıdır. Bu kısımda daha sonra caminin içine taşınan, üç adet saat olduğu bilinmektedir. Muvakkithanenin diğer odası ise muvakkite tahsis edilmiş olan odadır. Muvakkithane, yapısında bulunan büyük pencereler sayesinde, yoldan geçenlerin içerdeki saatleri rahatça görebilecekleri şekilde planlanmıştır.⁶⁶

Kuzey batı yönüne yapılan eklemeler sebebiyle, muvakkithane asıl yapısını kaybetmiştir. Yapının orijinal kapısı da, bu inşaatlar sonucunda yeni eklemelerin içinde kalmıştır.⁶⁷

⁶⁴ Salim Aydüz, Zeliha Kumbasar, “Üsküdar Semtinde Bulunan Muvakkithaneler ve Güneş Saatleri”, **Uluslar arası Üsküdar Sempozyumu V**, Ed. Coşkun Yılmaz, C. 1., İstanbul, 2008, s. 62.

⁶⁵ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 56.

⁶⁶ Aydüz, Kumbasar, **a.g.m.**, s.62.

⁶⁷ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 57.

2.3.2.11. Ramazan Efendi Cami Muvakkithanesi

Fatih ilçesinde, Kocamustafapaşa'da bulunan cami, Mimar Sinan'ın son eserlerinden birisidir. Cami 1586 yılında, Halvetiliğin Ramazanî kolunu kuran Şeyh Ramazan Efendi adına, Bezirgân Hacı Hüsrev Çelebi tarafından inşa ettirilmiştir.⁶⁸

Fotoğraf 12: Ramazan Efendi Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Cami ilk inşa edildiğinde, çilehane, türbe ve şadırvan bölümleri ile birlikte günümüze ulaşmayan on üç adet derviş hücrelerini içermekteydi.⁶⁹ Caddeden cami avlusuna girişte sağ tarafta, çeşmenin yanında bulunan muvakkithane ufak bir odadan ibarettir. Biri avluya, diğeri caddeye bakan yuvarlık kemerli iki penceresi bulunan muvakkithane, mimari özellikleri dolayısıyla on sekizinci yüzyıla tarihlenebilir.⁷⁰ İçindeki saati camiye taşınan muvakkithane, günümüzde cami görevlileri tarafından kullanılmaktadır.

2.3.2.12. Nişancı Mehmet Paşa Cami Muvakkithanesi

Fatih ilçesinde, Kumkapı'da, Türkeli Caddesi'nde yer alan cami, türbesi cami avlusunda bulunan Veziri azam Karamani Mehmet Paşa tarafından 1475 yılında yaptırılmıştır.⁷¹

⁶⁸ M. Baha Tanman, “Ramazan Efendi Camii ve Tekkesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 301.

⁶⁹ A.y.

⁷⁰ Dayıoğlu, a.g.e., s. 93.

⁷¹ A.e., s. 86.

Fotoğraf 13: Nişancı Mehmet Paşa Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Kitabesi bulunmayan muvakkithane avluya caddeden girişte sağda yer alır. Sekizgen yapılı ve tek odalı olan yapı mimari karakteri açısından on dokuzuncu yüzyıla tarihlenebilir.⁷² Yapının dört adet geniş, dört adet kısa olan karşılıklı kenarlarından, geniş olan iki tanesinde dikdörtgen pencereler bulunmaktadır. Ayrıca yapının içinde muhtemelen saatlerin yerleştirilmesi için yapılmış bir niş bulunmaktadır.⁷³ Muvakkithane günümüzde caminin değerli eşyalarının saklandığı bir depo olarak kullanılmaktadır.

2.3.2.13. Yenikapı Mevlevihanesi Muvakkithanesi

Zeytinburnu ilçesinde, Merkez Efendi Mahallesi'nde, Mevlevihane Caddesi üzerinde bulunan Yenikapı Mevlevihanesi, 1597 yılında, İstanbul'un ikinci mevlevihanesi olarak inşa edilmiştir.⁷⁴ Mevlevîliğin İstanbul'daki merkezi konumundaki bu Mevlevîhane, yapı grubunda bulundurduğu elemanlarla tam bir külliye'dir.⁷⁵

Mevlevihane ilk inşa edildiğinde yapı grubunda muvakkithane yer

⁷² A.y.

⁷³ Zeliha Kumbasar, "Osmanlı Dönemi İstanbul Muvakkithaneleri", **Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 130.

⁷⁴ Ekrem Işın, "Yenikapı Mevlevihanesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s.476.

⁷⁵ Dizdarzade, **a.g.e.**, s. 258.

almamıştır. Muvakkithane, sebil ile birlikte dönemin Maliye Nazırı Abdurrahman Nafiz Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bahçe giriş kapısının sağ ve soluna yerleştirilen bu iki yapıdan soldaki muvakkithanedir. Sebil günümüze ulaşmamıştır.⁷⁶

Dönemin ünlü hattatı Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin yazdığı kitabesinden yapının 1848- 1849 yıllarında yapıldığını öğreniyoruz:⁷⁷

Dergâh-ı Mevlana'da aşk ile Muvakkithaneyi
Ben bende-i Hazreti Han kıldı hulus ile bina
Leyl ü nehar devvar olup gerdun-ı sema ettikçe ta
Ba-hürmet-i Molla bu hizmet ola makbul-i hüda
Tarihini mucemle hod banisi Nafiz söyledi
Vakti bilen can eyleye hemvare hayr ile dua-1265

Fotoğraf 14: Yenikapı Mevlevihane Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

İçten sekizgen planlı olan yapının, tepesi kubbeye örtülüdür ve yuvarlak kemerli üç penceresi bulunmaktadır. Burada görev yapan son iki muvakkit, Mevlevî Muhibi Nuri Efendi ve Hımhım İsmail Dede'dir. Açılışından, 1923 yılına kadar aralıksız görev yapan muvakkithane, tekkelerin kapatılmasıyla boş kalmıştır.⁷⁸ Uzun süre kötü durumda ve terk edilmiş vaziyette kalan muvakkithane, restore edilerek gayet iyi duruma getirilmiştir ve Mevlevihanenin bekçi odası olarak kullanılmaktadır.

⁷⁶ Ünver, **a.g.m.**, (1975), s. 231-232.

⁷⁷ **A.e.**, s.232.

⁷⁸ **A.y.**

2.3.2.14. Sultan V. Murat Sebili ve Muvakkithanesi

Fatih ilçesinde, Sirkeci civarında, Hocapaşa'da, Hüdavendigâr ve Orhaniye caddelerinin kesiştiği köşede bulunur. 1876 yılında sadece üç ay padişahlık yapmış olan V. Murat adına, daha önce Mirmiran Mehmet Paşa tarafından on altıncı yüzyılın sonunda yaptırılan sebilin yerine yeniden yaptırılmıştır.⁷⁹

Fotoğraf 15: Sultan V. Murat Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Bir tarafında çeşme, diğer tarafında ise muvakkithane bulunan yapı, altıgen planlıdır ve cephesinde beş adet pencere bulunmaktadır.⁸⁰ Cephede yer alan kapıdan içeri girildiğinde sol tarafta yer alan muvakkithaneyle beraber caddeye bakan iki adet sivri kemerli penceresi bulunmaktadır. Muvakkithane günümüzde kontrollü telefon merkezi olarak kullanılmaktadır.

2.3.2.15. Osman Ağa Cami Muvakkithanesi

Kadıköy ilçesinde, çarşının içinde, Söğütlüçeşme Caddesi'nin kenarında yer alan cami, I. Ahmet döneminde Babüssaade Ağası olan Osman Ağa tarafından yaptırılmıştır. Cami, II. Mehmet dönemine ait Kadı Mehmet Efendi Mescidi'nin yerine 1612 tarihinde inşa edilmiştir.⁸¹

⁷⁹ Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli: İstanbul Sebilleri**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No. 22., 1995, s. 84.

⁸⁰ **A.y.**

⁸¹ Deniz Çalışır, "Osman Ağa Camii", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 159.

1811 yılında harap olması sebebiyle II. Mahmut tarafından tekrar yaptırılan cami, 1878 yılında bir yangında zarar görmüş ve aynı yıl tekrar yaptırılmıştır. Muvakkithane de bu sırada inşa edilmiş olabilir. Dikdörtgen planlı muvakkithane tek katlıdır ve giriş kapısının solunda ve avluya bakan duvarında birer adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır.⁸²

Fotoğraf 16: Osman Ağa Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

1963 yılında caminin restorasyon görmesi sırasında muvakkithane, girişin solundan girişin sağına taşınmıştır.⁸³ Restorasyon yapılanaya kadar muvakkithanede üç adet saat olduğunu Süheyl Ünver belirtmiştir.⁸⁴ Saatlerinin nerede olduğunu bilmediğimiz muvakkithane, günümüzde cami görevlileri tarafından kullanılmaktadır.

2.3.2.16. Sultan Ahmet Cami Muvakkithanesi

Fatih ilçesinde, Sultanahmet Meydanı'nda, Ayasofya'nın karşısında bulunan Sultan Ahmet Külliyesi, I. Ahmet tarafından, 1609 yılında Mimar Sedefkâr Mehmet Ağa'ya yaptırılmaya başlanmıştır. Cami, hünkâr kasrı, türbe, darülhadis medresesi, darülkurra, sıbyan mektebi çeşme ve sebiller, darüşşifa, imaret, dükkânlar, hamam, kira odaları, evler ve mahzenlerden oluşan külliyenin camisi ve bazı elemanları 1617 yılında tamamlanmıştır. En son tamamlanan yapılar da 1619 yılında

⁸² Dayıoğlu, a.g.e., s. 90-91.

⁸³ A.e., s. 91.

⁸⁴ Ünver, a.g.m., (1975), s. 249.

tamamlanmıştır.⁸⁵ Külliye ilk tamamlandığında var olmayan muvakkithane daha sonra inşa edilmiştir. I. Ahmet Türbesi'nin önünde, Sultanahmet Meydanı'na bakan köşede bulunan yapının ne zaman yapıldığı hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. On sekizinci yüzyılda mevcut olduğu gözükten muvakkithane,⁸⁶ bir sebeple kapatılmış olmalı ki 1828 yılının Ramazan ayında tekrar hizmete açılmıştır.⁸⁷

Fotoğraf 17: Sultanahmet Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Sultanahmet Cami'de muvakkithanenin dışında biri avlunun batı revakında, biri doğu revakında ve sonuncusu avlunun batı kapısının sağ tarafında olmak üzere üç adet dikey güneş saati bulunmaktadır. Birinci saat, kiblenin tam karşısındaki revakın ortalarına rastlayan iki kemer arasına yapılmıştır. Ustası Şamlı Hüseyin'dir. İkinci saat, doğu revakında kemer kamasında mermer kaplama üzerine işlenmiştir. Çok ayrıntılı bilgi veren bir saat değildir. Üçüncü saat ise avlunun batı kapısının hemen sağında, duvar taşlarına kazınmış basit tip bir güneş saatidir.⁸⁸

Sultanahmet Cami Muvakkithanesi'nde saatten bahseden bir levhanın asılı olduğunu Süheyl Ünver bize bildirmektedir. Günümüze ulaşmayan levhada şunlar yazmaktaydı:⁸⁹

⁸⁵ Zeynep Ahunbay, “Sultan Ahmed Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 56-57.

⁸⁶ Wolfgang Müller-Wiener, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 432.

⁸⁷ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 98.

⁸⁸ Nusret Çam, **Osmanlı Güneş Saatleri**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 77.

⁸⁹ Ünver, **a.g.m.**, (1947), s.1.

Bak sâ'ate kim dakika fevt eylemeyüp
İşletmede rakkas-ı derûnunu her gâh
Miftâh-ı inâbetle kur işlet sen de
Dil-i sâ'atı bisvat-i Allah Allah

Dikdörtgen yapılı muvakkithanenin caddeye bakan iki cephesinde, altı adet dikdörtgen pencereler bulunmaktadır. Günümüzde Kültür Bakanlığı Türbeler Müzesi Müdürlüğü olarak kullanılan muvakkithanenin içindeki üç adet saat vakıflar idaresince depoya kaldırılmıştır.⁹⁰

2.3.2.17. Yeni Cami Muvakkithanesi

Fatih ilçesinde, Hobyar Mahallesi'nde, Eminönü Meydanı'nda bulunan Yeni Cami, 1597 yılında III. Murat'ın eşi Safiye Sultan tarafından yaptırılmaya başlanmıştır. Çeşitli sebeplerle oldukça uzun süren külliyeinin inşaatını, 1663 yılında, IV. Mehmet'in annesi Hatice Turhan Sultan tamamlamıştır.⁹¹

İlk yapıldığında cami, mektep, türbe, hünkâr kasrı, darülhadis, sebil ve çeşmeden oluşan külliyeeye muvakkithane, II. Mahmut döneminde, on dokuzuncu yüzyılda eklenmiştir.⁹² Caminin güneybatı köşesinde ve avlu duvarına bitişik bulunan muvakkithanenin caddeye bakan tarafında üç adet dikdörtgen pencere bulunur ve Semavi Eyice'ye göre İstanbul'un en önemli muvakkithanesidir.⁹³

---

⁹⁰ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 99.

⁹¹ Doğan Kuban, “Yeni Camii Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 464.

⁹² Gülberk Bilecik, “Gözden Kaçan Bir Kültür Mirasımız: Yeni Cami Muvakkithanesi”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, No:10, Erzurum, 2006, s. 44.

⁹³ Semavi Eyice, **Tarih Boyunca İstanbul**, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2006, s. 205.

Fotoğraf 18: Yeni Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Günümüzde oldukça silikleşmiş Enderunlu Vâsıf'ın tarih kitabesinden öğrendiğimize göre muvakkithane, 1813 yılında II. Mahmut tarafından yaptırılmıştır. Kitabenin üstünde, oval madalyon içinde II. Mahmut'un tuğrası bulunmaktadır.⁹⁴ Süheyl Ünver'in sadece ilk ve son satırını okuduğu, on satırlık kitabenin tamamını Gülberk Bilecik okuyabilmiştir. Kitabe metni de şöyledir: ⁹⁵

Şeh-i hurşîd-i pertev Gazi Hân Mahmud-ı Adlînin
Cihân vaktinde ma'mur oldu revnak geldi dünyaya
O hâkân-ı felek-temkînin asr-ı bî-adîlinde
Niçe çerh irtifa' asar-ı nev-tarh oldu hayrâta
Birisi işte ez-cümle Yeni Câmide eskiden
Muvaffak olmamış kimse muvakkithâne inşaya
Esası ol haşşar burc-i meskun ezânında
Kuruldu sa'at-i eşrefde bu câ-yı muallâya
Ayar oldukta mu'cem harfi Vasıf geldi tâm tarih
Söz olmaz bu muvakkithâne-i nev-tarh-ı bâlâya
1228

1894 yılında bir tamirat gören muvakkithane,⁹⁶ 1957-1958 yıllarında Yeni Cami'nin çevre düzenlemesinin yapıldığı sıralarda, özgün mimarisi bozulmadan bir miktar geri çekilmiştir.⁹⁷ Şirket-i Hayriye vapurlarının ve diğer araçların saatinin hiç yanlış göstermemesi sebebiyle buradaki saatlere göre kendilerini ayarladıkları muvakkithanenin, alaturka ezânî ve alaturka zevali olmak üzere iki saati bu

⁹⁴ Ünver, **a.g.m.**, (1975), s. 253.

⁹⁵ Bilecik, **a.g.m.**, s. 45.

⁹⁶ B.O.A., **İ.EV.**, 8/1312 Ca-07, 23 Ca 1312, (21 Kasım 1894).

⁹⁷ B.C.A., **Başvekâlet, Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, Kararlar Daire Başkanlığı (1928-)**, 30 1 00/ 116-734-398, 1957.

düzenleme sırasında kaldırılmıştır.⁹⁸

Yeni Cami muvakkithanesinin muvakkitleri hakkındaki bilgileri Süheyl Ünver'den alabiliyoruz. Kendisinin tanıdığı iki muvakkitten biri Mustafa Efendi ve onun gönüllü çalışan yardımcısı Seyfeddin Peyke'dir. Bu görevlilerin söylediklerine göre muvakkithanede, üç adet duvar saati bulunuyormuş.⁹⁹ Ancak bu saatler hakkında ayrıntılı bilgimiz bulunmuyor. Bunun dışında muvakkithanede, Üsküdar Mihrimah Sultan Cami'de güneş saati bulunan Yahya Derviş Muhiddin görev yapmıştır.¹⁰⁰

Yeni Cami'de muvakkithanenin dışında, zamanı belirlemeye yardımcı olacak üç adet de güneş saati bulunmaktadır. Caminin güney batı duvarının dış yüzünde bulunan güneş saatlerinden birincisi, duvara gömme olarak yerleştirilmiş dikey güneş saatlerindedir. Bu saatin dikkat çeken bir özelliği bulunmaktadır. Saatleri gösteren esas milin altında, çam kozalağına benzeyen başka bir mil ikinci vaktinin belirlenmesini sağlamaktadır. Bu saat, Rıdvan isimli bir usta tarafından 1669 yılında yapılmıştır.¹⁰¹

Güneş saatlerinden ikincisi, duvar taşlarına çizilerek yapılmıştır. Yaklaşık 40 cm. lik mili hala duran bu dikey güneş saati oldukça ayrıntılı bilgiler verebilen bir saattir.¹⁰² Üçüncü güneş saati ise ikinci vaktini göstermek için yapılmış olup, sağlam durumdaki mil ve onun altındaki hafif kavisli ve birbirine paralel on çizgiden meydana gelmektedir.¹⁰³

Muvakkithanenin günümüzde herhangi bir amaçla kullanılmadığı görülmektedir. Hemen bitişiğindeki hünkâr kasrı restore edilmesine rağmen, muvakkithane için henüz bir girişim yapılmamıştır. Dileğimiz İstanbul'un en önemli muvakkithanesinin bir an evvel restore edilip, amacına uygun şekilde kullanılmaya

---

⁹⁸ Ünver, **a.g.m.**, (1975), s. 253.

⁹⁹ **A.y.**

¹⁰⁰ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 110.

¹⁰¹ Çam, **a.g.e.**, s. 80.

¹⁰² **A.y.**

¹⁰³ **A.e.**, s. 82.

başlanmasıdır.

2.3.2.18. Yeni Valide Cami Muvakkithanesi

Üsküdar ilçesinde, rıhtımın doğusunda bulunan Yeni Valide Cami, III. Ahmet tarafından, Valide Emetullah Rabia Gülnuş Sultan adına, Mimar Bekir'e yaptırılmıştır. Külliye, cami, hünkâr mahfili, türbe, sebil, sıbyan mektebi, dükkânlar, imaret, çeşme ve muvakkithaneden oluşmaktadır.¹⁰⁴

Camide bunlardan başka bir de güneş saati bulunmaktadır. Güney batı duvarına çizilmiş olan güneş saati, iki dik çizgiyi birleştiren içbükey ve dışbükey kavislerden meydana gelmektedir. Burçları işaret eden bu hatların ortasında bahar ve güz dönümlerini gösteren düz bir hat yer almaktadır. Bunları da çapraz olarak ikinci kavsi kesmektedir. Kitabesi bulunmayan güneş saatini kimin yaptığı ve ne zaman yapıldığı bilgilerine sahip değiliz.¹⁰⁵

Caminin doğusunda çeşme, sebil ve türbeden sonra sıralanmış olan muvakkithane, yapı karakteri açısından külliye'den daha geç bir döneme tarihlenir. Üç adet penceresi, muvakkithanelerin genel yapısına uygun şekilde büyük ve yapının yola bakan yüzünde bulunmaktadır.¹⁰⁶

---

¹⁰⁴ Nazmiye Özgüç, "Yeni Valide Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 470.

¹⁰⁵ Çam, **a.g.e.**, s. 86.

¹⁰⁶ Aydın, Kumbasar, **a.g.m.**, s. 65.

Fotoğraf 19: Yeni Valide Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Muvakkithane, Başbakanlık Osmanlı Arşiv kayıtlarında ulaştığımız belgelere göre, 1856 yılında cami mahfili ve imaret ile birlikte,¹⁰⁷ 1859 yılında diğer yapılarla beraber¹⁰⁸ ve 1895 yılında tamirat görmüştür.¹⁰⁹

Muvakkithane günümüzde, Üsküdar Abdül Halil Paşa Türbesi ile Mevcut Türbeleri Onarma Yaşatma Tanıtma Derneği tarafından kullanılmaktadır.

2.3.2.19. Kadıköy İskele Cami Muvakkithanesi

Kadıköy ilçesinde, eski iskele meydanının yakınında, Tavus Sokağı'nda bulunan İskele Cami, III. Mustafa tarafından 1760 yılında yaptırılmıştır. Mimarı, dönemin baş mimarı Mehmed Tahir Ağa'dır.¹¹⁰

Muvakkithane hakkında bilgiyi ilk defa Süheyl Ünver'in, caminin girişindeki kârgir yapılardan birinde saatlerin durduğundan bahsetmesiyle alabiliyoruz.¹¹¹ Günümüzde yapılan çalışmaların bazıları bu muvakkithaneyi, ayakta kalan muvakkithaneler arasında saymamaktadır. 2008 yılında yapılan bir yüksek lisans tezi

¹⁰⁷ B.O.A., **MVL.**, 351/35, 23 S 1273, (24 Ekim 1856).

¹⁰⁸ B.O.A., **İ.DH.**, 444/29346, 11 Ra 1276, (9 Ekim 1859).

¹⁰⁹ B.O.A., **BEO.**, 526/39404, 2 C 1312, (30 Kasım 1894).

¹¹⁰ Tülay Akın, "Mustafa III Camii", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 554.

¹¹¹ Ünver, **a.g.m.**, (1975), s. 239.

çalışmasında Süheyl Ünver'in bahsettiği muvakkithanenin, girişin solunda yer alan oda olabileceği söylenmiştir.¹¹²

Fotoğraf 20: Kadıköy İskele Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Dikdörtgen planlı, avluya bakan iki adet ve meydana bakan üç adet dikdörtgen penceresi olan bu yapı, günümüzde cami görevlileri tarafından kullanılmaktadır.

2.3.2.20. Beylerbeyi Cami Muvakkithanesi

Üsküdar ilçesinde, Beylerbeyi İskelesi'nde bulunan Beylerbeyi Cami, Sultan I. Abdülhamid tarafından, annesi Rabia Sultan adına yaptırılmıştır. 1762 yılında inşası tamamlanan caminin mimarı, Mehmet Tahir Ağa'dır.¹¹³

Cami bugünkü haline, 1811 yılında Sultan II. Mahmut'un yaptırdığı eklemelerle gelmiştir. İlk halinde tek minaresi olan camiye bu eklemeler sırasında, bir minare eklenmiştir. Bununla beraber, sahil tarafına dört cepheli bir çeşme ve caminin güney batısına denk gelecek şekilde iç kısma bir muvakkithane yerleştirilmiştir.¹¹⁴

---

¹¹² Kumbasar, **a.g.t.**, s. 50.

¹¹³ Öz, **a.g.e.**, C.2., s. 12.

¹¹⁴ **A.y.**

Fotoğraf 21: Beylerbeyi Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Yarım daire ve dikdörtgen şemanın birleşimi bir planı olan muvakkithane iki katlıdır. Yapının alt katı muvakkithane, üst katı da sıbyan mektebi olarak kullanılmıştır. Muvakkithanenin zemin katı ile ikinci katı arasındaki alanda, muvakkithanenin yapıldığı tarihi bildiren bir de kitabe yer almaktadır. Muvakkithanenin 1820 yılında yapıldığını belirten kitabede şunlar yazmaktadır: ¹¹⁵

Kevakible müzeyyen etti İzzet burcu tarihin
Muvakkitle hem resmi sipihir oldu zemin üzre 1236

Beylerbeyi Cami'de günümüzde bir adet güneş saati bulunmaktadır. Kible duvarının taşlarına çizilmiş bu dikey güneş saati fazla ayrıntılı bir saat değildir. Yapıldığı tarihi bilmediğimiz güneş saatinin, bugün yerinde olmayan milinin hemen yanında içbükey kış gündönümü ve sağ tarafta bulunan daha uzun ve derin kavisli dışbükey yaz gündönümü eğrileri ve bu eğriler arasında kalan saat çizgileri bulunmaktadır. ¹¹⁶

I. Abdülhamid'in ruhu için oğlu tarafından yaptırıldığı söylenen muvakkithane ¹¹⁷, günümüzde Üsküdar Müftülüğü tarafından kullanılmaktadır.

¹¹⁵ Ünver, **a.g.m.**, (1975), s. 235.

¹¹⁶ Çam, **a.g.e.**, s. 96.

¹¹⁷ Kumbasar, **a.g.t.**, s. 82.

2.3.2.21. Laleli Cami Muvakkithanesi

Fatih ilçesinde, Laleli semtinde, Ordu Caddesi ile Fethi Bey Caddesi'nin kesiştiği noktada bulunan Laleli Külliyesi, ismini yakınlarında bulunan Laleli Baba Türbesi'nden almıştır. III. Mustafa döneminde 1760-1763 yılları arasında yaptırılan külliye, cami, imaret, çeşme, sebil, han, türbe, medrese, konutlar, dükkânlar ve muvakkithaneden oluşmaktadır.¹¹⁸

Muvakkithane camiye Aksaray tarafından girişte, kapının solunda, türbenin arkasında yer almaktadır. Dikdörtgen ve tek odalı bir yapı olan muvakkithanenin cephesinde dört adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Hadikat'ul Cevami'de kaydı bulunan muvakkithane, cami ile aynı tarihte yapılmış olmalıdır.¹¹⁹

Fotoğraf 22: Laleli Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Caminin ilk muvakkiti, Sultan III. Mustafa'nın emriyle Kassini yeni rasadını Latince'den Türkçe'ye çeviren Çınarizade İsmail Efendi'dir.¹²⁰ Çınarizade aynı zamanda Laleli Cami'nin sağ minaresinin kaidesinde bulunan 1779 tarihli güneş saatini de yapmıştır.¹²¹ Cami'nin minare kaidesinde aynı tarihli bir de ikinci vaktini gösteren güneş saati bulunmaktadır.¹²² Camide muvakkitlik görevi yapmış ikinci kişi

¹¹⁸ Gülsün Tanyeli, "Laleli Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 190.

¹¹⁹ Kumbasar, **a.g.t.**, s.144.

¹²⁰ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 85.

¹²¹ Ünver, **a.g.m.**, (1975), s. 246.

¹²² Çam, **a.g.e.**, s. 93.

de Muvakkit Ali Efendi'dir.¹²³

1856 yılında Aksaray yangınında zarara uğrayıp bakım gören muvakkithane,¹²⁴ bir tamir de 1909 yılında III. Mustafa'nın türbesiyle beraber görmüştür.¹²⁵ Muvakkithanenin güney batı kenarına eklemeler yapılmıştır ve şu sıra cami görevlilerinin lojmanı olarak kullanılmaktadır.

2.3.2.22. Emirgan Cami Muvakkithanesi

Emirgan Cami, Sarıyer ilçesinde, Emirgan'da, Emirgan-Boyacıköy caddesi ile Doğru Muvakkithane Sokağı'nın köşesinde bulunmaktadır. Caminin ana kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre 1781 yılında I. Abdülhamid tarafından, erken yaşta ölen şehzadesi Mehmet ve Mehmet'in annesi Hümâşah Kadın anısına yaptırılmıştır. Mirgün Cami olarak da bilinen cami, çeşme ve bugüne ulaşmayan hamam, fırın ve değirmenle beraber inşa edilmiştir.¹²⁶

Abdülhamid döneminde yapılan bu caminin günümüze ulaşan hali, II. Mahmut döneminden kalmadır. Sol taraftaki avlu kapısında yer alan kitabe, yapının 1838 yılında yeniden inşa edildiği yazmaktadır. Caminin ilk halinden bugüne ulaşan tek yapı, yeniden yapılan yapıya saygı olarak yerleştirilmiş olan, I. Abdülhamid dönemindeki kitabedir.¹²⁷

Cami ilk inşa edildiğinde muvakkithanesi bulunmamaktadır. Caminin tam karşısında bulunan muvakkithane ile cami arasında bir cadde vardır. Muvakkithanenin yapılış tarihi, A. Sadık Ziver Paşa tarafından yazılan ve hattat Mehmet Rıfat tarafından hakkedilen kitabesinden¹²⁸ ve bir Başbakanlık Osmanlı

---

¹²³ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 85.

¹²⁴ B.O.A., **İ.DH.**, 340/22378, 27 C 1272, (5 Mart 1856).

¹²⁵ B.O.A., **BEÖ.**, 3570/267709, 20 Ca 1327, (22 Mayıs 1909).

¹²⁶ Belgin Demirsar, "Emirgan Camii", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 169.

¹²⁷ **A.y.**

¹²⁸ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 70.

Arşivi belgesinden anladığımızı göre 1844'tür.¹²⁹ Daha önce bilgi sahibi olmadığımız muvakkithanenin bânisi hakkında da Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bir belge bulduk. Bu belgede muvakkithaneyi yaptıranın, dönemin Sabık Vidin Müşiri Hüseyin Paşa olduğu yer almaktadır.¹³⁰

Yamuk yapılı muvakkithane bugün bir çay bahçesi tarafından kullanılmaktadır. Muvakkithanenin denize bakan pencerelerinden birinin üst kısmında bugün içi boş olan bir saat çerçevesi bulunmaktadır. Son dönemlerde yaldızlama işlemi yapılan ve bu sayede kolaylıkla okunabilen kitabesinde ise şunlar yazmaktadır: *“Demâdem mihr-i şevket-i Hazret-i Abdülmecid Han'ın Nümâyân irtifâ-i nur-ı şâni evc-i âlâda felekler olalı âlât-ı çerh-i saat âleme eder ilân zaman-ı tül-ı adlin mülki dünyada Muaddeldir nehâr-ı ahdini hurşîd-i ikbâli olub çün subh-ı ruşen nur-ı hükmü cümle ülkâda bu mevkide muvakkithane tarhın edecek fermân olundu es'ad-ı saatte hizmet vaz'ı bünyâda Cihânda tâ ola saat dakika saniye bari ede her anını merhun fevz-i yümn ü es'âda münebbihdir ezân nazma Ziver cevherîn tarih Yapıldı bu muvakkithane- zibâ nezd-i deryâda- 1260.”*¹³¹

Fotoğraf 23: Emirgan Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Emirgan Cami'de muvakkitlik yapmış bir isme Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarında rastlamaktayız. Ulaşabildiğimiz üç adet belgeye göre Abdülaziz Bey 1848 ile 1851 yıllarında, muvakkitlik görevinde bulunmuştur.¹³² Caminin son

¹²⁹ B.O.A., İ.DH., 91/4537, 11 Ş 1260, (25 Ağustos 1844).

¹³⁰ B.O.A., İ.DH., 340/22378, 27 C 1272, (14 Şubat 1856).

¹³¹ Dayıoğlu, a.g.e., s. 70.

¹³² B.O.A., A}DVN., 40/100, 3 Z 1264, (1 Kasım 1848).; B.O.A., A}MKT., 224/88, 27 L 1265, (16

muvaqqiti ise Münecimbaşı Hüseyin Hilmi Efendi'nin oğlu Mustafa Selim'dir.¹³³

2.3.2.23. Teşvikiye Cami Muvakkithanesi

Şişli ilçesinde, Nişantaşı'nda bulunan Teşvikiye Cami, ilk olarak 1794 yılında III. Selim tarafından yaptırılmıştır. Sultan Abdülmecid 1853 yılında ilaveler yapmış, 1892 yılında da Sultan II. Abdülhamid babası adına yenilemiştir.¹³⁴ Caminin muvaqqithanesinin, 1853 yılında yapılan eklemeler esnasında inşa edildiğine dair genel bir kanı mevcuttur. Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yaptığımız çalışmalar sırasında ulaştığımız bir belgeye göre, muvaqqithane 1892 yılında II. Abdülhamid'in camiye babası adına yenilettiği dönemde eklenmiştir.¹³⁵

Fotoğraf 24: Teşvikiye Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Muvaqqithane, cami avlusunun güneybatı köşesinde yer almaktadır. Daire planlı, tek katlı ve tek odalı olan muvaqqithanenin caddeye bakan cephesinde üç adet yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır.¹³⁶

Süheyl Ünver muvaqqithane saatlerinin bir odada durduğundan bahsetmiştir.¹³⁷ Saatlerin bugün nerede olduğunu tespit edemedik. Caminin muvaqqitleri konusunda da, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde ulaştığımız iki belge,

---

Eylül 1849).; B.O.A., A)MKT.NZD., 39/89, 7 L 1267, (5 Ağustos 1851).

¹³³ Dayıoğlu, a.g.e., s. 69.

¹³⁴ Afife Batur, “Teşvikiye Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 257.

¹³⁵ B.O.A., Y.PRK.ASK., 27/54, 10 S 1310, (2 Eylül 1892).

¹³⁶ Dayıoğlu, a.g.e., s. 106.

¹³⁷ Ünver, a.g.m., (1975), s. 252.

1860 yılında göreve başlayan Hafız Hasan Efendi'nin¹³⁸ 1895 yılında ölümüne kadar görevde olduğunu göstermektedir.¹³⁹ Muvakkithane günümüzde bir restoran tarafından kullanılmaktadır.

2.3.2.24. Mihrişah Valide Sultan Cami Muvakkithanesi

Beyoğlu ilçesinde, Halıcıoğlu'nda İmrahor Caddesi üstünde bulunan cami, III. Selim tarafından annesi Mihrişah Valide Sultan adına yaptırılmıştır. 1803-1804 yıllarında tamamlanan cami ilk yapıldığında tek minarelidir. Daha sonra III. Selim bir minare daha ekletmiştir.¹⁴⁰

Yapının kuzeybatı köşesinde bulunan muvakkithane, üçgen pencereli yapısı sebebiyle, II. Abdülhamid veya Abdülaziz zamanında yapıya eklenmiş ve tamir görmüş olmalıdır.¹⁴¹

Fotoğraf 25: Mihrişah Valide Sultan Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Giriş kapısının üstünde yer alan kitabesi Şeyh Galib tarafından yazılmıştır. Kitabede şunlar yazmaktadır:¹⁴²

Hazret-i Valide-i Sultan Mihrişah-ı âlem
Yapıldı çün lutf ile bir cami-i gardûn kerdâr

¹³⁸ B.O.A., **İ.DH.**, 452/29950, 10 Ş 1276, (4 Mart 1860).

¹³⁹ B.O.A., **BEO.**, 635/47568, 9 Z 1312, (3 Haziran 1895).

¹⁴⁰ Süleyman Faruk Göncüoğlu, **Tarihte Hasköy**, İstanbul, Sinpaş Yapı Endüstrileri ve Tic. A.Ş., 2005, s. 80.

¹⁴¹ Göncüoğlu, **a.g.e.**, s. 84.

¹⁴² **A.y.**

Okusun levhada tarihini Gâlib-i urefâ
Cami-i Valide Sultan ne muallâ âsâr

Altıgen yapılı, tek katlı muvakkithanenin dört cephesinde üçgen kemerli pencereler bulunmaktadır. Giriş kapısı cami tarafındadır. Süleyman Faruk Göncüoğlu'nun bulduğu bir fotoğraftan anlaşıldığına göre muvakkithane, 1940'lı yıllara kadar iki katlıdır.¹⁴³ Günümüzde yol kotunun bir metre kadar altında kalan muvakkithane boş olarak yerinde durmaktadır.

2.3.2.25. Selimiye Cami Muvakkithanesi

Üsküdar ilçesinde, Selimiye Mahallesi'nde bulunan külliye, Sultan III. Selim tarafından kitabesinden okunduğuna göre 1804-1805 yılında yaptırılmıştır. Külliye; cami, hamam, okul, çeşme, sebil ve muvakkithane ile birlikte inşa edilmiştir.¹⁴⁴ Külliye günümüzde, Üsküdar Selimiye Mahallesi'nde, Selimiye kışlasının yanında bulunmaktadır.

Avlu kapısının iki yanında bulunan odalardan, sağ tarafta yer alan muvakkithane, dikdörtgen yapılı ve tek katlıdır. Bu muvakkithanenin pencereleri, genel durumun aksine, avlunun içine bakmaktadır.¹⁴⁵

Fotoğraf 26: Selimiye Camii Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Selimiye Cami muvakkithanesi Osmanlı döneminde birkaç sefer tamirat görmüştür. Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarına göre, ilk tamiratını 1853 yılında

¹⁴³ A.e., s. 202.

¹⁴⁴ Selçuk Batur, "Selimiye Camii", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994 s. 512.

¹⁴⁵ Aydın, Kumbasar, a.g.e., s. 71.

tek başına,¹⁴⁶ bundan sonraki tamiratlarını, 1900¹⁴⁷ ve 1904 yılında cami ile birlikte görmüştür.¹⁴⁸ Muvakkithane günümüzde, Selimiye Kışlası'na ait bir depo olarak kullanılmaktadır.

2.3.2.26. Nusretiye Cami Muvakkithanesi

Beyoğlu ilçesinde, Tophane semtinde, Meclisi Mebusan Caddesi'nde bulunan Nusretiye Cami, daha önce III. Selim tarafından aynı noktada yaptırılan Tophane-i Amire Arabacılar Kışlası'nın 1823 yılında yanmasının ardından, II. Mahmut tarafından yaptırılmıştır. 1823 yılında inşaatı başlayan cami 1826 yılında tamamlanmıştır.¹⁴⁹

Cami, hünkâr kasrı, sebil ve şadırvan ile birlikte inşa edilmiştir. Camiden bir sene sonra yapılan muvakkithane ve sebil ilk yapıldıklarında caddenin karşı tarafındaki Tophane Kışlası'nın sol tarafında bulunmaktaydı.¹⁵⁰ 1956 yılında yapılan yol çalışmaları sırasında cami tarafına taşınan muvakkithane, caminin avlu girişinin sağında, hünkâr kasrına bitişik olarak yerleştirilmiştir.¹⁵¹

Fotoğraf 27: Nusretiye Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

¹⁴⁶ B.O.A., **MVL.**, 339/29, 24 Ra 1270, (25 Aralık 1853).

¹⁴⁷ B.O.A., **İ.EV.**, 26/1318 B-08, 9 B 1318, (2 Kasım 1900).

¹⁴⁸ B.O.A., **ŞD.**, 153/2, 24 C 1322, (5 Eylül 1904).

¹⁴⁹ Yasemin Suner, "Nusretiye Camii", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s. 105.

¹⁵⁰ Kumbasar, **a.g.t.**, s. 92.

¹⁵¹ Aydın, **a.g.m.**, (2004), s. 95.

Muvakkithane-i münif olarak da tanınan yapı Kirkor Amira Balyan tarafından yapılmıştır.¹⁵² Kitabesi ise Yesari Zade Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılmıştır. Şairi de Keçecizade İzzet Molla'dır.¹⁵³ 1827 yılına tarihli 21 beyitli kitabenin muvakkithane ile ilgili kısmında şu beyitler yazmaktadır:¹⁵⁴

Layıkıyla padişeh şartınca zıllullahtır
Gün be gün müzdad ide Allah zıll-ı refetin
İki tarih-i mücevher arz eder her gün felek
Bilse İzzet sana ol mihri cihanın himmetin
Daver-i devran yaptırdı muvakkithaneyi
Mülkü ihya etmenin ol şah buldu saatin
El fakir Yesarizade Mustafa İzzet gufrahüma

Muvakkithane yapıldığı dönemin Barok üslubuna uygun şekilde oldukça süslü bir mimariye sahiptir. Daireye yakın bir plan şeması olan muvakkithanenin büyük boyuttaki üç adet penceresi cadde yönüne bakmaktadır. 1836 tarihinde muvakkiti Hüseyin Hulusi Efendi'dir.¹⁵⁵ Son yıllarda caminin geçirdiği büyük tadilat esnasında bundan yararlanamayan muvakkithane, günümüzde Beyoğlu Müftülüğü tarafından Aile İrşat Bürosu olarak kullanılmaktadır.

2.3.2.27. Arnavutköy Tefikiye Cami Muvakkithanesi

Beşiktaş İlçesi'nde, Arnavutköy semtinde, Akıntıburnu'nda bulunan Tefikiye Cami, kitabesinden anlaşıldığı üzere 1832 tarihinde yapılmıştır. Diğer kapılardaki kitabeler 1838 yılını işaret ettiğine göre inşasının bu tarihlere kadar devam ettiği görülmektedir. Cami Sultan II. Mahmut tarafından yaptırılmıştır.¹⁵⁶

---

¹⁵² A.y.

¹⁵³ Ünver, a.g.m., (1975), s. 248.

¹⁵⁴ Dayıoğlu, a.g.e., s. 89.

¹⁵⁵ A.y.

¹⁵⁶ Öz, a.g.e., C.2., s. 66.

Fotoğraf 28: Arnavutköy Tefikiye Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Cami ile beraber 1832 yılında yaptırılan muvakkithane, yoldan cami avlusuna çıkan merdivenlerin hemen altında kalan bodrum katın caddeye bakan cephesinde, merdivenin sağ tarafında yer alır. Dikdörtgen yapılı muvakkithanenin, caddeye bakan cephesinde iki adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin üstünde muvakkithanenin kitabesi yer almaktadır.¹⁵⁷ Kitabe metni şöyledir:

Ziya-bahş-ı siper-i din ü devlet-i Han-ı Mahmud'un
Şua-ı mihr-i lutfiyle müzeyyen her mahal oldu
Hususa bu kenar-ı yemde ol sultan-ı devranın
Pesendide muvakkithanesi gayet güzel oldu
İde hak irtifa-i şanın ömr ü şevketin efzun
Nice müşkil umur ahd-i hümayununda hall oldu
Mücevher saate benzetti Rıfat söyledi tarih
Yapıldı bu muvakkithane-i nev-bi-bedel oldu-1248

Uzun zaman boş kalan muvakkithane, yakın zamanda bir büfeye kiralanmıştır.

2.3.2.28. Sultan II. Mahmud Türbesi ve Muvakkithanesi

Fatih İlçesi'nde, Çemberlitaş'ta bulunan II. Mahmud Türbesi ve ona bağlı yapılar grubu, Divanyolu Caddesi üzerinde yer alan cephenin ardındaki mezarlık ile

¹⁵⁷ Dayıoğlu, a.g.e., s. 108.

birlikte bütün bir yapı adasını kaplamaktadır. II. Mahmud'un 1839 yılındaki ölümünün ardından yapımına başlanan bu yapılar grubu 1840 yılında açılmıştır.¹⁵⁸

Daire planlı sebilin iki yanında yer alan odalardan, II. Mahmut Türbesi'ne bakan tarafta bulunan muvakkithane, dikdörtgen bir oda şeklinde planlanmıştır. Yapının kısa kenarlarında ikişer adet yuvarlak kemerli pencere ve türbeye bakan uzun kenarda dört adet yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır. Muvakkithanenin içinde saatlerin yerleştirilmesi için yapılmış mermer kaideler hala yerindedir.

Fotoğraf 29: Sultan II. Mahmud Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

1894 yılında tamir gören muvakkithanenin,¹⁵⁹ ilk muvakkiti Türk Saatçilik tarihinin en önemli ustalarından biri olan Mevlevî usta Ahmed Eflâki Dede'dir.¹⁶⁰ Muvakkithane günümüzde Türk Ocağı tarafından seminer odası olarak kullanılmaktadır.

2.3.2.29. Bezmiâlem Valide Sultan Cami Muvakkithanesi

Beşiktaş ilçesinde, Dolmabahçe'de yer alan, Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan tarafından inşası başlatılan, onun ölümü üzerine Abdülmecid tarafından tamamlanan caminin mimarı Garabet Balyandır. Cami 1855 yılında ibadete açılmıştır. Bugün Dolmabahçe Sarayı'nın güneyinde sahilde bulunan cami, konumu

¹⁵⁸ Günkut Akın, "Mahmud II Türbesi ve Sebili", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 263.

¹⁵⁹ B.O.A., **ŞD.**, 127/10, 16 Ca 1312, (14 Kasım 1894).

¹⁶⁰ Ünver, **a.g.m.**, (1975), s. 247.

nedeniyle büyük bir kesim tarafından Dolmabahçe Cami olarak bilinmektedir.¹⁶¹

Caminin muvakkithanesi cami ile beraber inşa edilmiştir. Sekizgen planlı olan muvakkithanenin, pencere ve kapı açıklıkları yuvarlak kemerlidir. Muvakkithanenin üstü de kubbe ile örtülüdür.¹⁶²

Fotoğraf 30: Bezmiâlem Valide Sultan Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Muvakkithane, 1859 yılında bir tamir geçirmiştir.¹⁶³ 1937 yılında Dolmabahçe’de İnönü Stadi’nin inşası sırasında, yolların genişletilmesi sebebiyle caminin avlusu ortadan kalkmak zorunda kalmıştır. Avluda bulunan muvakkithane bu sebeple camiden uzak kalmıştır ve daha sonraki yol çalışmaları sırasında da günümüze ulaşmayan, Dolmabahçe Karakolu’nun olduğu bölgeye taşınmıştır.¹⁶⁴

Caminin içinde mihrabın iki tarafında, birer adet Edward Prior marka saat bulunmaktadır. Saatlerin muvakkithaneden camiye taşınmış olma ihtimali olmakla beraber, bu konuda kesin bir bilgiye ulaşılmış değildir.

Günümüzde cami görevlileri tarafından kullanılan muvakkithanede 1858

¹⁶¹ Afife Batur, “Dolmabahçe Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s.88.

¹⁶² Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁶³ B.O.A., **İ.D.H.**, 427/28266, 19 Ş 1275, (25 Mart 1859).

¹⁶⁴ Sinan Genim, “Bezmi Âlem Valide Sultan Camii”, **Beyoğlu**, No:11, İstanbul, Mart 2010, s. 33.

yılında, Hacı Mustafa Refik Efendi muvakkit olarak görev yapmış görünmektedir.¹⁶⁵

2.3.2.30.Suadiye Cami Muvakkithanesi

Kadıköy ilçesinde, Suadiye'de, Bağdat Caddesi'nin kara tarafından bulunan Suadiye Cami, kitabesinden anladığımıza göre 1907-1908 yıllarında, II. Abdülhamid'in Maliye Nazırı Ahmed Reşat Paşa ile damadı Düyun-ı Umumiye Komiseri Said Bey tarafından, Ahmet Paşa'nın ölen kızı Suad Hanım adına yaptırılmıştır. Etrafındaki dükkânlar ve muvakkithane ile birlikte inşa edilen yapı, daha önce Erenköy olarak bilinen bölgenin adının Suadiye olarak tanınmasını sağlamıştır.¹⁶⁶

Suadiye Cami'nin güney batı köşesinde bulunan muvakkithane, sekizgen yapılı zarif bir yapıdır. Muvakkithanenin cephelerinde yuvarlak kemerli yedi adet pencere bulunmaktadır.¹⁶⁷ Süheyl Ünver, burada kendisinin gördüğü bir saatten bahseder.¹⁶⁸ Ancak bu saat hakkında başka bir bilgimiz bulunmuyor.

Fotoğraf 31: Suadiye Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Elimizdeki bilgilere göre İstanbul'da inşa edilmiş son muvakkithane olan

¹⁶⁵ B.O.A., **İ.DH.**, 412/27301, 29 M 1275, (8 Eylül 1858).

¹⁶⁶ Hakan Arlı, "Suadiye Camii", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 50.

¹⁶⁷ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁶⁸ Ünver, **a.g.m.**, (1975), s. 249.

Suadiye Cami Muvakkithanesi, günümüzde oldukça iyi durumda bulunup camiye ait bir depo olarak kullanılmaktadır.

2.3.2.31. Beykoz Cami Muvakkithanesi

Beykoz ilçesinde, merkezde İbrahim Kelle Caddesi üzerinde bulunan caminin yapıldığı tarih kesin olmamakla beraber, Bostancıbaşı Mustafa Ağa tarafından yaptırıldığı bilinmektedir.¹⁶⁹

Beykoz İskele Meydanı'nda camiye girişte solda bulunan muvakkithanenin kitabesinde yazan “*Eseridi el-Hâc Hasan Ağa'nın 1274*” metninden, yapının 1857-1858 yıllarında yapıldığını anlayabiliyoruz.¹⁷⁰ Kare planlı olan muvakkithanenin kuzey cephesi üç kenarlı olarak dışa çıkarılmıştır. Bu üç kenarlı cephede yuvarlak kemerli üç adet pencere bulunmaktadır.

Fotoğraf 32: Beykoz Cami Muvakkithanesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Yakın tarihte onarım görmüş ve iyi durumda olan muvakkithane, Beykoz Müftülüğü Dini Danışma Bürosu olarak kullanılmaktadır.

¹⁶⁹ Ahmed Nezih Galitekin, **Beykoz Kitabeleri**, C.1, İstanbul, Beykoz Belediyesi, 2008, s. 141.

¹⁷⁰ A.e., s. 142.

2.3.3. İstanbul'un Kaybolan Muvakkithaneleri

İstanbul'da Osmanlı döneminde yapılmış ve çeşitli sebeplerle günümüze ulaşmadan kaybolmuş olan muvakkithanelerin sayısı 38'dir. Kaybolan muvakkithaneler hakkında çok sınırlı bilgilere sahibiz. Günümüze ulaşan muvakkithane binalarının dahi ne amaçla kullanıldığı bilinmezken, ortadan kaybolanların özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak oldukça zor hale gelmektedir.

Bunlar hakkındaki ilk bilgilerimiz Süheyl Ünver'in aktardığı bilgilerdir. Bunun dışında, bu tez çalışması esnasında, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yaptığımız araştırmalar sonucunda kaybolan muvakkithanelerden bazıları hakkında bilgi sahibi olabildik. Kimilerinin muvakkitleri, kimilerinin de yapılış veya onarım tarihleri hakkında bilgi sağlayan bu belgeler de oldukça sınırlıdır.

Kaybolan muvakkithanelerden bahsederken, muvakkithanenin dâhil olduğu cami hakkında ayrıntılı bilgiler vermeyeceğiz. Sadece muvakkitleri veya yapılış tarihi hakkında elde etmiş olduğumuz bilgileri burada sunacağız.

Bu muvakkithanelerden aşağıda sıralayacağımız on iki tanesi hakkındaki tek bilgimiz bir zamanlar mevcut olduklarıdır. Bunların isimlerini Süheyl Ünver'den öğrenebiliyoruz:

- 1-Hubyar Cami Muvakkithanesi
- 2-Anadolu Hisarı Muvakkithanesi
- 3-Bayrampaşa Cami Muvakkithanesi
- 4-Çinili Cami Muvakkithanesi
- 5-Firuz Ağa Cami Muvakkithanesi
- 6-Kuruçeşme Muvakkithanesi
- 7-Merkez Efendi Cami Muvakkithanesi
- 8-Molla Çelebi Cami Muvakkithanesi
- 9-Nuruosmaniye Cami Muvakkithanesi
- 10-Nüzhetiye Cami Muvakkithanesi
- 11-Galata Yeni Cami Muvakkithanesi

12-Yahya Efendi Dergâhı Muvakkithanesi

Bundan sonra bahsedeceğimiz muvakkithaneler hakkında kimi bilgilerimiz bulunmaktadır. Bunlardan Üsküdar'da bulunan Ahmediye Cami'nin muvakkithanesinin cami ve medreseye yakın bir yerde bulunduğunu bilmekteyiz.¹⁷¹

Karaköy'deki Arap Cami'nin muvakkithanesini Süheyl Ünver görmüştür. Ahşap bir oda olduğunu ve daha sonra yıkılarak bir ev haline getirildiğini söylemektedir.¹⁷²

Üsküdar'da Bağlarbaşı ile Kısıklı arasında ve Haydarpaşa'ya inen Koşuyolu üstünde bulunan Altunizade Cami'nin muvakkithanesinin yol üstünde bulunduğunu Süheyl Ünver görmüştür.¹⁷³

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulduğumuz belgelere göre de 1893 yılında muvakkiti Artin Ağa'dır.¹⁷⁴ Bu bilgi oldukça ilginçtir. İsminden anlaşıldığı gibi muhtemelen Altunizade Cami'nin muvakkiti gayrimüslimdir. Muvakkitler arasında rastladığımız tek gayrimüslim isim bu olmuştur.

Sultan III. Mustafa tarafından Üsküdar'da yaptırılan Ayazma cami ile birlikte inşa edilen muvakkithanenin, batı tarafında iki oda alabilecek bir alanda yaptırıldığı bilinmektedir. 1975 yılında Süheyl Ünver'in tespitlerine göre çatısı sökülmüş ve döşemesi kaldırılmış bir durumdadır.¹⁷⁵

Ayazma Cami'de iki defa muvakkithane inşa edilmiştir. Cami ile birlikte yapılan muvakkithane, 1847 yılında yeni muvakkithanenin inşa edilmesiyle, tamir edilerek hademelerin kullanımına verilmiştir.¹⁷⁶ 1795-1796 yıllarında muvakkiti,

---

¹⁷¹ Ünver, **a.g.m.**, s. 234.

¹⁷² **A.y.**

¹⁷³ **A.e.**, s. 235.

¹⁷⁴ B.O.A., **DH.MKT.**, 2056/80, 11 Ş 1310, (28 Şubat 1893).; B.O.A., **DH.MKT.**, 1/81, 25 Ş 1310, (14 Mart 1893).

¹⁷⁵ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 236.

¹⁷⁶ B.O.A., **İ.DH.**, 143/7377, 18 R 1263, (4 Nisan 1847).

Halveti şeyhlerinden Muhiddin Efendi'dir.¹⁷⁷

Beyoğlu ilçesinde, Unkapanı köprüsünün yanında bulunan Azapkapı Cami'nin muvakkithanesi, caminin önünde çıkık ahşap bir binaydı. Hasan Efendi isimli bir muvakkiti olduğu bilinir. 1867 yılında da Hasan Tahsin burada muvakkitlik görevinde bulunmaktaydı.¹⁷⁸

İstanbul'un en meşhur muvakkithanelerinden biri olan Beyazıt Cami Muvakkithanesi ilk yapıldığı tarihlerden itibaren bu önemi taşımıştır. Evliya Çelebi, *“İslam âleminde ve Avrupalı gemiciler arasında en muteber muvakkithane”* olduğunu bildirmektedir. Bu sebeple muvakkitinin maaşının da diğerlerinden daha fazla olduğunu ifade eder.¹⁷⁹ Caminin sağ tabhanesinin önünde ve minare kaidesi yanında avlu duvarı arasındaki odada kurulmuştur. Son muvakkitlerinden Arif Efendi, takvim yapmakla da meşhur olmuştur.¹⁸⁰

Beşiktaş Muvakkithanesi, Sinan Paşa Cami'nin karşısında ve meşhur Hasan Paşa karakoluna bitişik olarak yerleştirilmişti.¹⁸¹ Halet Efendi'nin inşa ettirdiği muvakkithanenin,¹⁸² 1828 yılında muvakkiti Seyyid Hasan'dır. Son muvakkiti ise Muin Efendi'dir.¹⁸³

Fatih ilçesinde, Cerrahpaşa'da bulunan Cerrahpaşa Cami'nin muvakkithanesi caminin önünde türbeye bitişik ve batı tarafında kapı yanındaki çeşme arasında bir odaydı. 1975 yılında kapalıdır ve saatleri caminin içine aktarılmıştır.¹⁸⁴

Beyoğlu ilçesinde, Cihangir'de bulunan caminin muvakkithanesi olup olmadığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak ilk olarak Süheyl Ünver'in ulaştığı

---

¹⁷⁷ Ünver, **a.g.m.**, s. 236.

¹⁷⁸ **A.e.**, s. 237.

¹⁷⁹ Aydüz, **a.g.m.**, (2004), s. 95.

¹⁸⁰ Ünver, **a.g.m.**, s. 237.

¹⁸¹ **A.y.**

¹⁸² B.O.A., **MVL.**, 350/41, 12 Ş 1272, (18 Nisan 1856).

¹⁸³ Ünver, **a.g.m.**, s. 238.

¹⁸⁴ **A.e.**, s. 239.

bir Osmanlı Arşivi belgesinde, 1845 tarihinde buraya, müneccimbaşının yaptığı sınavda başarılı olan Aziz Mahmud Efendi'nin tayin edildiği belirtilmektedir.¹⁸⁵

Aksaray'da, Beyazıt'tan inilirken yolun sağında bulunan Çakır Ağa Cami'nin muvakkithanesinin, caminin bitişiğinde bir odadan ibaret olduğunu Süheyl Ünver hatırlar.¹⁸⁶

Fatih ilçesinde, Cerrahpaşa Hastanesi'nin deniz tarafında bulunan Çavuşzade Cami'nin, barok çerçeveli pencereleri olan tek odalı bir muvakkithanesi bulunmaktaydı.¹⁸⁷

Küllie ile birlikte yaptırılan Fatih Cami'nin muvakkithanesi, İstanbul'un ilk muvakkithanesi olma özelliğini taşımaktadır. İlk vakfiyesine göre muvakkithane günlük 10 akçe verilmekteydi. Muvakkithanenin üstünde muvakkithane kaldığı bir oda bulunmaktaydı.¹⁸⁸

Ahşap olan muvakkithane sık sık tamirata uğramıştır. 1749 yılında da Sadrazam Hacı Mehmed Paşa yeniden inşa ettirmiş ve Bursalı meşhur Şair Hüseyin tarih kasidesini yazmıştır.¹⁸⁹ 1906 yılında tekrar bir tamir gören muvakkithane,¹⁹⁰ 1917 yılında yanmış ve bir daha tamir edilmemiştir.¹⁹¹

Ali Efendi isimli çok övülen bir muvakkithane olmuştur. Ayrıca 1881 yılında daha önce görevi vekâleten idare eden Saatçi Mehmed Efendi buraya muvakkithane olarak tayin edilmiştir.¹⁹²

Hekimoğlu Ali Paşa Cami'nin muvakkithanesi hünkâr mahfiline giden üst

---

¹⁸⁵ B.O.A., **C.BLD.**, 41/2045, 17 Ca 1261, (24 Mayıs 1845).

¹⁸⁶ Ünver, **a.g.m.**, s. 239.

¹⁸⁷ **A.y.**

¹⁸⁸ **A.e.**, s. 241.

¹⁸⁹ **A.e.**, s. 241-242.

¹⁹⁰ B.O.A., **İ.EV.**, 41/1324 B 35, 28 B 1324, (17 Eylül 1906).

¹⁹¹ Ünver, **a.g.m.**, s. 242.

¹⁹² B.O.A., **MF.MKT.**, 37/67, 13 C 1298, (12 Mayıs 1881).

yolun altında ve meydana bakan yönde yer almıştır.¹⁹³

Kandilli Cami'nin muvakkithanesi hakkında çok az bilgi vardır. Ahmed Ziya Bey'in bir yakınının burada muvakkit olduğu bilinmektedir.¹⁹⁴

Karaköy ile Tophane arasında gösterilen Kara Mustafa Paşa Cami'nin 1920'li yıllarda bir muvakkithanesi olduğu kaydı bulunmaktadır.¹⁹⁵

Aksaray'la Laleli arasında, Aksaray yangınında yanan Kâtip Mustafa Efendi Cami'nin muvakkithanesi, 1860 yılında yeniden yaptırılmıştır.¹⁹⁶

Tophane'de bulunan Kılıç Ali Paşa Cami'nin muvakkithanesinin, caminin inşaatıyla beraber yapıldığı söylenmektedir. Üç kere yer değiştiren muvakkithane, ilk önce avlunun içindedir. Yoldan geçenlerin görememesi üzerine, aralarında para toplayan ahali cümle kapısının soluna, caddeye bakan iki penceresi olan yeni bir tane yaptırmışlardır. Birinci Dünya Savaşı sırasında tamir gören caminin avlusunun genişletilmesi için yıktırılmıştır. Eskiden sebilin bulunduğu köşeye, Mimar Kemaleddin tarafından cami üslubunda bir muvakkithane yapılmıştır.¹⁹⁷

1859 yılında Saatçi Bekir Efendi, boş olan muvakkitlik görevine getirilmiştir.¹⁹⁸ 1952 yılında da 35 yıldır muvakkitlik görevini sürdüren İbrahim Hızal bu görevdedir.¹⁹⁹

Kocamustafa Paşa'da, Yedikule'ye sapan yolun başında bulunan Küçükefendi Muvakkithanesi, yolun solunda kârgir ve ahşaptan yapılmış tek odalı bir yapıydı. İçinde iki adet saatinin bulunduğu bilinmektedir.²⁰⁰

---

¹⁹³ A.e., s. 243.

¹⁹⁴ A.y.

¹⁹⁵ A.y.

¹⁹⁶ B.O.A., A}MKT.NZD., 324/10, 24 S 1277, (11 Eylül 1860).

¹⁹⁷ Ünver, a.g.m., s. 244.

¹⁹⁸ B.O.A., A}MKT.NZD., 291/70, 29 S 1276, (27 Eylül 1859).

¹⁹⁹ Ünver, a.g.m., s. 244.

²⁰⁰ A.e., s. 246.

Üsküdar'da iskele meydanında bulunan Mihrimah Sultan Cami'nin muvakkithanesi, batı tarafında, kapı yanında ahşap tek odalı bir yapıydı. İçinde biri Edward Prior marka olmak üzere iki adet saat bulunuyordu.²⁰¹ 1856 yılında²⁰² ve 1893 yıllarında²⁰³ tamir edilen muvakkithane, 1956 yılında yıktırılmıştır.²⁰⁴

Rumeli Hisarı Muvakkithanesi'nin 1839 yılında yapılması ve muvakkit tayin edilmesi istenmiştir.²⁰⁵ 1850 yılında muvakkiti, İbrahim Efendi'dir.²⁰⁶

İstanbul'un en meşhur muvakkithanelerinden bir diğeri de Sultan Selim Cami'nin muvakkithanesidir. 1522 yılında avluda bulunduğu bilinmektedir. İstanbul'un ilk muvakkitlerinden Mustafa bin Ali el-Muvakkit uzun süre burada görev yapmıştır.²⁰⁷ Caminin son muvakkiti ise müneccimbaşılık görevinde de bulunan Hüseyin Hilmi Efendi'dir.²⁰⁸

Yapıldığı tarih tam olarak bilinmeyen Süleymaniye Cami Muvakkithanesi'nin, 1808 yılında muvakkiti Hacı Mustafa'dır.²⁰⁹

Atatürk Bulvarı'nda bulunan Şeb Safa Cami'nin muvakkithanesi 1975 yılında boş olarak yerinde durmaktaydı.²¹⁰ Yıkıldığı tarihi ise bilmiyoruz.

Tabyei Tayyibede Cami'nin muvakkithanesini II. Mahmut yaptırmıştır. 1838 yılında yapıldığı tarih vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Vakfiyede şunlar yazmaktadır.²¹¹

---

²⁰¹ **A.e.**, s. 247.

²⁰² B.O.A., **İ.MVL.**, 350/15236, 1 B 1272, (8 Mart 1856).

²⁰³ B.O.A., **İ.EV.**, 3/1310 Za-23, 24 Za 1310, (9 Haziran 1893).

²⁰⁴ Ünver, **a.g.m.**, s. 247.

²⁰⁵ B.O.A., **HAT.**, 1618/53, 29 C 1254, (15 Mart 1839).

²⁰⁶ B.O.A., **A.}MKT.NZD.**, 11/19, 13 N 1266, (23 Temmuz 1850).

²⁰⁷ Aydın, **a.g.m.**, (2004), s. 95.

²⁰⁸ Ünver, **a.g.m.**, s. 250.

²⁰⁹ **A.e.**, s. 251.

²¹⁰ **A.y.**

²¹¹ Ünver, **a.g.m.**, s. 252.

Mücevher tam saat üzere yazasın bu tarihi
Muvakkithaneyi Sultan-ı Mahmud eyledi icad.

Aksaray'da bulunan Pertevniyal Valide Cami'nin muvakkithanesi, caminin karşısında bulunuyordu. 1957 yılında yolun genişletilmesi çalışmaları sırasında yıkılmıştır. Son muvakkiti ise Seyfeddin Peke'dir.²¹²

Süheyl Ünver, Karaköy'de bulunan Yeraltı Cami'nin muvakkithanesini bizzat görmüştür. Ahşap olan yapının cephesinde birisi alaturka, birisi alafranga iki saatin olduğunu biliyoruz. Bir fotoğrafta saatlerin söküldüğü ve saatlerin yerleştirildiği çerçevelerin boş durduğu görülmektedir.²¹³

---

²¹² A.e., s. 253.

²¹³ A.e., s. 254.

3. BÖLÜM:

İSTANBUL'DA ZAMANI BELİRLEYEN YENİ MEKÂNLAR: KULE VE CEPHE SAATLERİ

Kule saatleri tanımı icat edildiği Avrupa'da, büyük boyutlarda, şehrin büyük kısmından rahatça görülebilen kulelere yerleştirilmiş, büyük meydanlarda resmi binaların cephelerine yerleştirilmiş, kilise ve katedrallerin cephelerine yerleştirilmiş, saati bildirme amaçlı çalma sistemlerine sahip ve gökyüzü hareketlerini kadrانlarında gösterebilen astronomik saatleri anlatıyordu. Avrupa'da yapılan bu kule saatlerinin, kentleşmenin hızlandığı dönemlerde kentlerde bir sembol olmasını sağlamak ve ibadet vakitlerini herkesin duyabilmesini sağlamak gibi amaçları vardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarında ise on altıncı yüzyılda kule saatleri bulunuyor gözüktü de bunların birer Osmanlı yapıları olma ihtimali çok düşüktür. Bu dönemde İstanbul'da kurulmuş olan muvakkithaneler, Osmanlıların zamanı öğrenme ihtiyaçlarını karşılayabiliyordu. Namaz vakitlerini bilmenin yeterli olduğu Osmanlı'da insanlar günün yirmi dört saatini bilme gerekliliği hissetmiyorlardı.

İmparatorluk sınırlarında Osmanlı yapımı ilk saat kulesine Safranbolu'da rastlanmıştır. Onun yapım tarihi de 1798 yılına rastlar. Bundan sonra kullanılan kule ve cephe saatlerinin çok büyük kısmı da on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısıyla, yirminci yüzyılın hemen başında II. Abdülhamid'in tahta çıkışının yirmi beşinci yılı sebebiyle yaptırıldığı görülmektedir.¹

Avrupa'daki modernleşme hızına ulaşamayan Osmanlılar, model olarak kendilerine Batı'yı almışlardır. Avrupa'da neredeyse her kasabada bulunan kule ve cephe saatlerinin yapımına da bu amaçla başlayan Osmanlılar, on dokuzuncu yüzyılda ilk önce İstanbul için bu saatlerden yaptırmaya başlamışlardır. Ancak henüz

---

¹ Hakkı Acun, "Saat Kuleleri", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 35, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s. 325-326.

alafranga saat kullanmayan Osmanlılar için bu saatler çok pratik olmamışlar, daha çok sembolik anlamlar taşımışlardır. Devlet bu saatleri yaparak, gücünü yitirmediğini, gelişmeleri takip edebildiğini göstermek istemiştir.²

Kule ve cephe saatlerinin daha kullanışlı hale gelmesi, Osmanlıların alafranga saatle karşılaşmalarından sonra olmuştur. Çünkü alaturka saatte hergün güneşin battığı an saatlerin 12.00'a kurulması gerekiyordu ve bu işlem kule ve cephe saatleri için zahmetli bir işlemdi.

Alafranga saatle ilk defa 1853-1856 yıllarında yapılan Kırım Savaşı'nda, Ruslara karşı İngilizler ve Fransızlarla yapılan hazırlık çalışmaları sırasında tanışan Osmanlılar, telgrafın gelişi, demiryollarının inşa edilmesi ve İstanbul'da sefere başlayan vapurlarla beraber, gündelik hayatlarını belirli tarifelere göre yaşamaya başlamışlardır. Dakiklik isteyen tüm bu sistemler, batı tipi saate geçişi hızlandırmıştır.³ İstanbul'da artık yapılara ve kulelere birden çok saat yerleştirildiği takdirde mutlaka saatlerden birisi alafranga saati göstermeye başlamıştır. II. Abdülhamid'in yirmi beşinci cülûsu sebebiyle sayıları hızla artan kule ve cephe saatleri Osmanlılara Batı saatine göre yaşamayı öğretmeye başlamıştır.⁴

25 Ekim 1913 tarihinde Paris'te evrensel saat tanımının yapılabilmesi için düzenlenen Uluslararası Saat Konferansı'na on sekiz ülke katılmıştır. Osmanlı hükümeti de buraya bir temsilci göndererek konuya verdiği önemi göstermiştir. Bu konferans sonucunda dünya ülkelerinin saatlerinin Greenwich boylamına göre ayarlanması kararına varılmıştır.⁵ Bu tarihten itibaren Osmanlılar, alafranga saat kullanmaya başlamış olsalar da alaturka saat kullanmaktan vazgeçmeleri kolay olmamıştır. Ancak Cumhuriyet döneminde, 1925 yılında alafranga saatin tek resmi zaman birimi olmasından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır.

---

² Ömer Kokal, "Saat Kuleleri", **Yapı Dergisi**, 7 Nisan 2007, (Çevrimiçi) <http://www.yapidergisi.com/makaleicerik.aspx?MakaleNum=27>

³ Doğan Gündüz, "Osmanlı'nın Mekanik Saatle Buluşması," **İstanbul**, No:51, İstanbul, Ekim 2004, s. 122.

⁴ A. Ahmet Uhri, "Saat Kuleleri Ne İşe Yarar?", **Bilim ve Ütopya**, No:96, İstanbul, Mayıs 2002, s. 69.

⁵ Doğan Gündüz, "Galata Kulesi'ndeki Saatleri Ayarlama Küresi", **Toplumsal Tarih**, No: 126, İstanbul, Haziran 2004, s. 28.

İstanbul'da bulunan kule ve cephe saatleri şehrin büyük kısmından rahatça görülebilen kulelere, resmi ve özel binaların cephelerine, eğitim yapılarının avlularına bakan cephelerine yerleştirilmişlerdir.

Avrupa'ya uyum sağlama amacıyla yerleştirilen bu saatler, İstanbul'un belirli bir bölgesinde yer almamış, şehrin farklı yerlerinde bulunan saat kulelerine ve cephelerine yerleştirilmiştir.

Bu bölümde kule saatlerinin ortaya çıkışını ve ilk örneklerini, Osmanlı İmparatorluğu sınırlarındaki ilk kule saatlerini ve İstanbul'da yapılp günümüze ulaşmış, kaybolmuş ve yapılması planlanmış kule saatlerinden bahsedeceğiz.

3.1. Kule Saatlerinin Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekler

Mekanik saatler Doğu'da on üçüncü yüzyıla kadar çok gelişmiş olan su saatlerinin kadran sistemleri ve düzenleri esas alınarak yapılmışlardır. Hareket için gerekli kuvveti bir ağırlığın potansiyel enerjisinden alan, kollarına ağırlık asılan yatay salınlı bir cetvel ile onunla ilişkili bir taç dişliden yararlanılarak çalıştırılan mekanik saatler, ilk icat edildiklerinde kule saatleri olarak yapılabiliyordu.⁶

İlk defa on üçüncü yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıktığı kabul edilen mekanik saatlerin icadındaki etkenlerin başında, Avrupa'daki din adamlarının ibadet etmeleri için zamanı kesin olarak bilme gerekliliği gelmekteydi.⁷ Onlar günde yedi kez yapılan dini ayin için zamanın bilinmesine ihtiyaç duyuyorlardı.⁸ Bu amaçla yapılan ilk saatler, saati göstermiyorlar, çan sesi ile belirli zaman aralıklarını duyuruyorlardı. Çan sesi yardımıyla saati duyuran bu ilk saatlere İngilizce'de "clock" kelimesi kullanılmaktaydı. Bu kelime Latince "clocca" dan gelir ve "çan"

---

⁶ Atilla Bir, Mustafa Kaçar, "Saat", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 35, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s. 324.

⁷ Selda Arıt, "Saatin Öyküsü", **Bilim ve Teknik**, No: 353, Ankara, Nisan 1997, s. 54.

⁸ Kemal Özdemir, **Osmanlı'dan Günümüze Saatler**, İstanbul, Creative Yayıncılık, 1993, s. 22.

anlamındadır. Daha sonra bu kelime bütün saatler için kullanılmıştır.⁹

Bu ilk saatler kısa zaman içerisinde, saat başlarında çalarak zamanı bildirebilecek mekanizmalarla donatılmışlardı.¹⁰ Bu en eski saatlerin çoğunda kadran ve akrep bulunmamaktaydı. Sadece saatleri çalan mekanizmaları bulunmaktaydı.¹¹

Avrupa'da kentlerin hızla artmaya başladığı bu dönemlerde, ilk mekanik saatler, ortaya çıkışından kısa bir süre sonra hızla yayılmaya başladı. 1309 yılında Milano'da Aziz Eustorgio Kilisesi'ne demirden bir saat yerleştirildi. Beauvais Katedrali'nde de 1324 yılından önce çan çalan bir saat bulunmaktaydı. Yine 1335 yılında Milano'daki Aziz Gottardo Kilisesi'nde, bir İtalyan kronik yazarına göre gündüz ve gecenin yirmi dört saatine denk düşecek şekilde çana yirmi dört kere vuran kocaman bir tokmağı olan şahane bir saat bulunmaktaydı. Bu şahane saat, gecenin ilk saatinde bir kere vuruyor, ikincisinde iki kere ve bundan sonra her saat başında da saat sayısı kadar vuruyordu. Bunun da insanlar için elbette çok yararı vardı.¹² Bu saat aynı zamanda günü eşit saatlere bölen ilk kule saatiydi.¹³

Bundan sonra 1340 yılında Cluny Manastırı'nın bir saati, 1359'da Chartres Katedrali'nin iki adet saati bulunmaktaydı. 1344 yılında Padova'ya gündüz ve gece saatlerini kendiliğinden bildiren bir meydan saati yerleştirilmişti. Hızla yayılan kule saatleri, Cenova'da 1353, Bologna'da 1356 ve Ferrara'da 1362 yıllarında görülmeye başlanmıştı. 1370 yılında Fransa Kralı V. Charles, Krallık Sarayı kulelerinden birine her saat çalan bir saat koydurmuş, bu saatin kendisinde yarattığı hoşnutluk üzerine, Vincennes Şatosu ve Hotel Saint Paul'e de birer saat koydurmuştur.¹⁴

1386 yılına gelindiğinde, İngiltere'de Salisbury Katedrali'ne günümüze ulaşan en eski kule saati yerleştirilmiştir. 1389 yılında ise, Fransa'nın Rouen kentinde sadece saat başı vuran Salisbury kule saatinin aksine her çeyrek saatte vurabilen kule saati

---

⁹ Arit, **a.g.m.**, s. 54.

¹⁰ Carlo M. Cipolla, **Zaman Makinesi**, Çev. Tülin Altınova, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2002,

¹¹ **A.e.**, s.66.

¹² **A.e.**, s. 15.

¹³ Arit, **a.g.m.**, s. 55.

¹⁴ Cipolla, **a.g.e.**, s. 16.

yapılmıştır. Günümüze ulaşan en eski kule saatlerinden ikincisi de bu kule saatidir.¹⁵

Avrupa'da yapılan ilk mekanik saatler görkemlilik açısından son derece değerliydi. Ancak, bu saatler teknik yetersizlikler sebebiyle her gün geri kalıyor veya ileri gidiyorlardı. Tam ayar için gerekli düzenekler yetersizdi. Bunun yanında, bu saatler dönemin şartlarında dahi aşırı ayarsızlardı. Bu sebeple zaten maliyeti yüksek olan saatlerin gün içerisinde ayarının yapılabilmesi için yöneticiler görevlendiriliyor ve maaşa bağlanıyorlardı.¹⁶

Genellikle saatlerin yöneticilerinin günde iki defa saat kulelerine çıkmaları gerekiyordu. Dişliler pek hassas değildi ve makine aksamının sıkça yağlanması gerekiyordu. Yöneticiler kuleye çıkışlarında akrebi de kurmak zorundaydılar, çünkü bu saatler yarım günde ya ileri gidiyor, ya da geri kalıyorlardı.1370 yılında Paris Krallık Sarayı saatini yapan Henri De Vick muhtemelen saatin de ilk yöneticisiydi.¹⁷ 1389'da Rouen kenti için yapılan saat kulesi için de, bir saatçinin karısı görevlendirilip, halk tarafından maaşa bağlanmıştır.¹⁸

Mekanik saatlerde ayar konusunda henüz fazla ilerleme sağlanamayan yıllarda, çok çeşitli ve karmaşık yapılara sahip, büyük boyutta başka saatler de yapılıyordu. Bu saatler, katedrallere ve kamusal binalara yerleştirilmiş olan astronomik saatlerdi. Bu saatlerin yapımı çok şaşırtıcı bir durum olarak karşılanmıyordu. Çünkü saat çarklarına çark eklemek, eşapmanın ayarını yapmaktan daha kolaydı kuşkusuz.¹⁹ Ayrıca, astronomik bilgilerin yüksek düzeyde olması da, bu durumu anlaşılır kılıyordu.

Bu konuda en ilgi çeken saatlerden birisi, 1350 yılına doğru Strasbourg Katedrali için yapılan astronomik saattir. Oldukça büyük olan bu saatte, hareket eden bir takvim ile güneşin, ayın ve gezegenlerin hareketlerini gösteren bir usturlap da

---

¹⁵ Gerhard Dohrn Van Rossum, , “Yaşanan Zaman Ölçülen Zaman,” Çev. Mehmet Ali Tuğtan, **P Sanat Kültür Antika Dergisi**, No:28, İstanbul, Kış 2003, s. 18.

¹⁶ Cipolla, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁷ **A.e.**, s. 67.

¹⁸ **A.e.**, s. 17.

¹⁹ **A.e.**, s. 18.

bulunmaktaydı. Saatin üst bölümünü bir Meryem heykeli süslüyordu. Öğleyin saat on ikide, değişik perdelerden bir çan dizgesi çalarken, çocuk İsa'ya bağlılıklarını bildiren çoban krallar Meryem heykelinin önünde dönmeye başlıyorlardı. En tepede duran bir horoz, müzik kesilince gagasını açıyor, dilini dışarı çıkarıyor, kanatlarını çırpıyor ve çok yüksek bir ses çıkarıyordu.²⁰

Bu saatlerin en önemlisi ise; Ortaçağ'ın başyapıtı olan, Giovanni de' Dondi tarafından, muhtemelen Rahip Jacobo'nun yardımıyla 1350 yılına doğru inşa edilen saattir. Bu, saatleri belirtmeyen ancak güneşin, ayın ve beş gezegenin gökyüzündeki hareketlerini gösteren ve tam, sürekli bir takvim oluşturan bir zaman ölçme aygıtıydı.²¹

Bu saatin yapımcısı Giovanni de' Dondi, 1318 yılında, Giovanni Jacopo Dondi isimli bir astronom ve saatçinin oğlu olarak Padova'da doğdu. Babası saatçi anlamına gelen “Horologio” lakabının sahibiydi. Çünkü o da Padova'da bir kule saati inşa etmişti. Bu saatin ayrıntıları ise bilinmemektedir.²²

Giovanni de'Dondi'nin yaptığı bu müthiş saat hakkındaki bilgileri, kendisinin yazdığı ve günümüze ulaşan eserindeki betimlemelerden alabiliyoruz. Kadranlı ilk saat olan bu saatte, kadran yirmi dörde bölünmüştür.²³ Bu kadranın sağına ve soluna yerleştirilmiş iki parça yardımı ile içinde bulunulan günde, güneşin hangi saatte doğup, batacağı tespit edilebilmiştir. Dini günleri gösteren bir düzeneği ve ayrıca gök küreyi yansıtan bir kadranı bulunmaktadır. Bu kadranın dış kısmı yirmi dört parçaya bölünmüştür. Bunu takiben on iki burç gelir. Her biri 30'a bölünmüştür ve bu haliyle usturlaba benzer. Günün her saatinde sabit yıldızların yerlerini ekliptiğin durumunu ve Venüs, Mars, Satürn ve Ay'ın hareketlerini gösterir.²⁴

---

²⁰ A.y.

²¹ A.e., s. 19.

²²Sevim Tekeli, **16'ncı Asırda Osmanlılar'da Saat ve Takiyüddin'in “Mekanik Saat Konstrüksiyonuna Dair En Parlak Yıldızlar” Adlı Eseri**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s. 22-23.

²³ Arit, a.g.m., s. 55.

²⁴ Tekeli, a.g.e., s. 23-24.

Bu saati gören ve hayran kalan, Fransa Kralı V. Charles'ın danışmanı Philippe de Maizeires,²⁵ hayranlığını şu sözlerle anlatmıştır.²⁶

Bugün İtalya'da, kendini olağandışı şekilde felsefe, tıp ve astronomiye vermiş ve herkesin bu üç bilim dalında en yetkili kişi olarak kabul ettiği bir adam var. Adı Giovanni de' Dondi'dir ve Padova kentinde oturuyor. Astronomi konusundakiengin bilgisi nedeniyle soyadı bir yana bırakılmış, saatlerin Giovanni ustası diye çağırılmakta. Şimdiki halde Virtu Kontu'nun yanında çalışıyor ve yılda iki bin florin ücret alıyor. Üstat Giovanni iç bilim dalında da ünlü yapıtlar üretti ve bu yapıtlara İtalya'nın, Almanya'nın ve Macaristan'ın en değerli araştırmacıları büyük önem vermekte. Birçok saatten başka, bazılarının küre ya da gök hareketleri saati diye adlandırdığı bir alet yapmış. Bu alet burçlar kuşağının bütün hareketlerini, ayrıca gezegenleri, yörüngeleri ve çevrimleriyle gösteriyor. Her gezegen de hareketiyle birlikte ayrı ayrı gösterilmiştir, öyle ki günün ve gecenin her anında gezegenlerin ve en büyük yıldızların gökyüzünde hangi eğimle belirdikleri görülebilir. Küre öyle zekice yapılmış ki, saati sökmeden sayılması olanaksız sayıdaki dişli çarka rağmen, her şey tek bir ağırlıkla işliyor. Bu öyle bir mucize ki pek çok ünlü gökbilimci onun hayranlıkla seyretmek için çok uzaklardan geliyor... Üstat Giovanni, dehasıyla küreyi hiç kimsenin yardımı olmadan, kendi elleriyle yaptı ve on altı yıl boyunca başka hiçbir şeyle uğraşmadı.

Bu ilk örneklerden sonra on dördüncü ve on beşinci yüzyıl boyunca, Avrupa'da büyük şehirlerin çoğunda kule saatleri yapılmıştır. Bu tarihlerde insanların ceplerinde veya evlerinde taşınabilir saatler bulunmuyordu. Dolayısıyla, en azından her saat başı çalan meydan saatlerine ihtiyaç duyuyorlardı. Bu saatler yaşamlarını kolaylaştırıyordu. Tabi ki tek sebep bu saatlerin pratik olmaları değildi. Kentleşmenin yeni hızlandığı bu dönemlerde, şehir halkı meydanlarında kule saatlerinin bulunmasını bir rekabet ve asalet unsuru olarak görüyorlardı.²⁷

Avrupalıların kentlerinde mutlaka görmek istedikleri bu saatler, onlara pahalıya mal oluyordu. Az sayıda saat ustası olması ve henüz küçük boyutlarda yapılamayan saatler için yüksek miktarda maden kullanılması, saatin yapımı için büyük miktarlarda para harcanmasını gerektiriyordu. Saatin yapılması için harcanan miktarın yanı sıra, doğru çalışmayan bu saatler için atanan yöneticilerin de maaşları, kent ekonomisine epey yük bindiriyordu. Bir saat kulesi inşa edilmesi kararı, uzun ve hararetli tartışmalar sonucu alınıyordu.²⁸

---

²⁵ Cipolla, **a.g.e.**, s. 68.

²⁶ **A.e.**, s. 19-20.

²⁷ **A.e.**, s. 17.

²⁸ **A.e.**, s. 16.

Örneğin; Montpellier'de inşa edilen kule saatinin demir mekanizması yaklaşık 680 kilogram ağırlık taşıyacak şekilde tasarlanmıştı. Çanı da nerdeyse bu ağırlığı geçiyordu. Bu saatin yapımı için, iki bin ekü ücret ve iki ölçek şarap ile iki molon buğday verilmişti. Bu sebeplerden dolayı, kentleri için bu saatleri onur sayan varlıklı kentliler, kule saati yapımı için vasiyetlerinde bağışta bulunuyorlardı.²⁹

3.2. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İlk Kule Saatleri

Avrupa'da on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda, pek çok şehre yapılan kule saatlerinin, Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına ulaşması genel kaniya göre on altıncı yüzyılın sonlarında olmuştur. Bu fikri destekleyen saatler, on altıncı yüzyılda yapılan Banyaluka Ferhat Paşa Cami Saat Kulesi'ne ve Üsküp Saat Kulesi'ne yerleştirilmiş olanlardır.

1573 yılında Üsküp'e giden seyyah Filip Difren-Kane, buradaki kule saatinin her saat başı “Fransız usulü” çaldığını belirtmiştir.³⁰ Bunun yanında, 1593 yılında Üsküp'ü gezen bir Türk yazarı, şehirdeki saat kulesini gayri müslimlerin binaları arasında saymıştır.³¹ Bu gezginden yaklaşık 67 yıl sonra Üsküp'e giden Evliya Çelebi de bu saat kulesinden bahsetmektedir.³²

Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında bu saatlerden sonra, yaklaşık iki yüz yıl başka bir kule saatine rastlanmamaktadır. On sekizinci yüzyılın sonlarında tekrar rastlanan kule saati ise Safranbolu Saat Kulesi'ne yerleştirilen saattir. Eski ismi Taraklıboru olan Safranbolu'da yapılan saat kulesinin 1798 yılında İzzet Mehmet Paşa tarafından yaptırıldığı görüşü mevcuttur.³³

---

²⁹ A.e., s. 66-67.

³⁰ Hakkı Acun, “İstanbul'un Saat Kuleleri”, **İstanbul**, No: 51., İstanbul, 2004, s. 102.

³¹ Muammer Dizer, “İslam'da ve Osmanlılar'da Saat,” **Bilim Tarihi**, No:3, İstanbul, Ocak 1992, s. 14.

³² Hakkı Acun, “Saat Kuleleri ve Önemi”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, Ed. Ahmet Gürbüz, Safranbolu, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, 2011, s. 9.

³³ Şefaettin Deniz, “İzzet Mehmet Paşa Vakfı'na Ait Bir Eser: Safranbolu Saat Kulesi”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, Ed. Ahmet Gürbüz, Safranbolu, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, 2011, s. 36.

III. Selim'in sadrazamlarından olan İzzet Mehmet Paşa'nın ilk vakfiyesi, 4 Şubat 1796 tarihinde yapılmıştır. Bu vakfiyede saat kulesi ve saatlerle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu ilk vakfiyeden sonra 13 Ocak 1798 tarihinde hazırlanan zeyl vakfiyede ise saatlerle ilgili bir kayıt bulunmaktadır. Bu durum saat kulesinin 1798 yılında inşa edildiğini düşündürmektedir.³⁴

İzzet Mehmet Paşa'nın saat kulesinden bahsedilen zeyl vakfiyesinde; *“Safranbolu kasabasında kain cami-i şerifi mezkur derununda vaz' eylediğim Ayar tabir olunur bir kebir saat ile kasaba-i mezbure kal'asına müceddiden vaz olunması irade olunan diğer bir kebir saatin lede'l-iktiza tamir ve termimleri için saatçilik katında mahir ve mikate âlim bir kimesne saatçi tayin olunup beher yevm vakt-i gurubda zikr olunan saatleri kurub ve lede'l-hace tamir termim dahi idüb...”* ibareleriyle kulede görev yapacak saatçinin nitelikleri ve sorumlulukları belirtilmiştir.³⁵

Şehrin kale mevkiinde, her yönden görülebilecek şekilde yerleştirilen saat kulesi, 20 metre yükseklikte, kare prizma gövdelidir. Üzeri kırma çatıyla örtülü kulenin şehre bakan yüzüne yuvarlak kadranlı bir saat yerleştirilmiştir. Yedi günde bir kurulan saat, zembereksiz olup,³⁶ saati çalıştıran ağırlık 68 kilogram, çanı çalıştıran ağırlık 109 kilogramdır.³⁷

Kulenin ilk saatçisi, 1798 tarihli bir belgede Mehmed bin İbrahim olarak gözükmektedir. 1831 yılına tarihli bir başka belgede, Seyyid Mustafa bin Hasan'ın ölümü üzerine İbrahim bin Ahmed isimli bir saatçinin görevlendirildiğini görmekteyiz. 1892 tarihli bir başka belgede ise tekrar İbrahim bin Ahmed isimli bir saatçiye rastlanır. Altmış yıl sonra aynı kişinin saatçilik görevinde bulunması, aynı aileye mensup bir kişi olduğu yorumunu mümkün kılmaktadır. Görevlilerden

---

³⁴ A.e., s. 37.

³⁵ A.y.

³⁶ A.y.

³⁷ Mustafa İnce, “Safranbolu Saat Kulesi Emektarı İsmail Ulukaya”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, Ed. Ahmet Gürbüz, Safranbolu, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, 2011, s. 2.

birisinin ölmesi halinde, yerine yetenekli bir evladı varsa onun getirilmesi şartı konan vakfiye de bu görüşü desteklemektedir.³⁸

Bu saat ustalarından sonra ismini takip edebildiğimiz dört usta daha bulunmaktadır. Bugün Safranbolu Saat Kulesi'nin saatçiliğini yapan usta, kırk yıldır bu görevde bulunan İsmail Ulukaya'dır. Onun verdiği bilgiler sayesinde, kendisinden önceki üç saatçinin, Nuri Usta, Hakkı Usta ve Rifat Conkoğlu olduğunu öğreniyoruz.³⁹

Kadranı Arapça rakamlarla numaralandırılmış olan Safranbolu Saat Kulesi'nin saati hala ağırlık sistemiyle çalıştırılmaktadır. Türkiye'de bulunan pek çok saat kulesinin bakımsız halde bulunmasına karşın bu kulenin saati, yıllar içinde gösterilen özen sayesinde, halen ayaktadır ve pek çok ülkeden ziyaretçisi bulunmaktadır.

3.3. İstanbul'daki Kule ve Cephe Saatleri

İstanbul'da bir kuleye ilk defa Bizanslılar döneminde bir saat yerleştirilmiştir. Bu saat, Bizanslıların inşa ettiği gelmiş geçmiş en büyük eser olan Ayasofya'nın büyük ihtimalle güneybatı köşesinde yükselen bir kuleye yerleştirilmiştir.⁴⁰

Bu saatten bizi haberdar eden, I. Basileios'un (867-886) veya İmparator Aleksandros'un (912-913) saltanatı zamanında, Konstantinopolis'e esir olarak gelen Harun İbn Yahya isimli bir Arap'tır. Onun yazdığı açıklamaya göre, bu saatin, her biri birer karış ölçüsünde 24 küçük kapağı vardı. Bolonius isimli biri tarafından yapıldığı söylenen bu saatin, gece gündüz her saat başında kapaklarından biri açılıyordu. Konstantinopolis'e hiç gelmemiş İranlı bir gezgin olan Zekeriyya el-Kazvini ise bu kapakların 12 adet olduğunu söylemiştir. Rumlara göre de bu saati, Rum bilgin Blinas yapmıştı. Ancak, Harun İbn Yahya'nın yazdıklarını yayımlayan İzzeddin'e

---

³⁸ Deniz, **a.g.m.**, s. 37.

³⁹ İnce, **a.g.m.**, s. 1.

⁴⁰ Semavi Eyice, "Ayasofya'daki Otomat Saat", **İstanbul**, No:51, İstanbul, Ekim 2004, s. 84.

göre Bolonius veya Blinas M.S 1. yüzyılda yaşamış olan tanınmış filozof Tyana'lı Apollonius'tur. Ayrıca, bu tip saatlerden, bir tane de Büyüksaray'da olmak üzere, Bizans'ta birkaç tane bulunmaktaydı.⁴¹

Osmanlı döneminde İstanbul'daki kule ve cephe saatlerini incelediğimiz bu bölümde, müstakil saat kulesi olarak inşa edilmiş eserlerden, resmi ve özel binaların kulelerine yerleştirilmiş saatlerden, cephelerine saat yerleştirilmiş yapılardan, yapılp kaybolmuş ve yapılması planmış kule ve cephe saatlerinden bahsedeceğiz.

3.3.1. Günümüze Ulaşan Kule ve Cephe Saatleri

Osmanlı İstanbul'undan günümüze ulaşan kule ve cephe saatleri tespitlerimize göre 22 adettir. Bunların bir kısmı saat kulesi amacıyla inşa edilen kulelere yerleştirilen saatler, bir kısmı resmi binaların cephelerine ve kulelerine yerleştirilen saatler, bir kısmı da özel binalara yerleştirilen saatlerdir. Bu saatleri incelerken, saatin bulunduğu yapının tarihçesini, saatinin kim tarafından yapıldığını ve günümüzde ne durumda olduğunu anlatacağız.

3.3.1.1. Tophane Saat Kulesi

Beyoğlu ilçesinde, Tophane'de, Nusretiye Cami'nin denize bakan yönünde bulunan Tophane Saat Kulesi, 1849 yılında Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılmıştır.

Kare bir plan üzerine kurulu üç katlı kulenin kare kenarı 4,35 metre boyutundadır ve 15 metre yüksekliğindedir. Doğudaki giriş kapısı üzerinde Sultan Abdülmecid'in tuğrası yer almaktadır. Kulenin ilk katının her yönünde köşelerde çifterli sütunlar bulunur. İkinci katta bu sütunlar yivli bir haldedir. Üçüncü katta bu sütunların yerine duvar süslemeleri yapılmıştır. Bunun üzerini hemen hemen hiçbir saat kulesinde rastlanmayan şekilde alçak ve süslü bir çatı süsler. İlk yapıldığında

---

⁴¹ A.e., s. 84-85.

kulenin üstünde bir de uzun bir sancak direği bulunmaktaydı. Resmi törenlerde bu sancağa bayrak çekilmekteydi. 1913 yılında bir yangın geçiren kulenin sancağı bu yangında yanmış olabilir.⁴²

Saat kadranları çatıda açılmış olan yuvarlak pencerelere yerleştirilmiştir. Çatının dört yanına yuvarlak kadranlı olarak yerleştirilmiş olan saatler Zenith markalıdır⁴³ ve ikisi günümüzde kayıptır. Diğer iki kadran da yerlerinde olmasına rağmen, üstündeki rakamlar görünür durumda değildir ve akrep ve yelkovanlarından bazıları eksiktir. Gümrük alanında kalmış olan saat kulesi, aynı zamanda ön tarafta yer alan kafeler tarafından da hapsedilmiştir.

Fotoğraf 33: Tophane Saat Kulesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı ve İstanbul Valiliği tarafından, İstanbul'un Avrupa Kültür Başkenti olduğu 2010 yılı içinde, daha önce hiç restorasyon görmemiş kulenin restorasyonu yapılacağı söyleniyordu.⁴⁴ Ancak kulede henüz bir restorasyon yapılmamış ve kaderine terk edilmiş gözükmektedir.

⁴² Tarkan Okçuoğlu, "Tophane Saat Kulesi," **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 278.

⁴³ Meltem Cansever, **Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Saat Kulesi**, İstanbul, NTV Yayınları, 2009, s. 126.

⁴⁴ "162 Yıl Sonra Yeniden Hayat Bulacak", (Çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&Date=&ArticleID=980844&CategoryID=77>, 17 Şubat 2010.

3.3.1.2. Yıldız Sarayı Saat Kulesi

Beşiktaş ilçesinde, Yıldız Cami avlusunun kuzey batı köşesinde yer alan Yıldız Sarayı Saat Kulesi, 1890 yılında yapılmıştır. Hazine-i Hassa'dan karşılanan kulenin masrafı, 159.145 kuruştur.⁴⁵

Kule kırık bir kare plan üzerinde üç katlıdır ve 12 metreye yakın bir yüksekliği vardır. Zemin katta, her cephede sivri kemerli ve mukarnas kirişli birer pencere nişi bulunmaktadır. Nişlerin üzerindeki panolarda kitabeler vardır. Kulenin birinci katının dört tarafında bulunan kitabelerin hattını, Makamı Valayı Seraskeri Reisi Giritli Ahmet Muhtar yazmıştır.⁴⁶ Kulenin dört ayrı kitabesinde şunlar yazmaktadır:⁴⁷

(Doğu Cephe)

*Şehinşah-ı Cihan Abdülhamid Han eyledi inşa
Mükemmel kulle-i saat bu mebna-yi ref'i üzre
Temaşa eyleyüp tarihin yazdı kulu Muhtar
Yapıldı kulle-i saat bu nev tarz-ı bedi üzre.*

(Güney Cephe)

*Olur her saat mes'ut ahdinde Hamid Han'ın
Tanindazi âzani cihan avaze-i şevket
Bu mikat-ı bedii yaptı tarihin dedi Muhtar
Yapıldı tarz-ı Âlide musana kulle-i saat.*

(Kuzey Cephe)

*Tarh-e ulviyyi Şehinşahî olan bu kullede
Onuldu mizan-ı hikmet nümay-ı itila
Nakş olunsun tak'ına Muhtar bu tarih-i tam
Kulle-i saat tevazungâh mizanü'l hava.*

(Batı Cephe)

*Hakan-ı kuvve bahi iken yaptı bu saat kulesin
İlan için İslâma hep evkat-ı hams-ı tââtı
Tarihine Muhtar eder ehl-i temaşa serfürû
Sultan Hamid etti bina bu cilvegâh-ı saati.*

⁴⁵ Özdemir, **a.g.e.**, s. 206.

⁴⁶ Acun, **a.g.m.**, (2004), s. 103.

⁴⁷ Özdemir, **a.g.e.**, s. 206-207.

Kulenin ikinci katında alt pencere olarak, dilimli kayıtları olan daire biçiminde birer pencere bulunmaktadır. Termometre ve barometrelerin bulunduğu bu daire pencerelerin üstünde, üç dilimli ve kemerli birer üst pencere vardır.⁴⁸

Kulenin üçüncü katında, ikinci katın tersi bir yerleşim vardır. Daire şeklindeki pencere üstte, üç dilimli kemerli pencere ise altta yer almaktadır. Üçüncü katta bulunan daire şeklindeki pencerelerden Yıldız Hamidiye Cami ve Yıldız Teknik Üniversitesi'ne dönük olanlara saat kadranları yerleştirilmiştir. Kulenin üzerini bir kubbe örtmüştür ve bu kubbenin üstünde rüzgârgülü bulunmaktadır.⁴⁹

Fotoğraf 34: Yıldız Saat Kulesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

1899 yılında bir onarım gören Yıldız Saat Kulesi,⁵⁰ 21 Temmuz 1905 tarihinde ise talihsiz bir olaya tanık olmuş ve bu tanıklığından oldukça zarar görmüştür. Yıldız Saat Kulesi'nin tanık olduğu bu olay, II. Abdülhamid'e düzenlenen suikasttır. Bu suikastı düzenleyen kişi Taşnak Komitası kurucularından Krisdapor Mikayelyan'dı. Plana göre, Yıldız Cuma Selamlığı'nda padişah öldürülecek, sonra Babıali, Galata Köprüsü, Tünel, Osmanlı Bankası ve bazı ülkelerin elçilikleri

⁴⁸ Afife Batur, “Yıldız Sarayı Saat Kulesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 527.

⁴⁹ Özdemir, **a.g.e.**, s. 207.

⁵⁰ B.O.A., **BEO.**, 1269/95125, 10L 1316, (21 Şubat 1899).

bombalanacaktı. İlk girişimleri yarım kalan plana, daha sonra Belçikalı ünlü anarşist Jorris de dâhil edildi. 21 Temmuz 1905 tarihindeki Cuma namazından sonra, padişah arabasının yanına vardığında zaman ayarlı bomba patlayacaktı. Ancak II. Abdülhamid'in namaz çıkışı âdeti olmadığı halde, Şeyhülislam Cemalettin Efendi ile birkaç dakika konuşması onu ölümden kurtarmıştı.⁵¹

Büyük bir gürültüyle patlayan bomba, 26 kişinin ölümüne, 58 kişinin yaralanmasına ve yüksek bir maddi hasara sebep olmuştur. Yıldız Saat Kulesi'nin de bu patlamada gövdesinden bazı parçalar kopmuştur.⁵²

Günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kontrolünde olan kulenin saatleri İngiliz yapımı çalarlı mekanizmalara sahiptir ve en son 1993 yılında saat ustası Recep Gürgen'e tamir ettirilerek hizmete sokulmuştur. Kulenin Arapça rakamlarla numaralandırılmış saatleri bugün çalışmaz durumdadır.⁵³

3.3.1.3. Dolmabahçe Saat Kulesi

Beşiktaş ilçesinde, Dolmabahçe Sarayı'nın saltanat kapısı ile Bezmiâlem Valide Sultan Cami arasında bulunan Dolmabahçe Saat Kulesi, 1890-1894 yılları arasında II. Abdülhamid tarafından yaptırılmıştır. Kulenin mimarı hakkında çeşitli kaynaklarda, Balyan ailesinin çeşitli üyelerinin isimleri geçmektedir.⁵⁴

Abdülaziz'in saltanatı (1861-1876) sırasında Bayıldım Bahçesi'nin sır tarafına yapılması planlanan, ancak padişahın tahttan indirilmesiyle yarım kalan Aziziye Cami'nin taşlarıyla yapılan kule dört katlı olarak inşa edilmiştir.⁵⁵ Yaklaşık olarak 30 m. yüksekliğindeki, her katı biraz daha daralarak yükselen kuleye, 94 basamaklı

---

⁵¹ Süheyla Birlik, “Her Saat Bir Hikaye, Her Hikaye Bir Hayattır: Hikayeleri İle Saat Kuleleri”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, Ed. Ahmet Gürbüz, Safranbolu, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, 2011, s. 292-293.

⁵² **A.e.**, s. 294.

⁵³ Şule Gürbüz, “Saat Kulelerinin Varlığı ve Yokluğu Üstüne”, **Zamanın Görünen Yüzü: Saatler**, Ed. Selahattin Özpalabıyıklar, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 144.

⁵⁴ Acun, **a.g.m.**, (2004), s. 103.

⁵⁵ **A.y.**

spiral bir taş merdivenle çıkılmaktadır. Kule 12x12 metre ölçülerindeki bir mermer platforma oturtulmuştur.⁵⁶

Kulenin birinci katı, 8,50x8,50 metre boyutlarında kare planlıdır. Birinci katın üç cephesi pencere ve kuzey cephesi kapı açıklığı olarak planlanmıştır. Pencere alınlıklarında barometreler ve hava rapor çizelgesini gösteren kadranlar bulunmaktadır.⁵⁷ Bu kadranlar, II. Abdülhamid döneminde bir ara saray saatçiliği de yapmış ve İstanbul'da kule saati yaptığı bilinen ilk usta olan Mustafa Şemi tarafından yapılmıştır.⁵⁸ Kulenin dördüncü katında, dört cephede bulunan saatlerin kadranlarının üst kısımları perde kıvrımları biçiminde bezenmiştir. Saat kadranlarının altında, köşeleri yuvarlatılmış parmaklıklı balkon yer almaktadır. Kulenin tepesinde bir de rüzgârgülü bulunmaktadır.⁵⁹ Kule ilk inşa edildiğinde bir de sancak direğinin bulunduğu bilinmektedir. 1895 yılında bu direğin yükseltilmesine karar verilmiştir.⁶⁰

Kulenin son katında perde kıvrımları ile süslü panolar içinde yer alan saatler Fransa'dan getirtilmiştir ve Paul Garnier markalıdır. Daha sonra deniz tarafındaki cephe için yapılan ilaveyi, II. Abdülhamid'in isteği üzerine, II. Wilhelm tarafından İstanbul'a gönderilen ve saray saatçiliği yapan John Meyer yerleştirmiştir.⁶¹ Kule saatlerinin kadranları Arapça rakamlarla numaralandırılmıştır.

Kulenin saat odasında bulunan bir plaka üzerinde, saatin TBMM Başkanı Cahit Karakaş'ın önerisiyle, Mühendis Kamil Çüngüşlü tarafından Quartz ve Otomatik sisteme çevrildiği yer almaktadır.⁶²

Hazine-i Hassa-i Şahane tarafından masrafları karşılanan Dolmabahçe Saat

---

⁵⁶ Özdemir, **a.g.e.**, s. 208.

⁵⁷ Acun, **a.g.m.**, (2004), s. 103.

⁵⁸ Gürbüz, **a.g.m.**, s. 144.

⁵⁹ Acun, **a.g.m.**, (2004), s. 104.

⁶⁰ Nurcan Yazıcı, "Teshîl-i Muâmelât İçin Saat: II. Abdülhamid Dönemi'nde İstanbul'da Yapılması Düşünülen Saat Kulesi Yapım Etkinlikleri", **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, Ed. Ahmet Gürbüz, Safranbolu, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, 2011, s. 103-104.

⁶¹ Gürbüz, **a.g.m.**, s. 142.

⁶² Özdemir, **a.g.e.**, s. 201.

Kulesi'nin inşaat masrafları, bir milyon iki yüz on bin beş yüz elli kuruş tutmuştur.⁶³ 1978-1979 yıllarında onarım gören kule⁶⁴, 2010 Avrupa Kültür Başkenti İstanbul projeleri kapsamında, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İtalyan Ticaret Merkezi ve İtalyan Restorasyon Derneği Assorestauro Servizi işbirliğiyle 2008 yazında başlayan bir restorasyon geçirmiştir.

Fotoğraf 35: Dolmabahçe Saat Kulesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

16 Ekim 2009'da açılışı yapılan Dolmabahçe Saat Kulesi'nin son katındaki saatlerin tümü çalışır vaziyettedir. Bu saatlerden üç tanesi alaturka saati gösterirken, deniz tarafındaki saat alaturka saati göstermektedir. Kulenin diğer üç saatinden farklı olarak sarayda görevli bir ustanın İstanbul'da yaptığı bu saatin bugün alaturka saati göstermesi, bu saatin diğerlerinden farklı olduğunu göstermesi açısından güzel bir ayrıntıdır. Gece ışıklandırması da yapılan kulenin İstanbullular için hoş bir görüntü oluşturduğu görülmektedir.

3.3.1.4. Şişli Etfal Hastanesi Saat Kulesi

Şişli ilçesinde, merkezde bulunan hastane, II. Abdülhamid tarafından 1899 yılında yaptırılmıştır. İlk çocuğu Ulviye Sultan'ın yanarak ölmesinden sonra, çok

⁶³ B.O.A., **İ.HUS.**, 36/1312 L-071, 26 L 1312, (22 Nisan 1895).; B.O.A., **BEÖ.**, 606/45377, 28 L 1312, (24 Nisan 1895).

⁶⁴ Özdemir, **a.g.e.**, s. 201.

sevdiği Hatice Sultan'ı da henüz sekiz aylıkken difteriden kaybeden II. Abdülhamid, Hatice Sultan adına hayrat olmak üzere çeşme, cami veya mektep yaptırmayı istiyordu. Bu isteğini o tarihlerde Almanya'dan yeni gelmiş, Hatice Sultan'ın hastalığını teşhis eden tek kişi olan, genç hekim İbrahim Bey'e iletmişti. Almanya'da dönemin en modern çocuk hastanesi olan Kaiser und Kaiserin Friedrich Kinderkrankenhaus'da çalışmış olan İbrahim Bey, padişaha cami yerine bir çocuk hastanesi yaptırmasının daha faydalı olacağını bildirmişti. İbrahim Bey'in bu fikrini uygun gören II. Abdülhamid, onun Almanya'da çalıştığı hastane hakkında kendisinden bilgiler aldı. Bu gelişmelerden sonra, 17 Şubat 1898 yılında II. Abdülhamid'in iradesiyle, Balmumcu çiftliğinden bağışlanan bir araziye yapılacak hastanenin inşa sürecinin yönetimi İbrahim Bey'e verilmiştir.⁶⁵

2 Haziran 1898 tarihinde temelleri atılan hastane, saray mimarlarından Frans Nieberman tarafından, 41 haftada, 20 Mart 1899 tarihinde tamamlanmıştır. Hastanenin açılışı ise Şehzade Abdürrahim Efendi'nin sünnet olacağı gün olan 5 Haziran 1899 yılında toplu bir sünnet töreniyle yapılmıştır.⁶⁶

Hamidiye Etfal Hastanesi adıyla açılan hastanenin adı, II. Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı Etfal Hastanesi olarak değiştirildi. Daha sonra Cumhuriyet döneminde, Osmanlı Şişli Etfal Hastanesi, İstanbul Çocuk Hastanesi, Şişli Çocuk Hastanesi, Çocuk Hastanesi isimlerini kullandı. Günümüzde ise Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi adıyla Sağlık Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet vermektedir.⁶⁷

Şişli Etfal Hastanesi'nin saat kulesi, padişahın bir saat kulesi ile bir caminin inşasını emretmesi üzerine yapılmaya başlanmıştır. Hastane başmimarı Mehmed Şükrü Bey tarafından hazırlanan plan onaya sunulmuş ve kabul edilmesi üzerine dönemin şehremini Reşit Paşa'nın yönetiminde inşa edilmek üzere 1905 senesinde, hastane pavyonlarının tam ortasında bir yere temeli atılmıştır.⁶⁸

---

⁶⁵ Faruk İlker, **Şişli Çocuk Hastanesi Tarihi**, İstanbul, (Yayınevi Belirtilmemiş), 1976, s. 6-10.

⁶⁶ Nuran Yıldırım, **İstanbul'un Sağlık Tarihi**, İstanbul, Ajansfa, İstanbul, 2010, s. 205-206.

⁶⁷ **A.e.**, s. 207-208.

⁶⁸ İlker, **a.g.e.**, s. 84-85.

Kule ve müştemilatı 150 metrekarelik bir alanı kaplamaktadır. Kesiti kare şeklinde olan kulenin bir kenarı 4,30 metre boyutundadır. Yüksekliği ise Şişli'nin bütün mahallelerinden rahatlıkla görülebilmesi için 20 metre olarak yapılmıştır. Kulenin iki yüzünde büyük boyutta saatler ve tepesinde rüzgârgülü bulunmaktadır. Kuleye ayrıca zarif bir şerefe ilave edilmiş ve demirden helezoni bir merdiven yapılmıştır.⁶⁹

Kulenin ön yüzünde padişahın tuğrasının yer aldığı bir kitabe bulunmaktadır. Celî hatla yazılmış olan kitabede:

“Zinet efzâ-yı makâm-ı muallâ-yı hilâfet-i islâmiye ve erike pîrâ-yı Saltanat-ı seniye-i Osmanîye essultân İbnissûltan essultângâzi Adbülhamit hân-ı sâni hazretleri taraf-ı eşreflerinden işbu mescid-i şerif ve saat kulesi üçyüzyirmibeş sene-i hicriyesi şehri-i recebinde inşa kılınmıştır.” yazmaktadır.⁷⁰

Fotoğraf 36: Şişli Etfal Hastanesi Saat Kulesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Kulenin hastaneye bakan ve caddeye bakan iki cephesinde, ilk kata açılmış sivri kemerli pencerelerin alınlıklarında saat kadransları bulunmaktadır. Biri alaturka, biri alafranga saati gösteren kulenin saatlerinin kadransları diğerlerinden farklı olarak, “porcelaine diaphane”dan yapılmış ve rakamlar porselen üzerine siyahla

⁶⁹ A.e., s. 84-85.

⁷⁰ A.e., s. 85.

boyanmıştır.⁷¹ Arapça rakamlarla numaralandırılmış saatlerin akrep ve yelkovanları yerindedir, ancak çalışmaz durumdadır. Tepesindeki rüzgâr gülü kırılmış, bazı pencerelerin camları kırılmış, çanı düşmüş durumdadır. Saatin makinesi de kulenin içinde durmaktadır.

3.3.1.5. Büyükada Saat Kulesi

Adalar ilçesinde, ilçenin merkezi Büyükada'da bulunan, Büyükada saat kulesi, adanın 8 adet olan eski yerleşim bölgelerinden en önemlisi olan İskele Bölgesi'nde bulunmaktadır. Macari Bölgesi de denilen bu alan adanın ticari alanıdır. Bölgedeki yerleşim, saat kulesinin arkasında yer alan Panagia Kilisesi'nin 1735 tarihinde inşasından sonra başlamıştır.⁷²

İlk yerleşimlerden itibaren adanın en önemli bölgesi olan İskele Bölgesi'nin, bugünkü en önemli meydanı da “Saat Meydanı”dır. Vapur iskelesinden güney yönünde ilerlendiği takdirde ilk ulaşılan meydan, saat kulesinin bulunduğu bu alandır.⁷³

Büyükada'nın en önemli meydanına ismini veren saat kulesi, 1918 yılında Antoine Sagredo isimli şarap firması tarafından yaptırılmıştır. Firma bu kuleyi kısa bir süre için şarap satış yeri olarak da kullanmıştır.⁷⁴

---

⁷¹ Cansever, **a.g.e.**, s. 137.

⁷² Yıldızay Zorer, **Tarihi Gelişim Sürecinde Büyükada Meydanları**, İstanbul, Büyükada Kültür Derneği Yayınları, 2005, s. 8-9.

⁷³ **A.e.**, s. 30.

⁷⁴ **A.e.**, s. 30-32.

Fotoğraf 37: Büyükada Saat Kulesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Koni biçiminde bir kubbesi olan saat kulesinin, ilk yapıldığı yıllarda bugünkü durumundan biraz farklı olduğunu tespit edebildik. 1920 yılına ait bir fotoğrafta, kulenin kubbesinin altındaki alanda Arapça bir kitabe olduğu ve kuleye ait saatin ana gövdeden biraz dışarıda durduğu görülmektedir.

Kulenin günümüzdeki yapısı, sekizgen gövdeli, geniş saçaklı, sivri piramidal külahlıdır. Saçak altları kalınlaştırılarak, üç yönde yuvarlak kadranlı saat yerleştirilmiştir.⁷⁵ On iki, üç, altı ve dokuz numaraları Roma rakamlarıyla numaralandırılmış saatler Longines markalıdır ve çalışır vaziyettedir.

3.3.1.6. Balıklı Rum Hastanesi Saat Kulesi

Zeytinburnu ilçesinde, Kazlıçeşme'de bulunan hastane, bu bölgede Ortodoks Rum cemaatine ait dini kompleks içine 1753 yılında, Veba Hastanesi olarak inşa edildi. 1837 yılında yıktırılarak, 200 metre uzakta yaptırılan yeni binasına taşındı. 1925 yılına kadar Rumlar tarafından Valukli Hastanesi olarak anılan hastane, bu yıldan sonra Balıklı Rum Hastanesi ismini almıştır.⁷⁶

Hastane günümüzde hala Balıklı Rum Hastanesi ismiyle sağlık hizmeti vermektedir. Hastanenin sağlık hizmetleri Sağlık Bakanlığı, idaresi de Vakıflar Genel

⁷⁵ Acun, **a.g.m.**, (2004), s. 104.

⁷⁶ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 166.

Müdürlüğü sorumluluğundadır.⁷⁷

Fotoğraf 38: Balıklı Rum Hastanesi Saat Kulesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Hastanenin arka tarafında bulunan saat kulesi iki katlıdır. İkinci katı birinci kattan ayıran ince bir kasnak bulunmaktadır. Saat kadranının bulunduğu ikinci katta aynı zamanda pencere açıklığı da bulunmaktadır. Kulenin saati uzun zamandır çalışmaz durumdadır.

3.3.1.7. İstanbul Üniversitesi Kapısı Kule Saatleri

Fatih ilçesinde, Beyazıt Meydanı'nda, Bayezid ve Süleymaniye camileri arasında kalan, Harbiye Nezareti Binası olarak inşa edilmiş, yüksek duvarlarla çevrelenmiş alandır. Daha önce Eski Saray'ın bulunduğu bu alan, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Bâb-ı Seraskerî'ye tahsis edilmiş, daha sonra da Harbiye Nezareti'ne çevrilmiştir.⁷⁸

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle beraber bakanlıkların Ankara'ya taşınması sonrasında, Darülfünun buraya yerleşmiştir. 1933 yılında da İstanbul Üniversitesi ismini almıştır. Günümüzde İstanbul Üniversitesi'nin merkez kampusu olarak

⁷⁷ Nuran Yıldırım, "Balıklı Rum Hastanesi," **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 25.

⁷⁸ **A.y.**

kullanılan alanın Beyazıt Meydanı'na açılan, simge haline gelmiş Nizamiye Kapısı 1827 yılında yaptırılmıştır. Ahşap olarak yaptırılan bu yapının yıkılmasından sonra, 1864-1866 yıllarında Fransız mimar Bourgeois tarafından son hali yapılmıştır. Bu kapının üzerinde 1865 yılına tarihli Şefik Bey hattı ve kapının iki yanında dandanlı iki katlı kuleler bulunmaktadır.⁷⁹

1884 yılında Daire-i Askeriye kapısının iki yanında yer alan kulelerde iki adet alaturka saatin bulunduğu görülmektedir. Bu yılda günlük işlerin kolaylaştırılması için İstanbul ve Tophane civarında uygun yerlere birer adet alafranga saat konulması ilgili yerlere ve Rasathane Müdürü'ne bildirilmiştir. Saatlerin tam olarak yerleştirileceği yer konusunda iki ayrı fikir belirmiştir. Bu fikirlerden birisi, saatlerden birinin Daire-i Askeriye kapısında bulunan iki alaturka saatten birinin sökülerek onun yerine takılması ve diğer saatin de Tophane-i Amire'de bulunan saat kulesinin gurubî saatin üzerine konulması yönündedir.⁸⁰

Diğer fikir ise Sultanahmet ve Beşiktaş meydanlarında birer saat kulesi yaptırılarak, bu saatlerin o kulelere yerleştirilmesi yönündedir. Ancak yeni saat kuleleri yaptırmanın çok masraflı olacağı düşünülerek birinci fikrin uygulanmasının daha uygun olduğu görüşüne varılmıştır.⁸¹ 1885 yılındaki başka bir bildiriye, daha önce saatlerinden birinin değiştirilmesi uygun görülen Daire-i Askeriye'nin kapısının, iki farklı saat yer alması halinde çirkin bir görüntüye bürüneceği düşünülerek, saatlerinden birinin alaturka diğerinin alafranga olacak şekilde değiştirilmesine karar verilmiştir.⁸²

---

⁷⁹ A.e., s. 551.

⁸⁰ B.O.A., İ.DH., 940/74403, 2 L 1301, (23 Eylül 1884).

⁸¹ A.y.

⁸² Yazıcı, a.g.m., s. 100.

Fotoğraf 39: İstanbul Üniversitesi'nin Alafranga ve Alaturka Kule Saatleri

Kaynak: Kuruluşundan 1933 Reformuna Fotoğraflarla Darülfünun Tıp Fakültesi, s. 9.

Bu bilgiler ışığında İstanbul Üniversitesi kapısının bitişiğindeki kulelerde 1884 yılından önce birer alaturka saatin bulunduğu görülmektedir. Daha sonraki dönemlere ait fotoğraflarda da kulelerin saatlerinden birinin alaturka, diğerinin de alafranga saate ayarlı olduğu görülmektedir.

Fotoğraf 40: İstanbul Üniversitesi Kule Saatleri

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Kulelerde bugün yer alan, Arap rakamları ile numaralandırılmış saatler ise daha ileri bir tarihte yerleştirilmişlerdir ve Mustafa Şemi tarafından yapılmıştır. Tespitlerimize göre, 2010 yılının Aralık ayında bir süre arızalı kalan saatler, günümüzde çalışır durumdadır.

3.3.1.8. Haydarpaşa Garı Cephe Saatleri

İstanbul'un Anadolu yakasında, Kadıköy ilçesinde, Haydarpaşa'da bulunan Haydarpaşa Garı binası, II. Abdülhamid döneminde artık kullanılamaz hale gelen istasyonun yerine yeni gar binası ve tesisler yapılması planıyla inşa edilmiştir. 30 Mayıs 1906 yılında Otto Ritter ve Helmut Cuno isimli Alman mimarlar tarafından inşaatına başlanan bina 19 Ağustos 1908'de hizmete açılmıştır. Gar, Anadolu-İstanbul bağlantısını sağlayan demiryolunun başlangıç noktası olması açısından ayrı bir önem arz ediyordu.⁸³

İki kolu farklı uzunlukta olan "U" planlı bina, iç avlusu kuzeye, köşe kulelerinin de bulunduğu ve cephe boyunca devam eden merdivenler üzerinde yükseltilmiş olan deniz cephesi ise güneye bakacak şekilde konumlanmıştır.⁸⁴

Garın denize bakan güney cephesinde üç adet köşeli kemerler bulunmaktadır. Ortada bulunan kemer diğerlerinden daha büyüktür ve bu kemere yuvarlak kadranlı bir saat yerleştirilmiştir. Bu saati büyük usta Mustafa Şemi yapmıştır.⁸⁵

Fotoğraf 41: Haydarpaşa Garı Cephe Saati

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

⁸³ Mutlu Binark, Gani Çulha, İshak Kocabıyık, **Zaman ve Uzam İçinde Haydarpaşa Garı**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 2007, s. 29-31.

⁸⁴ Yıldız Salman, "Haydarpaşa Garı", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 30.

⁸⁵ Gürbüz, **a.g.m.**, s. 144.

Gar binasının zemin katında da çatıdaki saatle aynı eksende yer alan yuvarlak kemerli bölümde, yuvarlak kadranlı bir saat daha yer almaktadır. Her iki saat de Arap rakamlarıyla numaralandırılmıştır. Yakın zamana kadar çalışır durumda olan saatlerden çatıda yer alanı, 2010 tarihinde çıkan yangında çatının yanması sonucu bozulmuştur ve yangının başladığı saat olan üçü çeyrek geçede kalmıştır. Yapının zemin katındaki cephe saati ise çalışır durumdadır.

3.3.1.9. Sirkeci Garı Kule Saatleri

Fatih İlçesi'nde, Sirkeci'deki yapı, on dokuzuncu yüzyılda özellikle görülen Batı seçmeciliği ile bölgesel ve ulusal biçim kalıplarının bir arada kullanıldığı örneklerden birisidir. Tasarımını Alman mimar A. Jasmund'un yaptığı binanın cephesinde granit mermer ve Marsilya-Aden'den getirilmiş taşlar kullanılmıştır. Yapımına 1888'de başlanılan bina II. Abdülhamid adına Müşir Hamdi Paşa tarafından 1890 yılında hizmete açılmıştır.⁸⁶

Fotoğraf 42: Sirkeci Garı

Kaynak: Sultan 2. Abdülhamid Arşivi İstanbul Fotoğrafları, s.485.

Yapının ortasında yer alan ve büyük bir tonozla örtülü birimin iki yanında üçer katlı saat kuleleri yer almaktadır. Kulelerin üstleri basık bir külah ile örtülmüştür. Bugün basık bir külah ile örtülü olan kulelerin, garın ilk yapıldığı yıllarda daha sivri külahlarla örtülü olduğu eski fotoğraflarda görülmektedir.(fotogar)

⁸⁶ Yıldız Salman, "Sirkeci Garı", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 13.

Fotoğraf 43: Sirkeci Garı Kule Saatleri

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Saatler ise kulelerin ikinci katlarında ikişer cepheye yerleştirilmişlerdir. Roma rakamları ile numaralandırılmış saatlerin kadranlarında markasını belirten Paul Garnier yazısı ile birlikte, yapıldıkları yeri de belirten Paris yazısı yer almaktadır. 2009 yılında saatlerinden biri çalışır olan kulelerin,⁸⁷ günümüzde hiçbir saati çalışmamaktadır.

3.3.1.10. Haydarpaşa Lisesi Kule Saatleri

Kadıköy ilçesinde, Haydarpaşa'da bulunan Haydarpaşa Lisesi'nin önceki adı, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhane Binasıydı. Yapımı için ilk girişimler 1893 yılında başladı. Bina, yakınındaki Selimiye Kışlası ile birlikte İstanbul Anadolu yakasının silüetinde varlığını duyuran yapılardandır.⁸⁸ Mekteb-i Tıbbiye'nin mimarisi oryantalist karakterdedir. Gerek giriş gerekse yanlardaki bitiş bölümlerinde çıkmaların üstündeki katta Osmanlı sivri kemeri biçiminde ve tüm açıklığı kapsayacak genişlikte büyük cam yüzeyler oluşturulmuştur.

Giriş bölümünün cephe düzenlemesini, iki yanından yükselen saat kulelerinin gövdeleri çerçevesi. Biri alaturka biri alafranga ayarlı olan bu saat

⁸⁷ Cansever, **a.g.e.**, s. 127.

⁸⁸ Turgay Gökçen, "Haydarpaşa Lisesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 32.

kuleleri, köşeleri pahlanmış kare kesitli gövdelerinin üstünde kübik bir kitle olarak biçimlenmişlerdir. Saat kulelerinin arasındaki barok alınlıkta bayrak motifi ile bezeli saltanat arması vardır. Saat kulesi çiftleri, deniz cephesine olanca saydamlıkla açılan büyük sivri kemerli pencereyle birlikte, Selçuklu medreselerinin çifte minareli anıtsal girişlerini anımsatan bir referans motifi olarak değerlendirilebilir.⁸⁹ Saat kulelerinin ikisinin de üçer cephesinde yuvarlak kadranlı saatler bulunmaktadır.

İlk olarak 1934 yılında, Kadıköy-Üsküdar arasındaki Tıbbiye Mektebi binasında Haydarpaşa Erkek Lisesi adıyla öğretime açılan bina, günümüzde Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi tarafından kullanılmaktadır.⁹⁰

Fotoğraf 44: Haydarpaşa Lisesi Kule Saatleri

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Saat kulelerine yerleştirilmiş, Mustafa Şemi ustanın yaptığı, Arap rakamlarıyla numaralandırılmış altı adetten saatten hiçbirisi çalışmamaktadır. Kadranlardan bazılarının akrep yelkovanları dururken, bazılarınıninkiler ise kırılmıştır. Deniz tarafından bakıldığında sağ taraftaki kulenin ön cephesinde yer alan saatin kadranının ortasına ise anlam veremediğimiz bir şekilde bir bayrak direği monte edilmiştir.

⁸⁹ A.y.

⁹⁰ Turgay Gökçen, “Haydarpaşa Lisesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 32

Fotoğraf 45: Haydarpaşa Lisesi Kule Saatleri Ayrıntı

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

3.3.1.11. Kasımpaşa Deniz Hastanesi Kule Saati

Beyoğlu ilçesinde, Kasımpaşa’da bulunan hastane, ilk kez 1827 yılında Kasımpaşa’da şimdiki Sakızağacı Cami’nin bulunduğu sırtta ahşap bir binada hizmete girmiştir. Hastaneye bulunduğu yer sebebiyle, Sakızağacı Bahriye Hastanesi, Tersane-i Amire Hastanesi ve Bahriye Hastanesi denilmiştir.⁹¹

1850 yılında Sakızağacı’ndaki binada yeterli hizmet verilemediğinin tespiti sonrasında, Kasımpaşa’daki Bahriye Mektebi Heybeliada’da bulunan Bahriye Kışlası’na taşındı. Bu okula da Bahriye Hastanesi taşındı. Cumhuriyet döneminde 1931 yılında Gölcük’e taşınan hastane, çok geçmeden Kasımpaşa’daki yerine geri döndü.⁹² 1934’ten sonra İstanbul Deniz Hastanesi adını alarak 1937 yılında büyük bir restorasyon ve onarıma giderek yenilendi.⁹³ Günümüzde Kasımpaşa Askeri Deniz Hastanesi adıyla hizmet vermektedir.

---

⁹¹ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 176.

⁹² **A.e.**, 176-177.

⁹³ Nuran Yıldırım, “Bahriye Merkez Hastanesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1994, s. 549.

Fotoğraf 46: Kasımpaşa Deniz Hastanesi Kule Saati

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Yapının güneye bakan deniz cephesinde sütun dizileriyle girilen orta kapısı üzerinde binaya bitişik, kare planlı, yukarı doğru kademeli olarak daralan, üç katlı kulenin üzerinde yuvarlak kadranlı bir saat bulunmaktadır.⁹⁴

Hastanenin kulesinde bulunan saat, kule için yapılmış ilk saat değildir. Kulenin ilk saatinin makinesi 1859 yılı yapımıdır ve bugün İstanbul Deniz Müzesi'nin koleksiyonları arasında sergilenmektedir.⁹⁵

Kasımpaşa Deniz Hastanesi'nde bugün yer alan saat, Mustafa Şemi'nin yetiştirdiği saat ustalarından biri olan Ercüment Varol tarafından yapılmıştır.⁹⁶ Kadrandaki rakamları çizgilerle belirlenmiş olan saat, dokuzu beş geçede durdurulmuş durumdadır.

3.3.1.12. Boğaziçi Üniversitesi Albert Long Hall Binası Kule Saatleri

1863 yılında açılan Robet Kolej'in ihtiyaca yetmemesiyle birlikte 1892

⁹⁴ A. Esra Bölükbaşı Ertürk, “ Osmanlı Dönemi İstanbul Kamu Yapılarının Dış Cephelelerinde Saat Kullanımı”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, Ed. Ahmet Gürbüz, Safranbolu, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, 2011, s. 60.

⁹⁵ “Kasımpaşa Deniz Hastanesi Kulesi'ne Ait Saat”, (Çevrimiçi) <http://www.denizmuzeleri.tsk.tr/idmk/sayfalar2.asp?KID=334&SID=266>.

⁹⁶ Hikmet Münir Ebcioğlu, “M.Şem'i Dev Yerli Saatler Yapmıştı”, **Hayat**, No:42., İstanbul, 14 Ekim 1976, s. 27.

yılında “Science Hall” adıyla hizmete açılmış, 1901 yılından sonra okulun öğretmenlerinden Albert L. Long’a izafeten Albert Long Hall adını almıştır.⁹⁷

Bina zemin kat dâhil dört katlıdır. Yapının ilk katında iki adet kimya laboratuvarı, ikinci katında dersaneler, fizik ve fen laboratuvarları, üçüncü katta toplantı salonu, dördüncü katta ise toplantı salonu balkonu ve org dairesi bulunmaktadır. Bina ayrıca müze ve kütüphane bölümlerini de içermekteydi. Üst katta bulunan bir salonun hareketli bölümleri yoluyla küçük şapele ve okuma odalarına geçiliyordu. Bina 2000 yılında restore edilerek Boğaziçi Üniversitesi Kültür Merkezi olarak kullanıma açılmıştır.⁹⁸

Fotoğraf 47: Boğaziçi Üniversitesi Albert Long Hall Binası Kule Saatleri

Kaynak: <http://www.boun.edu.tr/tr->

[TR/Content/Genel/Kampusler/Fotograf_Galerisi/Fotograf_Galerisi.aspx](http://www.boun.edu.tr/tr-TR/Content/Genel/Kampusler/Fotograf_Galerisi/Fotograf_Galerisi.aspx)

Binanın dışında cepheden öne çıkan kübik görüntüsü ile kule imajı veren bölümün çatı seviyesine yuvarlak kadranlı üç adet saat yerleştirilmiştir. Mustafa Şemi tarafından yapılan saatler, Arap rakamlarıyla numaralandırılmıştır ve günümüzde çalışır durumdadır.

3.3.1.13. Çiçek Pasajı Cephe Saati

Beyoğlu ilçesinde, İstiklal Caddesi üzerinde, Galatasaray Lisesi'nin karşısında yer alan ünlü Çiçek Pasajı, daha önce halk arasında Hristaki Pasajı olarak

⁹⁷ Recep Ülke, **İstanbul Amerikan Kolejinin Tarihçesi**, İstanbul, Yeni Matbaa, 1956, s. 17.

⁹⁸ **A.e.**

anıyordu.⁹⁹ 1870'teki büyük Beyoğlu yangınında yok olan Hoca Naum Tiyatrosu'nun arsası üzerine yeni bir tip çarşı binası olarak, Citê de Pera adıyla 1874-1876 yılları arasında inşa edildi. Grand Rue de Pera (İstiklal Caddesi) ile Tiyatro Sokağı'nın (bugün Sahne Sokağı) bulunduğu köşede yer alan ve her ikisine de açıldığı için geçit (pasaj) niteliğinde olan yeni yapı, cadde üzerindeki dükkânları ve konut ya da muayenehane, yazıhane olarak kullanılan daireleriyle (toplam 24 dükkân, 18 daire) üç bölümden oluşuyordu. 1978 yılında aniden çöken yaşlı ve bakımsız bina, 1988'de belediyenin ve pasajı kurtarmak için kurulan derneğin girişimiyle onarılıp, gene aynı niteliğiyle hizmete sokulmuştur.¹⁰⁰

Geniş bir alana kurulan Çiçek Pasajı'nın ana malzemesi taştır. Girişle beraber üç katlıdır. İstiklal Caddesi üzerindeki ana girişi Sahne Sokağı'ndaki tali girişe bağlayan ve birbirini kesen iki koridordan oluşan tonoz örtülü geniş geçidin her iki yanında dükkânlar sıralanır. Yapının ön yüzünde gösterişli bir cephe mimarisi hâkimdir. Süslemenin yoğunluğu ve kullanılan heykellerin büyüklüğüyle, Beyoğlu'nun en gösterişli binalarından biridir.¹⁰¹

Fotoğraf 48: Çiçek Pasajı Cephe Saati

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

⁹⁹ Behzat Üsdiken, "Çiçek Pasajı," **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, 508.

¹⁰⁰ **A.y.**

¹⁰¹ Pelin Yakut, "Çiçek Pasajı," **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 508.

Üç katlı binanın girişini, üçüncü katın seviyesine kadar yükselen basık yuvarlak kemerli bir alınlık süslemektedir.¹⁰² Alınlığın içine kare bir yüzeye yuvarlak kadranlı bir saat yerleştirilmiştir. Roma rakamlarıyla numaralandırılmış saat, günümüzde çalışmaz ve yelkovanı kopuk durumdadır. Pasajın derneği, bozuk olan saatin makinesini tamir ettirmek istese de maliyetlerin yüksek olması bunu gerçekleştirmelerine engel olmaktadır.¹⁰³

3.3.1.14. Beyoğlu Belediyesi Binası Cephe Saati

Altıncı Daire-i Belediye binası, Beyoğlu ilçesinde, Şişhane Meydanı'nda, Yolcuzade İskender, Meşrutiyet ve Müellit caddelerinin birleşme noktasındadır. Arkasında (doğusunda) Tünel'in üst girişini oluşturan Metro Han, kuzeyinde Şişhane ve Tünel Meydanı'nı birbirine bağlayan merdivenlerden sonra köşede bugün otel olarak kullanılan Degucis Evi yer alır. Yapının güney ve doğusundan tırmanan yokuş İstiklal Caddesi'nin girişine ulaşır.

1857 yılında on dört bölgeye ayrılan İstanbul'da, örnek belediyeçilik uygulamasına Altıncı Daire kabul edilen Beyoğlu-Galata bölgesinde başlandı. Bina 1879-1883 yılları arasında inşa edilmiştir. Mimarı, İstanbul'a başka eserler de kazandırmış olan İtalyan kökenli Barborini'dir. Haliç ve tarihi yarımada manzarasına hâkim olan yapı, önemli işleviyle semte de adını vermiş, Meşrutiyet Caddesi'nin başlangıcı "Daire" olarak anılmıştır.

Osmanlı'da ilk belediye binası olan Altıncı Daire-i Belediye, uzun yıllar işlevini sürdürmüş, 1960'lı yıllarda kaymakamlık olarak kullanılırken tekrar belediye şube müdürlüğü yapılmış, 1984'te Beyoğlu Belediye Başkanlığı olmuştur. Günümüzde halen Beyoğlu Belediye Başkanlığı olarak kullanılmaktadır.

---

¹⁰² Bölükbaşı Ertürk, **a.g.m.**, s. 65.

¹⁰³ Cansever, **a.g.e.**, s. 108.

Fotoğraf 49: Beyoğlu Belediye Binası Cephe Saati

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Dik eğimli bir parselde yer alan yapı, Şişhane Meydanı'ndan merdivenlerle ulaşılan yükseltilmiş bir platform üzerine inşa edilmiştir. Yapının mimari düzenlemesi ihtiyaçlara cevap verecek biçimde açık ve sadedir. Binanın cephesindeki kademelenme ile orta kısım üç kat boyunca dışa taşkın olarak düzenlenmiştir.¹⁰⁴ Orta kısımda üçüncü katın sonlandığı kısımda yuvarlak bir kemer yer almaktadır. Kemere yuvarlak kadranlı bir saat yerleştirilmiştir. Roma rakamlarıyla numaralandırılmış saat günümüzde çalışmaz durumdadır ve yelkovanı kopmuştur.

3.3.1.15.Panayia Evangelistria Kilisesi Kule Saati

Beyoğlu İlçesi'nde, Dolapdere'de, doğuda Kasap Hurşit Sokağı, batıda Hacı İlbey Sokağı, kuzeyde Mirimiran Sokağı arasındadır. Yüksek duvarlarla çevrili avlunun ortasında yer alan kilisenin kuzeybatısında Panayia Teotokos Ayazması bulunur. Kitabesine göre 1893'te tamamlanan kilise, ahşap bir yapının yerinde, 16 yılda inşa edilmiştir.¹⁰⁵

Kilise, doğu-batı doğrultusunda, dikdörtgen planlıdır. Doğuda dışa çıkıntı yapan üçlü apsisten eksende üç cepheli, diğerleri yarım yuvarlaktır. Kuzeybatı ve

¹⁰⁴ Bölükbaşı Ertürk, **a.g.e.**, s. 53.

¹⁰⁵ Zafer Karaca, "Panayia Evangelistria Kilisesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 211.

güneybatı köşelerdeki çan kuleleri yapıya bitişiktir.¹⁰⁶

Fotoğraf 50: Panayia Evangelistria Kilisesi Kule Saati

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Kilisenin giriş kapısının üstünde, iki çan kulesi arasında, üçgen alınlıklarla tamamlanan bir de saat kulesi yer almaktadır. Kuleye yuvarlak kadranlı bir saat yerleştirilmiştir. Arap rakamlarıyla numaralandırılmış saat çalışmaz durumdadır.

3.3.1.16. Fener Rum Erkek Lisesi Cephe Saati

Fatih İlçesi'nde, Fener'de, Sancaktar Yokuşu'nda bulunmaktadır. İstanbul'un fethinden sonra II. Mehmed'in Patrik Gennadios'a fermanla tanıdığı özel haklar çerçevesinde 1454'te kurulmuş, ilk erkek Rum eğitim kurumudur.¹⁰⁷ "Patrikhane Akademisi", "Mekteb-i Kebir" olarak da tanınmaktadır. Günümüze ulaşan bina ise 1880 yılında mimar Dimadis tarafından, Rum zenginlerinin aralarında topladıkları otuz bin kûsur altın sayesinde inşa edilmiştir.¹⁰⁸

Haliç'in her iki yakasındaki yapılar arasında, Süleymaniye Cami'den sonra en büyük yapı olan Fener Rum Lisesi'nin yapı malzemelerinin çoğu Marsilya'dan getirilmiştir. Yapının mimarı olan Dimadis, İtalya ve İspanya'da yaptığı şatolarla

¹⁰⁶ A.y.

¹⁰⁷ Sula Bozis, "Fener Rum Erkek Lisesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 283.

¹⁰⁸ Süleyman Büyükkaracı, **Türkiye'de Rum Okulları**, Konya, Yelken Basım Yayım Dağıtım, 2003, s. 115-116.

tanınmaktadır. Fener'de inşa ettiği bu yapı da Avrupa'nın beşinci büyük şatosu olarak ün yapmıştır.¹⁰⁹

Fotoğraf 51: Fener Rum Lisesi Cephe Saati

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Tamamen tuğla malzemeden inşa edilmiş yapının, giriş cephesinin üst sıra pencerelerinden ortada yer alanının hemen üstünde yuvarlak kadranlı bir saat bulunmaktadır.

3.3.1.17. Ayios Konstantinos ve Ayia Eleni Kilisesi Kule Saati

Beyoğlu ilçesinde, batıda Kalyoncu Kulluğu Caddesi, kuzeyde Kemerbostanı Sokağı ile çevrelenmiştir. Yüksek duvarlı avlunun ortasında yer alır. 1891 tarihli kitabesine göre, yapımına 1856'da başlanmış, 1861 senesinde Patrik II. İohakim tarafından ibadete açılmıştır.¹¹⁰

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı kilise, örtü sistemindeki kubbe hizasında kuzey ve güneyde dışa çıkıntılıdır. Doğuda eksende yarım yuvarlak üç apsis, batıda kuzey ve güney köşelerde iki çan kulesi dışa çıkıntı yapar.¹¹¹

¹⁰⁹ A.e., s. 121.

¹¹⁰ Zafer Karaca, "Konstantinos (Ayios) – Eleni (Ayia) Kilisesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 59.

¹¹¹ A.e., s. 60.

Fotoğraf 52: Ayios Konstantinos Kilisesi Cephe Saati

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Kilisenin batı cephesinde, iki çan kulesinin arasında kalan üçlü pencere düzenlemesinin olduğu yuvarlak kemer üzerine yuvarlak kadranlı bir çatı saati yerleştirilmiştir. Roma rakamlarıyla numaralandırılmış saatin kadranında bazı alanlar kopmuştur ve çalışmaz durumdadır.

3.3.1.18. Galatasaray Lisesi Cephe Saati

Beyoğlu ilçesinde, Galatasaray'da bulunan Galatasaray Lisesi'nin ilk isimleri “Mekteb-i Sultani”, “Galata Sarayı Mekteb-i Sultanisi”, “Umumi-i İdadi” olmuştur. “Galatasaray Mektebi”de denen okul, 1848 yılında büyük bir yangın sonucu yanan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binasının 1865 yılında onarılıp Harbiye, Bahriye, Tıbbiye ve Mühendishane gibi askeri okulların idadi sınıflarına verilmesinden 3 yıl sonra Galatasaray Sultanisine devredilmesiyle 1868 yılında öğretime açılmıştır.¹¹²

O dönemdeki adıyla Mekteb-i Sultani'de, 7 Mart 1907 Perşembe gününü 8 Mart 1907 Cuma gününe bağlayan gecede büyük bir yangın daha çıkmıştır. Bu yangından sonraki gün çıkan gazetelerden binanın yangın çıkmadan önceki mimarisiyle ilgili bilgilere ulaşabiliyoruz. Bu bilgilere göre Mekteb-i Sultani binası, demir parmaklıklar ile çevrili büyük bir bahçenin ortasında yer alan üç katlı görkemli bir binadır. Binanın sağ, orta ve sol tarafında üç adet giriş kapısı bulunmaktadır.

¹¹² Yıldırım, a.g.e., s. 262-263.

Binanın birinci katında, yemekhane, mubassır odaları, ders Nazırı Cemil Bey'in odası ve kütüphane bulunmaktadır. İkinci katta, müdüriyet, muhasebeci, başkâtip ve vezne odalarıyla, derslikler, müze ve kütüphane yer almaktadır. Üçüncü katta ise okulun ikinci müdürünün dairesi bulunmaktadır.¹¹³

Binanın üçüncü katında çıkan yangın önce çatıyı sarmıştır. Çatının tek parça halinde olması sebebiyle yangını söndürmek mümkün olamamıştır. Kısa zamanda alt katlara da yayılan yangın sonucu, arka tarafta bulunan hademe koğuşları ve mutfak dışında bütün bina yanmıştır. Bu felaket sırasında, okul binasının deniz tarafında, binanın tam orta cephesinde bulunan saat de yangından payını almıştır. Gece saat iki sularında çıkan yangından sonra, binanın saati üçe çeyrek kalayı gösterirken yanarak durmuştur.¹¹⁴ Galatasaray Lisesi'nin cephesinde yer alan saat hakkında elimizdeki en eski bilgi, bu yangından sonra elde edilen bilgilerdir.

Fotoğraf 53: Galatasaray Lisesi Cephe Saati

Kaynak: www.gsl.k12.tr

Günümüzde Anadolu lisesi konumunda ve özel bir yönetmeliğe sahip resmi bir okul olan Galatasaray Lisesi, 1908'de yenilenmiş ve bugünkü üçkatlı kâgir yapı inşa edilmiştir. Okul binası "U" biçiminde bir plana sahiptir. Mermer sütunlarla taşınan bir çıkmanın altında yer alan giriş kapısının bulunduğu bölüm, saçak kornişinin üzerinde yükselen bir tepelikle tamamlanmaktadır. İçteki plastrların daha

¹¹³ Vahdettin Engin, **1868'den 1923'e Mekteb-i Sultani**, İstanbul, Galatasaraylılar Derneği, 2003, s. 162-163.

¹¹⁴ **A.e.**, s. 164.

yüksekte, dıştakilerin daha aşağıda kalarak topuzlarla sonlandığı tepeliğin daha önce basık kemerli, barok yanlamalara sahip bir mimari eleman olduğu ve 1907 yılındaki yangından sonra yarım daire biçimine dönüştürüldüğü bilinmektedir.¹¹⁵

Üçüncü katın bitiminde, zemin katta başlayıp son kata kadar uzanan plastrların arasındaki bu yuvarlak kemerin içinde, yuvarlak kadranlı bir saat bulunmaktadır. Elektronik mekanizması günümüzde öğretmenler odasında bulunan Meyer markalı saat, Arap rakamlarıyla numaralandırılmıştır ve çalışır vaziyettedir.¹¹⁶

3.3.1.19. Saint Benoit Lisesi Cephe Saati

Beyoğlu ilçesinde, Galata'da Kemeraltı Caddesi'nde yer alan Saint Benoit Lisesi, İstanbul'da eğitim vermeye başlayan en eski Fransız okuludur. 8 Kasım 1583 tarihinde İstanbul'a gelen Cizvit misyonerleri Galata'daki Saint Benoit kilise ve manastırına yerleştirilmişlerdi. II. Mehmet'ten yaklaşık iki yüz yıl önce, Cenovalılar tarafından yaptırılmış kilise ve manastır Kanunî Sultan Süleyman döneminde Fransızlara verilmişti. Bu sebeple buraya yerleştirilen Cizvit misyonerleri, 18 Kasım 1583 tarihinde burada Saint Benoit okulunu açtılar.¹¹⁷

Cizvit misyonerlerinin Galata'da bir Fransız okulu kurmak için Osmanlı İmparatorluğu'ndan imtiyaz almalarında saatlerin önemli bir yeri vardır. İstanbul'da açılan ilk Fransız okulu olan Saint Benoit Lisesi'nin de tarihinde saatler çok önemli bir yer teşkil etmektedir.

Avrupa'da icadından yaklaşık iki yüz yıl sonrasına kadar, İstanbul'da mekanik saatlere rastlanmamıştır. İlk defa II. Mehmet İstanbul'u aldıktan sonra, 1477 yılında Venedik ile imzalanan barış antlaşmasından sonra Venedik senyöründen, kendisine kristal işleyebilecek yetenekte birini, çalar saat yapabilecek birini ve bir ressamın

---

¹¹⁵ Cansever, **a.g.e.**, s. 120.

¹¹⁶ **A.y.**

¹¹⁷ İlknur Polat Haydaroğlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 113.

gönderilmesini istemiştir.¹¹⁸

İstanbul'a II. Mehmet döneminde gelen bu ilk saatten sonra Kanunî Sultan Süleyman dönemine kadar mekanik saatlere fazla rastlanmamıştır. Kanunî Sultan Süleyman saatlere çok meraklıydı. 1541 yılında Osmanlıların Macaristan'ın başkentini ele geçirmesinden sonra, Kral Ferdinand, sadece barış antlaşması imzalayarak içinde bulunduğu kötü durumdan sıyrılabileceğini fark etmişti. Bunun üzerine, 1541 yılının Eylül ayında İstanbul'a Kanunî'yi memnun etmek için gönderdiği elçileri, yanlarında altın ve mücevher bezeli bir kadeh ve bir saatle bir görevini birleştiren gümüş bir makineyi hediye olarak getirmişlerdi. Bu hediyeden sonra Kanunî, Avusturya İmparatoru Ferdinand ile barış antlaşması imzalamıştı.¹¹⁹

Fransızlar da böyle hediyelerin sultanın gözüne girmek için bir fırsat olduğunu anlamışlardı ve 1546- 1547 yıllarında Fransa kralı, Kanunî Sultan Süleyman'a da hediye olarak muhteşem bir saat göndermiştir. Aynı zamanda masa fiskiyesi görevi de yapan bu saatin, Fransa kralına 15.000 dukaya mal olduğu söyleniyordu.¹²⁰

Bundan sonra Osmanlı Sarayı'nın istekleri her geçen gün artıyordu. Osmanlılardan imtiyaz almak isteyen Fransızlar ise ellerinden geldiğince taleplere cevap vermeye çalışıyor, bazen ellerinde bir tek saat kalmayana kadar bunları İstanbul'a gönderiyorlardı.¹²¹

III. Murat döneminde de Saray'a hediye olarak saat göndermeye devam eden Fransızlar, 1579 yılında Sultan'a, Sadrazam Mehmet Paşa'ya ve onun oğluna birçok saat göndermişlerdi.¹²² 1583 yılında III. Murat'ın, şehzadesi III. Mehmet için yaptığı büyük sünnet düğününe de hediye olarak bir saat yollayan Fransızlar, nihayet Cizvit papazlarının Galata'da Saint Benoit kilisesinde, Kanunî döneminde Cenovalılardan

---

¹¹⁸ Otto Kurz, **Sultan İçin Bir Saat Yakınoğu'da Avrupa Saat ve Saatçileri**, Çev. Ali Özdamar, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005, s. 26-27.

¹¹⁹ **A.e.**, s. 27.

¹²⁰ **A.e.**, s. 28.

¹²¹ **A.e.**, s. 28-29.

¹²² **A.e.**, s. 30.

alınıp kendilerine verilen kilisenin adıyla bir okul açma iznini alabilmişlerdi.¹²³

Fotoğraf 54: Saint Benoit Lisesi Cephe Saati

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011

Bugün ayakta olan okul binası, çatı katıyla beraber dört katlıdır. Binanın iç avluya bakan cephesinde, giriş kapısının olduğu bölümde, çatı katında basık yuvarlak kemerli bir yapı bulunmaktadır. Buraya yuvarlak kadranlı bir saat yerleştirilmiştir. Roma rakamlarıyla numaralandırılmış saat çalışmaz durumdadır.

3.3.1.20. Saint Michel Lisesi Cephe Saati

Şişli ilçesinde, Feriköy’de, Abide-i Hürriyet Caddesi ile Arpa Suyu Sokağı’nın kesiştiği yerde bulunan okul, Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Fransızca eğitim veren özel bir yabancı okuldur. 1870’te kurulan bu okulun fermanı olmamakla birlikte 1913 tarihli Osmanlı-Fransız uzlaşmasına bağlı listede adının bulunmasıyla varlığı tanınmıştır. Tam adı Saint Michel Fransız Lisesi’dir.¹²⁴

¹²³ Özgen Acar, “Galata’da İsviçreli Saatçiler”, **Antik ve Dekor**, İstanbul, No:110., Ocak 2009, s. 142-147.

¹²⁴ Yasemin Suner, “Saint Michel Lisesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 415.

Fotoğraf 55: Saint Michel Lisesi Cephe Saati

Kaynak: <http://www.saintmichel.k12.tr/c/detay.asp?id=6515&ara=>

Bina, okul ve kilise bölümlerinden oluşan yapı “L” plan tipindedir. Bodrum ve teras katıyla birlikte beş katlı olan binanın giriş kapısı üzerindeki her katta bir balkon yer alır.¹²⁵ Teras katında yuvarlak bir kemerin içine yuvarlak kadranlı bir saat yerleştirilmiştir.

3.3.1.21. Sainte Pulcherie Lisesi Cephe Saati

M.S. Beşinci yüzyılda yaşamış olan Sainte Pulcherie, Pulcherie Arcadius ile Eudoxie'nin kızıdır. 414 yılında imparatoriçe olarak tahta geçen Pulcherie, yaptığı manastırlar, hastaneler ve yoksullara yardımlarıyla tanınmaktadır. Beyoğlu'nda, Kâtip Çelebi Mahallesi'nde bulunan okul binası, 1890 yılında Jesuit'ler tarafından inşa edilmiştir.¹²⁶

---

¹²⁵ A.e., s. 416.

¹²⁶ 28 Nisan 2011, (Çevrimiçi) <http://www.sp.k12.tr/spip.php?article144>.

Fotoğraf 56: Sainte Pulcherie Lisesi Cephe Saati

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Dört katlı binanın girişinin bulunduğu kısmın tamamı ana kütlede bir kademe dışarı taşkın şekilde inşa edilmiştir. Giriş kısmının dördüncü katının son bulunduğu noktada, altında 1890 yazan süslü bir kemer içinde yuvarlak kadranlı bir saat bulunmaktadır. Roma rakamlarıyla numaralandırılmış saat çalışmaz durumdadır.

3.3.1.22. Özel Zapyon Rum Lisesi Cephe Saati

Beyoğlu ilçesinde, Taksim'de bulunan okul, ilk olarak 1875 yılında Tepebaşı'nda bir binada eğitime başlamıştır. Bugün Hotel Continental'in bulunduğu Meşrutiyet Caddesi'nde açılan ilk okul, Konstantin Zappas'ın bütün masraflarını karşılaması sayesinde, II. Abdülhamid döneminde, 12 Aralık 1882 yılında temelini atıldığı bugünkü binaya taşınmıştır.¹²⁷

---

¹²⁷ Büyükkarcı, **a.g.e.**, s. 159-160.

Fotoğraf 57: Zapyon Rum Lisesi Cephe Saati

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

Çatı katıyla beraber altı katlı kademeli bir yapısı olan okulun bahçe tarafında çıkmalı yapının altıncı katında, iki pencere arasında yer alan kemerde, oldukça küçük yuvarlak kadranlı bir saat bulunmaktadır. Arap rakamlarıyla numaralandırılmış saat günümüzde çalışmaz durumdadır.

3.3.2. Kaybolan Kule ve Cephe Saatleri

İstanbul'da yapıлып kaybolmuş olan kule ve cephe saatlerini incelerken, saatin yer aldığı yapının tamamen ortadan kalkmış olması veya yapı bugün ayakta olsa da saatlerinin yerinde olmamasını göz önünde bulundurduk. Bu çerçevede İstanbul'da yerleştirilip de kaybolan beş adet kule ve cephe saati hakkında bilgiye ulaştık.

3.3.2.1. Eski Postane Binası Cephe Saati

Fatih ilçesinde, Eminönü'nde, Yeni Cami'nin güneyinde yer alan İş Bankası Müzesi Binası, İstanbul'da Postane olarak inşa edilen ilk binadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda posta teşkilatının kurulduğu 1840 yılından itibaren Yeni Cami avlusu posta hizmetlerinde merkez olarak kullanılmaktaydı. Bu alanda yer alan ve önceleri Evkaf Nezareti'ne ait olup cizyehane olarak kullanılan büyük ahşap bina, hayvanların sığmasına uygun bir avluya sahip olması, şehir ticaretine ve sahile yakın bir yerde bulunması sebebiyle "Postahane-i Âmire"ye dönüştürüldü. 1870 yılında

Posta ve Telgraf idareleri birleştirilerek bir nezaret idaresine verilince Postahane-i Âmire'ye "İstanbul Postanesi" adı verildi. Zamanla bu ahşap binaya nezaret kalemleriyle posta servisleri sığmadı ve daha geniş bir binaya ihtiyaç duyuldu. Ahşap yapı 1890 yılında yıktırılarak yerine, bugün İş Bankası Müzesi'nin bulunduğu kârgir bina yaptırıldı.¹²⁸

İnşaat başladıktan sonra ikinci katın duvarları bitmek üzereyken ortaya temellerin sağlam olmadığı şayiası çıkınca inşaat durduruldu. Birkaç kez yapılan muayenede binanın sağlamlığı anlaşılınca bir yılı aşkın bir süre tatile uğramış olan binanın inşaatına tekrar başlandı. İnşaatı biten binanın açılış töreni 22 Eylül 1892 tarihinde Posta ve Telgraf Nazırı Hasan Ali Efendi'nin katılımıyla yapıldı.

Açılışından sonra binanın kullanımı uzun süreli olmadı ve İstanbul Postahanesi, Sirkeci'de 1909 yılında yapımı biten Büyük Postahane'ye taşındı. Yeni Cami binası ise 1917 yılında kurulan Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'na devredilene dek "paket postahanesi" hizmeti verdi. 2005 yılında binanın Türkiye İş Bankası Müzesi olarak açılması için çalışmalar başladı. Günümüzde hala İş Bankası tarafından müze olarak kullanılmaktadır.

Binanın açılmasından üç ay sonra, 21 Aralık 1892 tarihli bir yazışmada, binanın meydana karşı gelen kapısı üzerine, postanenin vapurların ve şimendiferlerin bütün gelip geçtiği bir yer olması sebebiyle, alaturka ve alafrangayı gösteren bir saatin Telgraf Fabrikası'nda inşa edildiği bildirilmektedir.¹²⁹

Oldukça büyük olan binanın uzun bir cephesi bulunmaktadır. Üç adet giriş kapısı olan yapının iki köşede yer alanlar, yapıdan biraz daha öne çıkmış olarak planlanmıştır. Yapının orta giriş kapısının bulunduğu bölüm, kapı girişinde yer alan sütunlarıyla görkemli bir yapı oluşturmakta ve diğer bölümlerden daha önde durmaktadır. İki katlı olan binanın, orta kapısının ikinci katından sonra basık yuvarlak bir kemer bulunmaktadır.

¹²⁸ 1 Mayıs 2011, (Çevrimiçi) http://www.muze.isbank.com.tr/muze_binasi.asp.

¹²⁹ B.O.A., **Y.PRK.PT.**, 8/111, 1 C 1310, (21 Aralık 1892).

Fotoğraf 58: Eski Postane Binası (1892)

Kaynak: http://www.muze.isbank.com.tr/muze_binası.asp

Mimari planına göre, yerleştirilmesi istenen saatin, orta giriş kapısının üzerinde yer alan kemerin içine konulmuş olabileceği fikri uygun görülmektedir. Kemerin içinin günümüzde de boş olması bu fikrimizi destekler nitelikteydi.

Ancak Nurcan Yazıcı'nın, Servet-i Fünun dergisinde tespit ettiği bir makale saatlerin yerleştirildiği yer hakkında doğru bilgiyi vermektedir. 1893 yılına ait makalede, binada yer alan üç kapıdan köşelerde yer alanlara, biri alafanga, biri alaturka olmak üzere iki saat yerleştirildiği, ortadaki kapının üzerine de “postahane” kelimesinin yazıldığı bildirilmektedir.¹³⁰ Orta kapının üzerinde, saat yerleştirilmiş olabilecek bir alan tespit etsek de köşelerdeki kapıların üzerinde vapurların rahatlıkla göreceği şekilde saatlerin yerleştirilebileceği bir yer tespit edemedik.

Fotoğraf 59: İş Bankası Müzesi

Kaynak: Kaan Üçsu Arşivi, 2011.

¹³⁰ Yazıcı, a.g.m., s. 114.

3.3.2.2. Bakırköy Hastanesi Saat Kulesi

Toptaşı Bimarhanesi'nin yetersiz gelmesi nedeniyle hastaların iyi bakılmaması ve ölüm oranlarının artması üzerine, Başhekim Mazhar Osman'ın girişimiyle, Bakırköy'deki Reşadiye Kışmaları ve ona eklenen bin dönümlük arazi 1924 senesinde akıl ve sinir hastalıkları hastanesine ayrıldı. 1927 yılında Toptaşı Bimarhanesi'ndeki hastalar buraya taşınarak İstanbul Bakırköy Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi adıyla faaliyete geçti.¹³¹

Hastane yirmi pavyonla çalışmaya başlamış, 1934 senesinde yirmi birinci pavyon, 1935'te poliklinik, 1938'de de yeni bir pavyon, merkez bina ve lokanta açılmıştır. 1940'lı yıllarda çevre düzenlemesi ve bina yenilenmesinde bulunuldu, hastanenin kurulduğu “İç Bahçe” olarak adlandırılan alana dört bin metre uzunluğunda duvarlar çekildi. Reşadiye Kışlası binaları restorasyonu yapılarak, bazı pavyonlar iki katlı hale getirildi. Daha sonra Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi adını alan kurum 1980 yılında Bakırköy Akıl Hastanesi Vakfı kurulmuş, halktan toplanan yardımlarla ek tesisler yapılmıştır. Hastane günümüzde de hastalara hizmet vermeye devam etmektedir.¹³²

Kule, kare plan üzerinde dairesel olarak yükselir ve en üstte saatlerin bulunduğu noktada tekrar eski planına dönerdi. Reşadiye Kışlası'ndan kaldığı bilinen kule saati bilinmeyen bir sebeple yerinden kaldırılmıştır. Saati kaldırıldıktan sonra bakımsız halde kalan kule de 1999 depreminde tamamen yıkılmıştır.¹³³ Birinci derece deprem bölgesinde yer alan kulenin yüksekliğinin taban alanından çok fazla olması, onu daha narin hale getirmiştir.¹³⁴

---

¹³¹ Nuran Yıldırım, “Bakırköy Hastanesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2., İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1994, s. 7.

¹³² **A.y.**

¹³³ Cansever, **a.g.e.**, s. 104.

¹³⁴ Aseña Soyluk, Zeynep Yeşim Harmankaya, “Deprem Bölgelerine Göre Saat Kuleleri”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, Ed. Ahmet Gürbüz, Safranbolu, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, 2011, s. 243.

Fotoğraf 60: Bakırköy Hastanesi Kule Saati

Kaynak: Asena Soyluk, Zeynep Yeşim Harmankaya, “Deprem Bölgelerine Göre Saat Kuleleri”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, Ed. Ahmet Gürbüz, Safranbolu, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, 2011, s. 241.

Hastanenin bahçesinin bir köşesinde duran kulenin saatini Mustafa Şemi yapmıştır.¹³⁵ Kule yıkılmadan önce kaybolan saati, 1990'lı yıllarda saat ustaları Recep Gürgen ve Şule Gürbüz depoda bulmuşlardır. Ancak saati tekrar işler hale getirme çabaları sonuçsuz kalmıştır.¹³⁶ Hem kulesi, hem saati mevcut olan yapının tekrar işler hale getirilmesi mümkündür. Dileğimiz bunun bir an evvel gerçekleştirmesidir.

3.3.2.3. Galata Tıp Mektebi Saat Kulesi

Galata Tıp Mektebi, Tıphane-i Âmire ve Cerrahhane-i Mamûre'den mezun olanların ihtiyacı karşılamaması sonucunda, bu iki okulun birleştirilip Ekim 1838 tarihinde Galatasaray'daki Enderun Ağaları Mektebi'ne taşınması ile açılmıştır. Bu tarihlerde Viyana'dan iki hekimin getirilmesi ile batılı çağdaş bir kurum olarak düzenlenen kurum, *Mekteb-i Adliye-i Şahane der Âsitane-i Aliyye* ismiyle 1839 yılının Aralık ayında eğitim vermeye başlamıştır. Mektebe aynı zamanda bulunduğu yer sebebiyle Galatasaray Tıp Okulu da deniyordu.¹³⁷

¹³⁵ Gürbüz, **a.g.m.**, s. 146.

¹³⁶ Cansever, **a.g.e.**, s. 104.

¹³⁷ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 260.

Okulun binası büyük bir iç avlu çevresinde iki kattan oluşan paralelkenar bir yapıydı. Yaklaşık 27 kilometre kare alana yayılan yapının ön cephesinde İyon ve Kronit üslubunda yapılmış iki sıra sütuna dayalı büyük kubbesi olan görkemli bir giriş kapısı vardı. Girişte, ana cephenin ortasında, yuvarlak geniş bir kütüphane salonu ile bunun sağında ve solunda salonlar yer almaktaydı.¹³⁸

Bu yapıda ayrıca bir de saat kulesinin olduğunu Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden öğrenebiliyoruz. 1841 tarihli bir belgede okulun kütüphanesi ve saat kulesi için tavşankari dolapların inşa edileceği bilgisi yer almaktadır. Bunun dışında saat kulesinden bahseden başka bir kayıta rastlayamadık. Bu kayıt bize saat kulesinin yeri hakkında da bir bilgi sunmamaktadır.¹³⁹

Bu binanın 11 Ekim 1848 yılında yaşadığı yangın felaketinde nerdeyse tamamen yandığı bilinmektedir. Saat kulesi de bu yangında yanıp ortadan kalkmış olmalı.¹⁴⁰

3.3.2.4. Talimhane Saat Kulesi

Talimhane'de olup da günümüze ulaşmadan kaybolan saat kulesi hakkındaki bilgimiz Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulduğumuz bir belgeyle sınırlıdır.

12 Haziran 1905 tarihli bu belgede Talimhane'de bulunan saat kulesine yıldırım düştüğü ve sancak direğiyle, pencerelerine zarar verdiği, ancak saatine herhangi bir zarar vermediği belirtilmektedir.¹⁴¹

3.3.2.5. Galata Kulesi Saat Küresi

Galata Kulesi bilindiği gibi 1349 yılında Cenevizliler tarafından, Galata Surları'nın tepe noktasında inşa edilmiştir. Yüzyıllarca çeşitli amaçlarla kullanılan

---

¹³⁸ A.e., s. 262.

¹³⁹ B.O.A., C.SH., 7/334, 29 S 1257, (22 Nisan 1841).

¹⁴⁰ Yıldırım, a.g.e., s. 262.

¹⁴¹ B.O.A., Y.PRK.ASK., 230/40, 8 R 1323, (12 Haziran 1905).

kuleye, II. Mahmut döneminde gerçekleştirilen onarım esnasında bir saat yerleştirildiği bilinmektedir.¹⁴² Ancak bu saatin mekanizması ve kimin tarafından yapıldığı hakkında bir bilginiz bulunmamaktadır. Eğer Arkeoloji Müzesi'ne Galata Kulesi'nden gelen çan bu saate ait ise bu saat, İstanbul'un ilk kule saati olabilir.¹⁴³

Galata Kulesi'ne yerleştirilen saat küresi ise yirminci yüzyılda buraya konulmuştur. 25 Ekim 1913 tarihinde Paris'te yapılan “Uluslararası Saat Konferansı”na katılan Osmanlı hükümeti, burada alınan kararlara uygun olarak, Eyfel Kulesi'nden hergün iki defa telsiz telgraf ile verilecek olan sinyali iletmek için şehrin herkes tarafından görülebilecek bir yerine saat küresi yerleştirilmesini uygun görmüştür.¹⁴⁴

Daha sonra 15 Şubat 1914 tarihinde yapılan kabine toplantısında Avrupa'dan alınan bu saat küresinin bin lira masrafının olduğu ve bu masrafın 990 lirasının bahriye bütçesinden karşılanması için gereği ilgili makamlara bildirilmiştir.¹⁴⁵

Genel olarak bu tarihten kısa bir süre sonra kürenin Galata Kulesi'ne yerleştirildiği düşünülmektedir. Ancak, Cumhuriyet Arşivleri'nde bulduğumuz bir kayıt bu kürenin Avrupa'dan alındıktan yıllar sonra kuleye yerleştirildiğini göstermektedir. 1929 tarihli bu kayıt Bahriye Nezareti tarafından satın alınan bu kürenin ambalajından dahi çıkarılmadan bir köşede durduğunu, satılma imkânı bulunmadığı için Galata Kulesi'ne yerleştirmek için gerekli altı-yedi bin liranın ödenip, İstanbul Şehremaneti'ne ödünç olarak verilmesine karar verildiğini göstermektedir.¹⁴⁶

Küre, kulenin bayrak direğine yerleştirildikten sonra, her gün alafranga saat

---

¹⁴² Semavi Eyice, “Galata Kulesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 360.

¹⁴³ Doğan Gündüz, “Galata Kulesi'ndeki Saatleri Ayarlama Küresi”, **Toplumsal Tarih**, No: 126, İstanbul, Haziran 2004, s. 26.

¹⁴⁴ **A.e.**, s. 28.

¹⁴⁵ **A.e.**, s. 28-29.

¹⁴⁶ B.C.A., **Başvekâlet, Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, Kararlar Daire Başkanlığı (1928-)**, 30 18 12/ 2-18-28, 20 Mart 1929.

12.00 olduğunda aşağı doğru bir hareket yaparak İstanbul'da yaşayanlara saati bildirmiştir. Ancak satın alındıktan yaklaşık on beş yıl sonra kuleye yerleştirilen kürenin, sinyali Eyfel Kulesi'nden alıp almadığını tam olarak bilemiyoruz. Saray saatçilerinden Johann Meyer'in torunu olan Wolfgang Meyer, kuledeki küreyi indirmekle görevli çalışanın her sabah Karaköy'den kuleye doğru çıkarken, orada bulunan kendi saat dükkânlarındaki saatlere göre kendi saatini ayarladığını ve küreyi de bu ayara göre çalıştırdığını söylemektedir.¹⁴⁷ Bu kürenin kulede ne kadar zaman kaldığını ve nasıl ortadan kalktığını ise bilemiyoruz.

3.3.3. İstanbul'a Yapılması Planlanmış Kule ve Cephe Saatleri

Bu bölümde inceleyeceğimiz İstanbul'a yapılması planlanmış kule ve cephe saatleri, yapılması planlanıp çeşitli sebeplerle yapılamamış veya yapıp yapılamadığı konusunda elimizde bilgi bulunmayan saatlerdir. Ulaşabildiğimiz bilgilere göre bu saatler dört adettir.

3.3.3.1. Surp Kevork Kilisesi Kule Saati

Fatih ilçesinde, Samatya'da bulunan Surp Kevork Kilisesi, ilçenin üçüncü büyük kilisesidir. Yanındaki manastırla birlikte Theotokos, Ayia Maria, Panayia Peribleptos ve Türkçe Sulu Manastı isimleriyle anılan kilise, İstanbul'un fethinden sonra Samatya'ya yerleşen Ermenilere, II. Mehmet tarafından Rumlardan alınarak hediye edilmiştir.¹⁴⁸

Böylece Galata'daki Surp Sarkis Kilisesi'nden sonra, İstanbul'un en eski ikinci Ermeni kilisesi olmuştur. Rumlardan alınarak Ermenilere verilen kilise, bu iki millet arasında sürekli çekişmelere sebep olmuştur. Sürekli şiddet olaylarına tanık olan ve el değiştiren kilise bu sebeple, Kanlı Kilise olarak da bilinmiştir.¹⁴⁹

---

¹⁴⁷ Wolfgang Meyer, **İstanbul'daki Güneş Saatleri**, İstanbul, Sandoz Yayınları, 1985, s. 7-8.

¹⁴⁸ Pars Tuğlacı, **İstanbul Ermeni Kiliseleri**, İstanbul, Pars Yayın Ltd. Şti., 1991, s. 153-154.

¹⁴⁹ **A.e.**, s. 156-157.

1031 yılında İmparator III. Romanos Arkiros tarafından yaptırılan kilise Ermenilere verilmeden önce Bizans döneminin en görkemli ve gösterişli kiliselerinden biriydi. İstanbul'un Latin işgali esnasında tahrip edilen mozaiklerle süslü kilise, Mihail XVII. Paleologos tarafından eski haliyle onarıldı.¹⁵⁰ Defalarca yangın ve benzeri felaketlerle hasar gören kilise 1866 yılında geçirdiği yangında tamamen ortadan kalkmıştır. Bundan sonra 1886 yılında başlayıp, 1887 yılında biten büyük bir tamirat geçirek tekrar inşa edilmiştir.¹⁵¹

Kilisenin tekrar inşa edildiği bu süreçte, Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarına göre kilise yöneticileri, yapının üstüne büyük bir saat konulması için bir kule yapılmasına izin verilmesini talep etmiş ve talepleri Şehremanetince buraya çan asabilecekleri sebebiyle 13 Aralık 1886 tarihli bir tebliğ ile ret edilmiştir.¹⁵² 1 Nisan 1887 tarihli bir başka belgeden anlaşıldığı üzere, daha sonra kilisenin reddedilen kule yapma talebi onaylanmıştır. Ancak gerçekten de kilise yöneticileri Şehremanetinin endişe ettiği gibi bu kuleye çan takmışlardır ve çanın kaldırılması için bu tebliğ verilmiştir.¹⁵³

3.3.3.2. Kumkapı Kule Saati

Kumkapı'ya yapılması planlanmış olan kule saati hakkında sahip olduğumuz tek belge Başbakanlık Osmanlı Arşivleri kayıtlarında bulunmaktadır. 13 Ağustos 1900 tarihli bu belgede II. Abdülhamid'in yirmi beşinci cülûsu sebebiyle uygun bir noktaya bir saat kulesi yapılması istenmektedir.¹⁵⁴

Kumkapı'daki tüccarların yapmak istedikleri bu kulenin 12,5 metre uzunluğunda olacağı ve üzerine de bir saat konulacağı belirtilmektedir. Ayrıca kuleye Osmanlı armasının yerleştirileceğinden bahsedilmektedir. Kulenin masraflarını da tüccarlardan isteyenlerin ortaklaşa karşılayacağı, bunun için para toplamaya izin

---

¹⁵⁰ A.e., s. 155.

¹⁵¹ A.e., s. 160.

¹⁵² B.O.A., **DH.MKT.**, 1384/112, 17 Ra 1304, (13 Aralık 1886).

¹⁵³ B.O.A., **DH.MKT.**, 1703/112, 7 B 1307, (27 Şubat 1890).

¹⁵⁴ B.O.A., **Y.PRK.ŞH.**, 11/36, 17 R 1318, (13 Ağustos 1900).

verilmesi istenmektedir. Buraya yapılması planlanmış olan saat kulesinin yapılıp yapılmadığı hakkında başka bir bilgimiz bulunmamaktadır.

3.3.3.3. Sultanahmet Kule Saati

Daha önce İstanbul Üniversitesi giriş kapısı kulelerindeki saatlerden bahsederken, 1884 yılında İstanbul'da biri Sultanahmet'te olmak üzere iki adet saat kulesi inşa edilmesinin düşünüldüğünü söylemiştik. Avrupa'dan satın alınacak iki adet saatin de bu kulelere yerleştirilmesi düşüncesinin olduğundan bahsetmiştik. Ancak yeni kulelerin yapılmasının masraflı bir iş olduğunu, bu yüzden alınan bu iki saatten birisinin Daire-i Askeriye'nin kapısına, diğerinin de Tophane Saat Kulesi'ne monte edilmesine karar verilmişti.

Ancak 1885 yılına gelindiğinde Beşiktaş'ta ve Sultanahmet'te meydana bulunan muvakkithanenin önüne birer saat kulesi inşa edilmesi ve üzerlerine biri alaturka biri alafranga saati gösteren ikişer adet saatin yerleştirilmesi bildirilmiştir. 1887 yılında Gotik usulde yapılması planlanan bu saat kulelerinin masraflarını karşılamak için altlarına bir de satış yerlerinin açılması planlanmıştır. Ancak bu kulelerden Sultanahmet'e yapılması planlanmış olanın yapılamadığı fotoğraflardan anlaşılmaktadır.¹⁵⁵

Beşiktaş'ta yapılması planlanan saat kulesinin yapımına üç yıl sonra başlanmıştır. Bu saat bugün İstanbul'un en büyük saat kulesi olan Dolmabahçe Saat Kulesi'dir.

3.3.3.4. Kuruçeşme Kule Saati

Kuruçeşme'de yapılması planlanan kule saati, bugün Galatasaray Adası olarak bilinen, Kuruçeşme'nin önünde yer alan küçük ada için planlanmıştır.

---

¹⁵⁵ Yazıcı, **a.g.m.**, s. 100-101.

Osmanlı'nın son dönemlerinde İstanbul'da önemli mimari çalışmalar yapmış olan Sarkis Balyan, Kuruçeşme sahilinin yaklaşık 300 metre açığındaki adanın sahibiydi ve burada iki katlı bir köşkü bulunmaktaydı.¹⁵⁶

Sarkis Balyan'ın Kasım 1899 tarihinde vefatından sonra, buradaki evinin karakol yapılması ve üstüne de saat kulesi inşa edilmesi düşünülmüştür. 23 Mayıs 1900 tarihli bir belgede, “*Müteveffâ Serkiz Bey'in Kuruçeşme önündeki hanesinin fevkine bir saat kulesiyle altına bir de karakolhane inşâsı*”nın kararlaştırıldığı görülmektedir. Bu işlerin “*bin beş yüz lira ile inşâ ve ikmâl edilebileceği Bahriye Nezareti'nden arz ve işâr edilmiş olduğundan hem şehrin tezyînine hizmet olunmak hem de oraların inzibatı temîn kılınmak ve bir de barometre konulmak üzere mezkûr kule ile karakolhanenin hemen inşâsı zımında*” bir karar verilmiş ve gerekli işlerin hemen başlatılması istenmiştir.¹⁵⁷

Adaya bir karakolhane ve saat kulesi yapılma süreci daha sonra aksamalara uğramıştır. Verilen karardan sonra, adadaki haneyle ilgili bazı müdahalelerin işin gecikmesine sebep olduğu görülmektedir. Padişah tarafından Sarkis Balyan'a ihsan edilmiş olan adanın kendisine 1880 yılında, etrafına bir rıhtım ve üzerine bir fabrika yapılmak üzere senelik on beş bin kuruş kira karşılığında verilmiş olduğu tahkik edilmiştir. Ölümünden sonra burası boş kalmış olsa da inşaat ile ilgili bazı problemler ortaya çıkmış ve planlanan saat kulesinin ve karakolhanenin yapılamamıştır.¹⁵⁸

İnşaatın yapılamadığı adadaki köşkün, daha sonra Şirket-i Hayriye tarafından kömür deposu olarak kullanıldığı ve bu idare tarafından da köşkün yıkıldığı bilinmektedir.¹⁵⁹

---

¹⁵⁶ A.e., s. 111.

¹⁵⁷ B.O.A., İ.BH., 3/1318 S-1, 7 S 1318, (5 Haziran 1900).

¹⁵⁸ Yazıcı, a.g.m., s. 111.

¹⁵⁹ Pars Tuğlacı, **Osmanlı Mimarlığı'nda Balyan Ailesi'nin Rolü**, İstanbul, Yeni Çığır Kitabevi,1993, 528-529.

SONUÇ

Osmanlı İstanbulu'nda zamanı belirlemek için kullanılan araçlar, mekânlar ve ilgili uzmanları incelediğimiz bu çalışmada Osmanlı dönemi astronomi tarihi hakkında yapılan çalışmaları, Başbakanlık Arşivleri'ni ve İstanbul mimarisi hakkında yapılan çalışmaları inceleyerek, çalışmada adı geçen yapıları yerlerinde ziyaret ederek son durumları hakkında tespitlerde bulunduk

Ulaşılabilen kaynaklara göre Osmanlı'da astronomi konusundaki ilk çalışmalar on beşinci yüzyılda yapılmıştır. Dönemin önemli şairlerinden olan Ahmed-i Daî, Nasireddin Tusî'nin bir eserini Türkçeye çevirerek bir ilki gerçekleştirmiş ve Türkçe astronominin temellerini atmıştır. Daha sonraları ise Bursa'da doğup ilk çalışmalarını burada yapan Kadızade-i Rumî, Semerkant'a giderek burada dönemin en önemli rasathanesi olan, Uluğ Bey'in yaptırdığı rasathanede önemli çalışmalar yapmıştır. Her ne kadar bu dönemde Osmanlı sınırları içinde bir rasathane bulunmasa da, rasathanenin bulunduğu yerlerde astronomi öğrenmiş kişiler Osmanlı'da saygıyla karşılanmış, onlara çalışma yapma imkânları sağlanmıştır.

Osmanlılar İstanbul'u aldıktan sonra ise astronomi konusunda yapılan çalışmalar artmıştır. Semerkant'ta yetişen Ali Kuşçu İstanbul'a yerleştikten sonra Fatih Sultan Mehmet'in himayesinde değerli çalışmalar yapmıştır. On beşinci yüzyılın sonuna doğru da Osmanlı Devleti, daha önce hiçbir devlette bulunmayan müneccimbaşılık kurumunu kurarak, bu bilime ne kadar önem verdiğini gösterebilmiştir. On altıncı yüzyılın ilk yıllarında astronomi konusunda değerli eserler üretilmeye devam edilmiştir. Ali Kuşçu'nun takipçisi Mirim Çelebi onun çalışmalarını daha ileri seviyeye taşımıştır. Ali Kuşçu'nun tamamladığı Uluğ Bey Zici'ne ve bir başka eseri Fethiyye'ye önemli şerhler yazmıştır.

Kanunî Sultan Süleyman döneminde, muvakkit ve sonrasında müneccim başı olan Mustafa bin Ali çoğu Türkçe olmak üzere yirmi dört adet astronomi eseri

hazırlamıştır.

Bu çalışmalardan sonra kısa bir süre durgun hale gelmiş çalışmalar, on altıncı yüzyılın ikinci yarısında ise Takiyüddin'in İstanbul'a yerleşmesi sonrasında oldukça üst seviyeye taşınmıştır. Yüzyılın son çeyreğinde Takiyüddin'in kurduğu rasathanenin ömrü kısa olmuş, ancak önemli çalışmalar yapılmıştır. Takiyüddin burada yaptığı çalışmalar sayesinde o dönem yapılamayan dakiklikte bir gözlem saati yapmıştır. Bunun dışında Doğu'da mekanik saatler hakkında yazılmış olan ilk eseri hazırlamış, eserinde o dönemde kullanılan her çeşit mekanik saatin yapılma ve çalışma prensiplerini anlatmıştır.

İstanbul rasathanesi yıkıldıktan sonra, astronomi çalışmaları kesintiye uğramıştır. Ancak bu süreçte de müneccimbaşılar, yaptıkları az sayıda çalışmalarla bu açığı kapatmaya çalışmışlardır. Bu dönemde Mehmed bin Ali er-Rumî'nin, Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin, Müneccimek Mehmed bin Ahmed'in, Müneccimbaşı Mehmed Sâdık Efendi'nin ve Müneccimbaşı Hüseyin Hüsnü'nün çalışmaları kayda değerdir.

Astronomi çalışmalarını birkaç yüzyıl medreseli müneccimbaşılar sürdürdükten sonra, on dokuzuncu yüzyılda, İstanbul'da batılı eğitim tarzına uygun şekilde, müneccim yetiştirebilmek için Mekteb-i Fenn-i Nücum adıyla bir mektep açılmış ve ömrü kısa sürse de burada önemli çalışmalar yapılmıştır. Burada yetişen öğrencilerden müneccim-i sanilik görevine kadar yükselenler olmuştur.

İstanbul'da sarayda ve medreselerde yürütülen çalışmalardan başka, yüzyıllar boyunca İstanbullulara zamanı bildiren mekânlar olan muvakkithanelerde de astronomi çalışmaları yapılmıştır. Camilerin yanı başında kurulan ve namaz vakitleri ile kible tayinini yaparak müezzinlere bildiren muvakkithaneler, küçük birer rasathane işlevi görmüşlerdir.

Müneccimbaşılığa bağlı muvakkithanelerde görevli muvakkitler, yaptıkları hesaplarla İstanbulluların gündelik hayatlarını düzenlemişlerdir. Medreselerde

yetişmiş ve temel astronomi konularına oldukça hâkim olan muvakkitler, bu mekânlarda halktan istekli olanlara dersler de vermişlerdir.

Zamanı tayin etmek amacıyla kurulan muvakkithanelerden İstanbul'da 69 adet inşa edilmiştir. Bunların bir kısmı kaybolmuş bir kısmı ise günümüze ulaşmıştır. Bu muvakkithanelerin 38 tanesi günümüze ulaşmazken, 31 tanesi halen ayaktadır.

İstanbul'un en önemli ve doğruluğuna en çok güvenilen muvakkithanelerden, Beyazıt Cami, Sultan Selim Cami ve Fatih Cami muvakkithaneleri bugün maalesef yerlerinde değildir. Burada görev alan muvakkitler de İstanbul'un en tanınan muvakkitleri olmuş, üstelik bazıları müneccimbaşılığa kadar yükselmişlerdir. İstanbul'un günümüze ulaşmayan muvakkithanelerinden birinde görev yapan bir muvakkit bir istisna oluşturması açısından önemlidir. Bugün kaybolmuş olan Altunizade Cami Muvakkithanesi'nin muvakkiti Artin Ağa isimli bir gayrimüslimdir ve bu ulaşılabilen belgelere göre bu durumdaki tek isimdir.

Günümüze ulaşan 31 adet muvakkithanenin birçoğu dış yapıları itibariyle iyi durumdadır. Ancak bu yapıların kimilerinin büfelere kiraya verilmesi, kimilerinin cmi görevlileri tarafından kullanılması, kimlerinin de terkedilmiş olmaları i mekânlarının genel özelliklerini kaybetmesine sebep olmuştur. Bu muvakkithanelerin çoğunluğunun daha önce ne olarak kullanıldığı, şu an kullananlar tarafından dahi bilinmemektedir. Genel özelliklerini kaybetmeyen kimi muvakkithanelerin tekrar işler hale getirilerek, İstanbul'un önemli bir kültürel mirasını kurtarmak mümkündür.

Muvakkithanelerin yanında İstanbulluların hayatına on dokuzuncu yüzyılda giren, zamanı belirleyen yeni mekânlar kule ve cephe saatleri olmuşlardır. Avrupa'da on dördüncü yüzyılda yaygınlaşmaya başlayan kule ve cephe saatlerinin İstanbul'a bu tarihlerde ulaşması, Osmanlıların, modernleşme çabaları ve Avrupa ile ilerleyen ilişkileri vasıtasıyla olmuştur.

İstanbul'da bu çerçevede günümüze ulaşan 22 adet yapının kulelerine ve cephelerine saatler yerleştirilmiştir. Bu yapılardan 6 tanesi saati göstermesi için inşa

edilmiş müstakil saat kuleleridir. Bu kulelerden günümüzde sadece 2 tanesinin saatleri çalışır durumdadır. Bunlardan Dolmabahçe Saat Kulesi'nin saatleri, kulenin İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti projeleri kapsamında restore edilmesi sırasında tekrar tamir edilmiştir. Kulenin dört yüzünde bulunan saatlerden üçü alafranga saati, bir tanesi ise alaturka saati göstermektedir. Büyükkada Saat Kulesi'nin saatleri de çalışır durumdadır ve hepsi alafranga saati göstermektedir. Saatleri çalışmayan diğer dört kulenin ise durumları gün geçtikçe kötüye gitmektedir.

İstanbul'da cephelerine ve kulelerine saat yerleştirilen yapılar 16 adettir. Bu yapılardan sadece İstanbul Üniversitesi kule saatleri, Boğaziçi Üniversitesi Albert Long Hall binası kule saatleri ve Galatasaray Lisesi cephe saati çalışmaktadır. Diğer on üçü yapının saatleri yerlerinde durmaktadır. Ancak çoğu uzun süredir çalışmaz durumdadır ve kimi parçaları kaybolmuştur.

İstanbul'da saat yerleştirilip günümüze ulaşmayan yapı sayısı ise 5'tir. Bunlardan Bakırköy Hastanesi Saat Kulesi en yakın zamanda ortadan kalkmış olanıdır. 1999 yılında gerçekleşen depremde yıkılan saat kulesi hastanenin bahçesinin bir köşesinde bulunmaktadır. Diğer yapıların saatleri hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Onlar hakkındaki sınırlı bilgiler Osmanlı Arşivi belgeleri ve kimi gazete haberleridir.

Bunlar dışında İstanbul'da yapılması planlanmış kule ve cephe saatleri sayısı da 4'tür. Bunlardan Sultanahmet'e yapılmak istenen saat kulesinin ve Kuruçeşme Adası'na yapılması planlanan kulelerin inşası gerçekleşmemiştir. Surp Kevork Kilisesi'ne saat konulması için eklendiği söylenen kulelere ise çan takılması, kulelerin boş kalmasına sebep olmuştur. Kumkapı'da II. Abdülhamid'in yirmi beşinci cülus yılında yapılması planlanmış olan saat kulesinin ise yapılıp yapılmadığı kesin değildir.

İstanbul'da kulelerine ve cephelerine saat yerleştirilen yapı sayısı bu durumda 27 adettir. Kule ve cephe saati yapmaya bu kadar geç başlayan bir şehir için iyi bir rakam gibi görünse de İstanbul'daki kule ve cephe saatleri işlevsel değillerdir. Bu

saatlerin yerleştirildiği yapıların konumları göz önünde bulundurulduğunda, bunların birçoğunun gündelik hayatı etkileyecek noktalarda bulunmadığı görölmektedir. Muvakkithanelerin ise İstanbulluların gelip geçtikleri yerlerde, herkesin görüp yararlanabileceği noktalara inşa edildiği görölmektedir. Bu durum İstanbullulara alafranga saatin benimsetilmesine de olumsuz yansımıştır. İlk kule saatin yerleştirildiği tarihten yaklaşık 100 yıl sonra bir yasayla alafranga saatin geçerli saat haline gelmesi bu durumu açıklayan bir olgudur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- B.C.A., **Başvekâlet, Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, Kararlar Daire Başkanlığı (1928-),** 30 18 12/ 2-18-28, 20 Mart 1929.
- B.C.A., **Başvekâlet, Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, Kararlar Daire Başkanlığı (1928-),** 30 1 00/ 116-734-39, 1957.
- B.O.A., **A}DVN.,** 40/100, 3 Z 1264, (1 Kasım 1848).
- B.O.A., **A}MKT.,** 224/88, 27 L 1265, (16 Eylül 1849).
- B.O.A., **A.}MKT.NZD.,** 11/19, 13 N 1266, (23 Temmuz 1850).
- B.O.A., **A}MKT.NZD.,** 31/22, 29 Ca 1267, (2 Nisan 1851).
- B.O.A., **A}MKT.NZD.,** 36/98, 16 Ş 1267, (17 Haziran 1851).
- B.O.A., **A}MKT.NZD.,** 39/89, 7 L 1267, (5 Ağustos 1851).
- B.O.A., **A}MKT.NZD.,** 291/70, 29 S 1276, (27 Eylül 1859).
- B.O.A., **A}MKT.NZD.,** 324/10, 24 S 1277, (11 Eylül 1860).
- B.O.A., **BEO.,** 526/39404, 2 C 1312, (30 Kasım 1894).
- B.O.A., **BEO.,** 606/45377, 28 L 1312, (24 Nisan 1895).
- B.O.A., **BEO.,** 635/47568, 9 Z 1312, (3 Haziran 1895).
- B.O.A., **BEO.,** 1269/95125, 10L 1316, (21 Şubat 1899).

- B.O.A., **BEO.**, 3570/267709, 20 Ca 1327, (22 Mayıs 1909).
- B.O.A., **C.BLD.**, 41/2045, 17 Ca 1241, (28 Aralık 1825).
- B.O.A., **C.BLD.**, 67/3306, 18 L 1284, (12 Şubat 1868).
- B.O.A., **C.SH.**, 7/334, 29 S 1257, (22 Nisan 1841).
- B.O.A., **DH.MKT.**, 1/81, 25 Ş 1310, (14 Mart 1893).
- B.O.A., **DH.MKT.**, 1326/70, 19 Ş 1296, (18 Ağustos 1879).
- B.O.A., **DH.MKT.**, 1384/112, 17 Ra 1304, (13 Aralık 1886).
- B.O.A., **DH.MKT.**, 1703/112, 7 B 1307, (27 Şubat 1890).
- B.O.A., **DH.MKT.**, 2056/80, 11 Ş 1310, (28 Şubat 1893).
- B.O.A., **İ.BH.**, 3/1318 S-1, 7 S 1318, (5 Haziran 1900).
- B.O.A., **İ.DH.**, 91/4537, 11 Ş 1260.
- B.O.A., **İ.DH.**, 143/7377, 18 R 1263, (4 Nisan 1847).
- B.O.A., **İ.DH.**, 340/22378, 27 C 1272, (14 Şubat 1856).
- B.O.A., **İ.DH.**, 340/22378, 27 C 1272, (5 Mart 1856).
- B.O.A., **İ.DH.**, 412/27301, 29 M 1275, (8 Eylül 1858).
- B.O.A., **İ.DH.**, 444/29346, 11 Ra 1276, (9 Ekim 1859).
- B.O.A., **İ.DH.**, 452/29950, 10 Ş 1276, (4 Mart 1860).
- B.O.A., **İE.HAT.**, 6/599, 12 C 1242, (11 Ocak 1827).
- B.O.A., **İ.EV.**, 3/1310 Za-23, 24 Za 1310, (9 Haziran 1893).
- B.O.A., **İ.EV.**, 8/1312 Ca-07, 23 Ca 1312, (21 Kasım 1894).

- B.O.A., **İ.EV.**, 26/1318 B-08, 9 B 1318, (2 Kasım 1900).
- B.O.A., **İ.EV.**, 41/1324 B 35, 28 B 1324, (17 Eylül 1906).
- B.O.A., **İ.HUS.**, 36/1312 L-071, 26 L 1312, (22 Nisan 1895).
- B.O.A., **İ.MVL.**, 314/13152, 6 Z 1270, (30 Ağustos 1854).
- B.O.A., **İ.MVL.**, 350/15236, 1 B 1272, (8 Mart 1856).
- B.O.A., **MF.MKT.**, 37/67, 13 C 1298, (12 Mayıs 1881).
- B.O.A., **MVL.**, 339/29, 24 Ra 1270, (25 Aralık 1853).
- B.O.A., **MVL.**, 350/41, 12 Ş 1272, (18 Nisan 1856).
- B.O.A., **MVL.**, 351/35, 23 S 1273, (24 Ekim 1856).
- B.O.A., **ŞD.**, 127/10, 16 Ca 1312, (14 Kasım 1894).
- B.O.A., **ŞD.**, 153/2, 24 C 1322, (5 Eylül 1904).
- B.O.A., **Y.PRK.PT.**, 8/111, 1 C 1310, (21 Aralık 1892).
- B.O.A., **Y.PRK.ASK.**, 27/54, 10 S 1310, (2 Eylül 1892).
- B.O.A., **Y.PRK.ASK.**, 230/40, 8 R 1323, (12 Haziran 1905).
- B.O.A., **Y.PRK.ŞH.**, 11/36, 17 R 1318, (13 Ağustos 1900).

Basılı Kaynaklar

- Acar, Özgen : “Galata'da İsviçreli Saatçiler”, **Antik ve Dekor**, İstanbul, No:110, Ocak 2009, ss. 142-147.
- Acar, Şinasi : “2009 Dünya Astronomi Yılı’nda Son Başmuvakkit: Ahmed Ziya Akbulut”, **Yapı Dergisi**, No: 332, İstanbul, Temmuz 2009, ss. 98-103.
- Acun, Hakkı : “İstanbul'un Saat Kuleleri”, **İstanbul**, No: 51., İstanbul, 2004, ss. 102-106.
- “Saat Kuleleri”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 35, İstanbul, 2008, ss. 325-326.
- “Saat Kuleleri ve Önemi”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, Ed. Ahmet Gürbüz, Safranbolu, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, 2011, ss. 5-15.
- Adivar, A.Adnan : **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1970.
- Ağırakça, Ahmet : “Müneccimbaşı Ahmed Dede”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.32, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, ss. 4-6.

- Ahunbay, Zeynep : “Sultan Ahmet Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 55-61.
- Akbulut, Ahmet Ziya : **Güneş Saatleri Yapım Kılavuzu**, Haz., Atilla Bir, Mustafa Kaçar, Şinasi Acar, İstanbul, Bıryıl Kültür Sanat Ltd., 2010.
- Rubu Tahtası Kullanım Kılavuzu**, Haz. Şinasi Acar, Atilla Bir, Mustafa Kaçar, İstanbul, Bıryıl Kültür Sanat Ltd., 2010.
- Akgür, A. Necati : “Türk İslam Bilim Tarihi Saatler,” **Türk Dünyası Araştırmaları**, No:89, İstanbul, Nisan 1994, ss. 158-206.
- Akın, Günkut : “Mahmud II Türbesi ve Sebili”,**Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 263-265.
- Akın, Tülay : “Mustafa III Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 554-555.
- Arıt, Selda : “Saatin Öyküsü”, **Bilim ve Teknik**, No: 353, Ankara, Nisan 1997, ss. 48-56.
- Arlı, Hakan : “Suadiye Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 50-51.

Aydüz, Salim :

“İstanbul'da Zamanın Nabzını Tutan Mekânlar Muvakkithaneler”, **İstanbul**, İstanbul, No:51, Ekim 2004, ss. 92-97.

“Mekteb-i Fenn-i Nücum”, **Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim: Milletlerarası Kongresi Tebliğleri**, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 1999, ss. 335-346.

“Muvakkithane”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 31, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, ss. 413-415.

“Müneccimbaşı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.32, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, ss. 2-4.

“Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, Haz. Feza Günergun, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 3911, 1995, ss. 159-207.

Aydüz, Salim ve Kumbasar, Zeliha : “Üsküdar Semtinde Bulunan Muvakkithaneler ve Güneş Saatleri”, **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V**, Ed. Coşkun Yılmaz, C. 1., İstanbul, 2008, ss. 55-76.

Batur, Afife :

“Dolmabahçe Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 88-89.

“Teşvikiye Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 257-258.

“Yıldız Sarayı Saat Kulesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 527.

Batur, Selçuk :

“Beylerbeyi Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 203-205.

“Selimiye Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 512-515.

Bilecik, Gülberk :

“Gözden Kaçan Bir Kültür Mirasımız: Yeni Cami Muvakkithanesi”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, sayı:10, Erzurum, 2006, ss. 43-54.

Binark, Mutlu, Çulha, Gani ve Kocabıyık, İshak :

Zaman ve Uzam İçinde Haydarpaşa Garı, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 2007.

Bir, Atilla ve Kaçar, Mustafa :

“Saat”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 35, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, ss. 322-325.

- Birlik, Süheyla : “Her Saat Bir Hikâye, Her Hikâye Bir Hayattır: Hikâyeleri İle Saat Kuleleri”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, Ed. Ahmet Gürbüz, Safranbolu, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, 2011, ss. 285-300.
- Bozis, Sula : “Fener Rum Erkek Lisesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 283.
- Bölükbaşı Ertürk, A. Esra : “Osmanlı Dönemi İstanbul Kamu Yapılarının Dış Cephelerinde Saat Kullanımı”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, Ed. Ahmet Gürbüz, Safranbolu, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, 2011, ss. 51-71.
- Büyükkarcı, Süleyman : **Türkiye'de Rum Okulları**, Konya, Yelken Basım Yayım Dağıtım, 2003.
- Cansever, Meltem : **Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Saat Kulesi**, İstanbul, NTV Yayınları, 2009.
- Cipolla, Carlo M. : **Zaman Makinesi**, Çev. Tülin Altınova, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2002.
- Çalışır, Deniz : “Osman Ağa Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 159.
- Çam, Nusret : **Osmanlı Güneş Saatleri**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

- Dayioğlu, Server : “Muvakkithaneler”, **Zamanın Görünen Yüzü: Saatler**, Ed. Selahattin Özpalabıyıklar, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009, ss. 123-132.
- Osmanlı'da Zamanı Belirleme Mekânları İstanbul Muvakkithaneleri**, İstanbul, Kültür A.Ş., 2010.
- Demirsar, Belgin : “Emirgan Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 169-170.
- Deniz, Şefaettin : “İzzet Mehmet Paşa Vakfı'na Ait Bir Eser: Safranbolu Saat Kulesi”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, Ed. Ahmet Gürbüz, Safranbolu, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, 2011, ss. 31-39.
- Dizdarzade, Handan : **İstanbul Mevlevihaneleri**, İstanbul, Kültür A.Ş., 2010.
- Dizer, Muammer : “İslam'da ve Osmanlılarda Saat,” **Bilim Tarihi**, No:3., İstanbul, Ocak 1992, ss. 4-19.
- Rubu Tahtası**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1987.
- Takiyüddin**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları 1000 Temel Eser Dizisi No: 148, 1990.

- Ebcioğlu, Hikmet Münir : “M.Şem'i Dev Yerli Saatler Yapmıştı”, **Hayat**, No:42, İstanbul, 14 Ekim 1976, ss. 26-27.
- Ediz, Hasan Ali : **Saatin Hikâyesi**, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları, 1959.
- Eğin, Ergün : “Güzelce Kasım Paşa Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 461-462.
- Engin, Vahdettin : **1868'den 1923'e Mekteb-i Sultani**, İstanbul, Galatasaraylılar Derneği, 2003.
- Erdoğan, Kutluay : “Saint Benoit Fransız Lisesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 412-413.
- Ergin, Osman Nuri : **Türkiye Maarif Tarihi**, C.1-2., İstanbul, Eser Kültür Yayınları, 1977.
- Eyice, Semavi : “Ayasofya Muvakkithanesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, ss. 461.
- “Ayasofya'daki Otomat Saat”, **İstanbul**, No:51, İstanbul, Ekim 2004, ss. 84-86.
- “Galata Kulesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 359-362.

Tarih Boyunca İstanbul, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2006.

Eyice, Semavi, Tanman, M. Baha : “Koca Mustafa Paşa Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 30-34

Fazlıoğlu, İhsan : “Mustafa b. Ali el-Muvakkit”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.31, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, ss. 287-288.

Galitekin, Ahmed Nezh : **Beykoz Kitabeleri**, C.1, İstanbul, Beykoz Belediyesi, 2008.

Genç, Adnan ve Çolak, Orhan M.: **Sultan 2. Abdülhamid Arşivi İstanbul Fotoğrafları**, İstanbul, Kültür A.Ş., 2009.

Genim, Sinan : “Bezmi Âlem Valide Sultan Camii”, **Beyoğlu**, No:11, İstanbul, Mart 2010, ss. 22-33.

Gökçen, Turgay : “Haydarpaşa Lisesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 32

Göncüoğlu, Süleyman Faruk : **Tarihte Hasköy**, İstanbul, Sinpaş Yapı Endüstrileri ve Tic. A.Ş., 2005.

Gündüz, Doğan : “Osmanlı'nın Mekanik Saatle Buluşması,” **İstanbul**, No:51, İstanbul, Ekim 2004, ss. 120-126.

- “Galata Kulesi'ndeki Saatleri Ayarlama Küresi”, **Toplumsal Tarih**, No: 126, İstanbul, Haziran 2004, ss. 26-29.
- Gürbüz, Şule : “Saat Kulelerinin Varlığı ve Yokluğu Üstüne”, **Zamanın Görünen Yüzü: Saatler**, Ed. Selahattin Özpallabıyıklar, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009, ss. 13-147.
- Hattatoğlu, Muhiddin : “İstanbul Silivrikapı'da Topçubaşı Balâ Süleyman Ağa Mimari Manzumesi”, **Vakıflar Dergisi**, No: 4, Ankara, 1958, ss. 183-191.
- Haydaroğlu, İlknur Polat : **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Helvacı, Mustafa ve Ayduz, Salim : “İlm-i Mîkât”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 22, İstanbul, 2000, ss. 133-134.
- Işın, Ekrem : “Galata Mevlevîhanesi,” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 362-364.
- “Yenikapı Mevlevihanesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 476-481.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin : **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**, C.1-2, İstanbul, IRCICA, 1997.

- İlker, Faruk : **Şişli Çocuk Hastanesi Tarihi**, İstanbul, (Yayınevi Belirtilmemiş), 1976.
- İnce, Mustafa : “Safranbolu Saat Kulesi Emektarı İsmail Ulukaya”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, Ed. Ahmet Gürbüz, Safranbolu, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, 2011, ss. 1-2.
- Kaçar, Mustafa, Acar, Şinasi ve Bir, Atilla : **XVI. Yüzyıl Osmanlı Astronomu Takiyüddin’in Gözlem Araçları**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Karaca, Zafer : “Konstantinos (Ayios) – Eleni (Ayia) Kilisesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 59-60.
- “Panayia Evangelistria Kilisesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 211.
- Koçin, Abdülhakim : “800 Yıllık Otomatik Makineler,” **Bilim ve Teknik**, No:314, İstanbul, Ocak 1994, ss. 68-72.
- Kuban, Doğan : “Nişancı Mehmed Paşa Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 85-87.

“Şehzade Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 152-155.

“Yeni Camii Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 464-467.

Kumbasar, Zeliha :

“Osmanlı Dönemi İstanbul Muvakkithaneleri”, **Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

Kurz, Otto :

Sultan İçin Bir Saat Yakınoğu'da Avrupa Saat ve Saatçileri, Çev. Ali Özdamar, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005.

Günay Kut,

“Ahmed-i Dâî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, ss. 56-58.

Meyer, Wolfgang :

İstanbul'daki Güneş Saatleri, İstanbul, Sandoz Yayınları, 1985.

A. A Mills,

“Newton's Water Clocks and the Fluid Mechanics of Clepsydrae”, **Notes and records of the Royal Society of London**, Volume: 37, Issue: 1, London, 1982, ss. 35-61.

- Okçuoğlu, Tarkan : “Tophane Saat Kulesi,” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 278.
- Öz, Tahsin : **İstanbul Camileri I-II**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Özdemir, Kemal : **Osmanlı'dan Günümüze Saatler**, İstanbul, Creative Yayıncılık, 1993.
- Özgüç, Nazmiye : “Yeni Valide Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 468-470.
- Özğüven, Burcu : “Robert Kolej Binaları”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 338.
- Rossum, Gerhard Dohrn Van : “Yaşanan Zaman Ölçülen Zaman,” Çev. Mehmet Ali Tuğtan, **P Sanat Kültür Antika Dergisi**, No:28, İstanbul, Kış 2003, ss. 6-21.
- Sakaoğlu, Necdet : “Galatasay Lisesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 369-371.
- Salman, Yıldız : “Haydarpaşa Garı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 30.

“Sirkeci Garı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 13.

Sarı, Nil, Akgün, Burhan ve Kurt, Ümit Emrah

Kuruluşundan 1933 Reformuna Fotoğraflarla Darülfünun Tıp Fakültesi, İstanbul, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, 2011.

Sayılı, Aydın :

Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını Sayı:47, 1991.

Soyluk, Asena ve Harmankaya, Zeynep Yeşim :

“Deprem Bölgelerine Göre Saat Kuleleri”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, Ed. Ahmet Gürbüz, Safranbolu, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, 2011, ss. 233-245.

Suner, Yasemin :

“Nusretiye Camii”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 105-107.

“Saint Michel Lisesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 415-416.

Şerifoğlu, Ömer Faruk :

Su Güzeli: İstanbul Sebilleri, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No. 22, 1995.

Tanman, M. Baha :

“Atik Valide Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, ss. 407-412.

“Balâ Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 6-9.

“Eyüb Sultan Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 237-243.

“İskender Paşa Külliyesi,” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 207-208.

“Ramazan Efendi Camii ve Tekkesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 301-303.

Tanyeli, Gülsün :

“Laleli Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 190-192.

- Tekeli, Sevim : **16'ncı Asırda Osmanlılar'da Saat ve Takiyüddin'in "Mekanik Saat Konstrüksiyonuna Dair En Parlak Yıldızlar" Adlı Eseri**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Tuğlacı, Pars : **İstanbul Ermeni Kiliseleri**, İstanbul, Pars Yayın Ltd. Şti., 1991.
- Osmanlı Mimarlığı'nda Balyan Ailesi'nin Rolü**, İstanbul, Yeni Çığır Kitabevi,1993.
- Uhri, A.Ahmet : "Saat Kuleleri Ne İşe Yarar?", **Bilim ve Ütopya**, No:96, İstanbul, Mayıs 2002, ss. 68-69.
- Unat, Yavuz : "Teknoloji Tarihinde Cezeri'nin Öncülleri", **Bilim ve Ütopya**, sayı:92, İstanbul, Ocak 2002, ss. 12-18.
- Ülke, Recep : **İstanbul Amerikan Kolejinin Tarihçesi**, İstanbul, Yeni Matbaa, 1956.
- Ünver, A.Süheyl : "İstanbul Muvakkithanelerine Ne Gibi Levhalar Asılırdı?", **Türk Halk Bilgisi Haberleri Mecmuası**, 125. Sayıdan Ayrıbasım, 1947, ss. 1-2.
- İstanbul Rasathanesi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1966.

“Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler”, **Atatürk Konferansları 1971-1972**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1975, ss. 217-259.

Türk Pozitif İlimler Tarihinden Bir Bahis Ali Kuşçi Hayatı ve Eserleri, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Monografileri, 1948.

Üsdiken, Behzat :

“Çiçek Pasajı,” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 508.

Vada, Abdürrahim Cabir :

Boğaziçi Konuşuyor ve Kanlıca Tarihçesi, İstanbul, Kitabevi, 2004.

Velikâhyaoğlu, Nazif :

Sümbüliyye Tarikatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2000.

Yakut, Pelin :

“Çiçek Pasajı,” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 508.

Yazıcı, Nurcan :

“Teshîl-i Muâmelât İçin Saat: II. Abdülhamid Dönemi'nde İstanbul'da Yapılması Düşünülen Saat Kulesi Yapım Etkinlikleri”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, Ed. Ahmet Gürbüz, Safranbolu, Karabük Valiliği Kültür Hizmeti, 2011, ss. 97-120.

Yıldırım, Nuran :

“Bahriye Merkez Hastanesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, ss. 548-549

“Bakırköy Hastanesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2., İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1994, ss. 7.

“Balıklı Rum Hastanesi,” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, ss. 25.

İstanbul’un Sağlık Tarihi, İstanbul, Ajansfa, 2010.

Yüksel, İ. Aydın :

“Atik Ali Paşa Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, ss. 403- 406.

Zorer, Yıldızay :

Tarihi Gelişim Sürecinde Büyükada Meydanları, İstanbul, Büyükada Kültür Derneği Yayınları, 2005.

Çevrimiçi Kaynaklar

Durmuşkahya, Cenk :

Binlerce Yıllık Astronomi Aleti:
Usturlap, 17 Şubat 2011, (Çevrimiçi)
http://vizyon21yy.com/documan/egitim_ogretim/icatlar_buluslar/Usturlap.pdf

Kokal, Ömer :

“Saat Kuleleri”, **Yapı Dergisi**, 7
Nisan 2007, (Çevrimiçi)
<http://www.yapidergisi.com/makaleicerik.aspx?MakaleNum=27>

“162 Yıl Sonra Yeniden Hayat Bulacak”

(Çevrimiçi)
<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&Date=&ArticleID=980844&CategoryID=77>,
17 Şubat 2010.

http://www.boun.edu.tr/tr-TR/Content/Genel/Kampusler/Fotograf_Galerisi/Fotograf_Galerisi.aspx

www.gsl.k12.tr

http://www.muze.isbank.com.tr/muze_binasi.asp

<http://www.saintmichel.k12.tr/c/detay.asp?id=6515&ara=>